

yenisey

YENİSEY

Dil ve Edebiyat Dergisi

e-ISSN: 2757-5985

YENİSEY

Dil ve Edebiyat Dergisi
Journal of Language and Literature

Cilt / Volume

5

Sayı / Number

2

Aralık / December 2024

Antalya / Türkiye

2024

<https://yeniseydergisi.com>
yeniseydildergisi@gmail.com

e-ISSN: 2757-5985

YENİSEY

Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Language and Literature

Editör

Doç. Dr. Ahmet Zeki GÜVEN

Alan Editörleri

Prof. Dr. İlhan GENÇ

Prof. Dr. Mesut GÜN

Doç. Dr. Ömer Tuğrul KARA

Doç. Dr. Erkan SALAN

Doç. Dr. Atıf AKGÜN

Danışma ve Yayın Kurulu

Prof. Dr. Ahmet AKKAYA, Adıyaman Üniversitesi

Prof. Dr. Alpaslan OKUR, Sakarya Üniversitesi

Prof. Dr. Bayram BAŞ, Yıldız Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Galip GÜNER, Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Fatma AÇIK, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Henryk Jankowski, Adam Mickiewicz University, Polonya

Prof. Dr. Muammer Nurlu, Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa S. Kaçalın Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Nesrin Bayraktar Erten, Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Süer EKER, Başkent Üniversitesi

Prof. Dr. Timur Kocaoğlu, ABD-Michigan State University

Prof. Dr. Uwe Bläsing, Leiden University, Hollanda

Prof. Dr. Yong Song Li, Kore-Seoul National University

Doç. Dr. Mehmet Yalçın YILMAZ, İstanbul Üniversitesi

Dr. Cem Erdem, Adam Mickiewicz University, Polonya

Dr. Dorota Cegiolka, Adam Mickiewicz University, Polonya

Dr. Gulayhan Aqtay, Adam Mickiewicz University, Polonya, Poznan

Dr. Iryna Driga, A. Krymsky Araştırma Enstitüsü, Ukrayna

Dr. Kenjegül Kalieva, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Dr. Shinji Ido, Nagoya University, Graduate School of Humanities

Dr. Zhanna Yusha, Sibirya Rusya İlimler Akademisi

<https://yeniseydergisi.com>

yeniseydildergisi@gmail.com

e-ISSN: 2757-5985

YENİSEY
Dil ve Edebiyat Dergisi
Journal of Language and Literature

Bu Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Bilge BAĞCI, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi

Prof. Dr. Hamit ER, Ordu Üniversitesi

Prof. Dr. Mesut GÜN, Mersin Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet KARAMAN, Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Atif AKGÜN, Ege Üniversitesi

Doç. Dr. Can Şen, Bartın Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin ALGUR, Giresun Üniversitesi

Doç. Dr. İlyas YAZAR, Dokuz Eylül Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Ferda Merve KARAMANOĞLU, Kastamonu Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Rövşen MEMMEDOV, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi

Tarandığımız İndeksler

YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi uluslararası hakemli bir dergidir. YENİSEY Journal of Language and Literature is an International Refereed Journal.

Dergimiz ASOS Index, Index Copernicus, Ideal Online, Esji, Cite Factor, Drji, Road, Academic Resourch Index, Sis, Advanced Science Index, Root Indexing, Google Academic tarafından taranmaktadır.

This journal is indexed by ASOS Index, Index Copernicus, Ideal Online, Esji, Cite Factor, Drji, Road, Academic Resourch Index, Sis, Advanced Science Index, Root Indexing, Google Academic.

<https://yeniseydergisi.com>
yeniseydildergisi@gmail.com

e-ISSN: 2757-5985

YENİSEY
Dil ve Edebiyat Dergisi
Journal of Language and Literature

İÇİNDEKİLER

Başlık / Title	Yazar / Author	Sayfa / Pages
Kindî Felsefesi Bağlamında Eğitim Meselesi <i>The Issue of Education in the Context of Kindî's Philosophy</i>	İsmail Demir	73-85
Suat Derviş'in Fosforlu Cevriye Romanında Söz Varlığı <i>Vocabulary in Suat Derviş's Novel Fosforlu Cevriye</i>	Şahin Şimşek	86-100
Çocuk Edebiyatında Mitolojik Karakterler ve Çevre Mücadelesi: "Yeryüzü Takımı" Serisine Dair Bir Analiz <i>Mythological Characters and Environmental Struggle in Children's Literature: An Analysis of the 'Yeryuzu Takimi' Series</i>	Funda Bulut	101-119
Kazak Çocuk Dergileri Üzerine Bir İnceleme: "Balalar Älemi Jwrnalı" Örneği <i>A Review On Kazakh Children's Magazines: "Balalar' Älemi Jwrnalı" Example</i>	Mehmet Kahraman	120-144
Bulgaristan Şumnu (Şumen)daki Türkçe Yer Adları Üzerine Diyalektik ve Tarihsel Bir Değerlendirme <i>A Dialectical and Historical Evaluation on Turkish Place Names in Shumen, Bulgaria</i>	Ali Selami Başıoğlu Hasan Yılmaz	145-157

e-ISSN: 2757-5985

YENİSEY
Dil ve Edebiyat Dergisi
Journal of Language and Literature

Editörden...

Değerli bilim insanları, kıymetli okuyucular,

Yayın hayatındaki sekizinci sayısı ile beşinci yılını tamamlayan *YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi* siz değerli araştırmacılarımızı ve okuyucularımızı alanlarına katkı sağlayıcı nitelikli bilimsel çalışmalarla buluşturmaya devam etmektedir. YENİSEY dergisinin en önemli amacı başta Türkoloji olmak üzere uluslararası standartlarda bütün dilleri ve edebiyatları içine alan, daha geniş bir çerçevede eğitim ve kültür çalışmalarını da kapsayan bilim alanlarında yapılan faaliyetleri okuyucularımızla buluşturarak bilim dünyasına hizmet etmektir. Dergimiz özellikle dördüncü cildinden itibaren yeni yüzü ve belirlenmiş yayın standartlarıyla yayıncılık alanında kendi çizgisini oluşturmuş olup dergimizin yayın politikası gereği her sayısında beş makaleye yer verilmektedir. Dergimizin ulusal ve uluslararası indekslerde dizinleme çalışmaları devam etmektedir. YENİSEY dergisi hiçbir kurum ve kuruluştan destek almadan tamamen bilimsel önceliği esas alarak akademiye yeni bir soluk getirme gayreti ile yayın hayatına devam etmektedir. Dergimize gönderilen yazıların değerlendirilmesinde özverili bir şekilde katkı sunan değerli hakemlerimize özellikle teşekkür borçluyuz. Bu anlamda, değerli çalışmalarıyla dergimize katkıda bulunan araştırmacılara da teşekkür ediyoruz. Dergimizin gelişimi noktasında her türlü düşünceye, öneriye ve fikre açık olduğumuzu belirtir; sağlık, mutluluk ve huzur dolu günler dileriz.

Doç. Dr. Ahmet Zeki GÜVEN
Editör

<https://yeniseydergisi.com>
yeniseydildergisi@gmail.com

Kindî Felsefesi Bağlamında Eğitim Meselesi

İsmail Demir*

Atf / Citation: Demir, İ. (2024). Kindî Felsefesi Bağlamında Eğitim Meselesi. *YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 73-85.
<http://dx.doi.org/10.29228/yenisey.77640>

Özet

Kindî, geçmişten günümüze ışık tutan ve ardında önemli bir kültürel miras bırakan bir İslam filozofudur. İslam düşünce tarihinde sistematik felsefenin kurucusu olarak kabul edilen ve felsefi terminolojinin oluşmasına önemli katkılarda bulunan bir bilim adamı ve düşünürdür. Araştırmaları ağırlıklı olarak fizik ve metafizik üzerine yoğunlaşmıştır. Batı düşüncesini İslam dünyasına tanıtmayı kendine misyon edinen Kindî'nin, mükemmelliğe giden yol olduğuna inandığı eğitim konusunda da söyleyecek önemli sözleri ve beklentileri var. Kindî, tüm bilimlerin tek bir amaç ve yöntem çerçevesinde, uygun metotlar kullanılarak ve belirli müfredatlar dahilinde öğretilmesi gerektiğine inanıyor. Bu bağlamda eğitimin kendine has bir amacı, yöntemi ve programı olmalıdır. Bu çalışma, Kindî'nin eğitim konusundaki görüşlerini görselleştirmeye yönelik bir girişimdir. Kindî, eğitimde alışkanlıkların ve çevrenin önemini vurgulamış, anlama ve kavrama olmaksızın ezberden edinilen bilginin yetersizliğini dile getirmiştir. Kindî ayrıca bilginin ileride kullanılabilmesi için not alınarak edinilmesini önermiştir.

Anahtar Kelimeler

İslam Felsefesi
Kindî
Bilgi
Eğitim
Öğretim

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 27.07.2024
Kabul Tarihi: 01.12.2024

The Issue of Education in the Context of Kindî's Philosophy

Abstract

Kindî is an Islamic philosopher who sheds light on the past and the present and leaves behind a serious cultural legacy. He is a scientist and thinker who is considered the founder of systematic philosophy in the history of Islamic thought and who has made significant contributions to the formation of philosophical terminology. Kindî believes that all sciences should be taught within the framework of a single purpose and a single method, using the method appropriate for them and within certain teaching programs. In this respect, education should also have its own purpose, method and program. This study is an attempt to visualize Kindî's views on education. Kindî emphasized the importance of habits and environment in education and expressed the inadequacy of information acquired through memorization without understanding and comprehension. Kindî also recommended that information be acquired through taking notes, as it can be used in the future.

Keywords

Islamic Philosophy
Kindî
Knowledge
Education
Teaching

About Article

Received: 27.07.2024
Accepted: 01.12.2024

1. GİRİŞ

Her toplumun kendi değerlerine uygun bir eğitim anlayışı vardır. Bu temelde İslam dünyasında eğitimin kendi kaynağı, ortamı ve şartları ile özgün bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda İslam düşüncesinde sistematik felsefi geleneğin oluşmasında ilk olarak kabul edilen Kindî'den bahsetmek gerekir. Sistematik felsefenin kurucusu sayılan ve felsefi bir terminoloji oluşturmak için ciddi çabalar sarf eden Kindî, ağırlıklı olarak fizik ve metafizik üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak bu onun eğitim ve öğretime kayıtsız kaldığı anlamına gelmez. Bununla birlikte, Kindî'nin eğitim çalışmaları üzerine bağımsız bir çalışma günümüze ulaşmamıştır.

İbn Nedim Kindî'nin 'Kitab Maiyyat al-İlm wa Aksamihi' ve 'Kitab Aksami al-İlmi al-İnsi' adlı iki eserinden bahsetse de bu kitaplar günümüze ulaşmadığı için Kindî'nin eğitim konusundaki görüşlerini doğrudan onun konuyla ilgili eserlerinden çıkarmak zordur (İbn Nedim, MS 1384). Kindî'nin eğitim yoluyla elde etmek istediği şey, insanların ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayan bir eğitim fikri yaratarak toplumsal kalkınmayı gerçekleştirmektir (Mahmud Abdullatif, 2012). Bu düşünceye sahip olan Kindî, şüphesiz iyi bir pedagoğdu. Bunun en büyük kanıtı halifelerin çocuklarına ders vermeleridir. Abbasi halifesi Mu'tasım (833-842) Kindî'den oğluna ders vermesini istemiştir. Muhammed el-Mu'tasım'ın hocası olarak kitaplarının çoğunu ona ithaf etmiş ve onun sorularına cevap olarak yazmıştır (Bedevi, 1974: 283).

Kindî'nin Felsefesi:

İlk ve en büyük İslam filozofu olarak kabul edilen Ebu Yusuf bin Yakub bin İshak bin Sabbah bin İmran bin İsmail bin el-Eş'as bin Kays el-Kindî (801-873), ilk on Abbasi halifesi döneminde ve Bağdat'ın Altın Çağı'nda yaşamıştır. 'Arapların filozofu' anlamına gelen Feylasufu'l-Arab olarak da bilinir. Babasının vali olduğu Kufe şehrinde doğmuştur. Bir kelimacı ve filozof olarak Kindî, evrenin yaratılışını ve dolayısıyla zamanın sonluluğunu ve Allah'ın mutlak birliğini savunmuştur. İslam'ın ilk rasyonel kelam ekolü olan Mu'tezile'ye Allah'ın sıfatları meselesi gibi çeşitli konularda hitap etti. Birçok konudaki düşünceleriyle Mu'tezile'nin temel inançlarını, özellikle de çağdaşı Huzeyl el-Allaf'ın savunduğu atomculuğu eleştirdi. Bu konuda 'Fırkanın Bölünmezliğini İddia Edenlerin Sözü'nün Reddi' başlıklı bir kitap da yazmıştır.

Kindî, matematikten müziğe, fizikten metafiziğe kadar her alanda eser vermiş bir filozoftur. Oldukça verimli bir yazı hayatının ürünü olarak 241 eseri var. Bunlardan 22'si felsefe, 20'si mantık, 7'si müzik, 29'u astroloji, 23'ü geometri, 12'si siyaset, 10'u meteoroloji, 16'sı astronomi, 22'si tıp, 17'si polemik ve 50'si de diğer dallarla ilgilidir.

Kindî, İslam felsefesinin temel temalarından biri olan felsefe ile dini, yani akıl ile vahyi uzlaştırma hareketini İslam dünyasında teşvik eden ilk girişimcidir. Bu nedenle felsefeye karşı çıkan ve onu din adına küfür olarak görenlerin dinle hiçbir bağlantılarının olmaması gerektiğini vurguluyor.

Felsefe ve dinin her ikisinin de hakikati ifade ettiğini vurgulayan Kindî'ye göre felsefeyi kabul etmek ve benimsemek dini bir zorunluluktur. Kindî şöyle diyor: "Felsefeye karşı olanlar nedenlerini açıklamak ve kanıtlamak zorundadırlar. Oysa felsefenin görevi nedenleri ortaya koymak ve kanıtlamaktır. Bu durumda felsefeye karşı çıkmamak onun görevi haline gelir'.

Kıscacası El-Kindî, İslam kültüründe din ile felsefeyi birleştiren ilk filozoftur. Bu yönüyle Farabi, İbn Sina ve İbn Rüşd gibi daha sonraki filozofların önünü açmıştır. Onun özgünlüğü, Yeni Platonculuğun hâkim felsefi görüşlerini İslam'daki Tanrı kavramıyla uyumlu hale getirmesinde yatmaktadır.

Bir filozof olarak Kindî, eserlerinin Latince ve İbraniceye çevrilmesi yoluyla İslam ve Batı dünyası üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur.

Kindî Felsefesinde Din- Felsefe İlişkisi

Kindî, İslam dünyasının ilk filozofu olarak kabul edilir. Kindî, döneminin felsefeyi reddeden çevrelere karşı çıkmış ve din ile felsefenin çelişmediğini savunmuş bir filozoftur. Kindî, İslam dinini Peygamberimize Allah'ın (cc) verdiğini söylemiştir. Muhammed'e (s.a.v.) vahiy yoluyla gönderdiğini açıkça ifade etmiştir. Dolayısıyla Kindî'ye göre din, Hz. Muhammed (S.A.V.)'e gönderilen hakikatler bütünüdür. Kindî'ye göre dini anlamak için dilbilimsel kurallar dikkate alınmalı ve gerektiğinde vahiyler makul bir şekilde yorumlanmalıdır.

Kindî felsefenin çeşitli tanımlarını vermiştir. Kanaatimizce Kindî'nin en kapsamlı felsefe tanımı şudur: 'Felsefe, insanın gücü ölçüsünde ezeli varlıkların hakikatini, mahiyetini ve sebeplerini bilmesidir'. Kindî'nin tanımına göre varlığın tüm yönlerini bütüncül bir bakış açısıyla bilmek mümkündür.

Kindî'nin felsefesinde öne çıkan en önemli nokta din ve felsefe arasındaki bağlantıdır. Kindî'ye göre din ve felsefenin amaçları ve temaları aynıdır. Varoluş, bilgi, ahlak, teolojik konular, insana yararlı olan şeyler ve bunları elde etme yolları, insana zararlı olan şeyler ve bunlardan korunma yolları din ve felsefenin ortak temaları arasındadır. Din hakikat hakkında bilgi verirken, felsefe hakikati inceler. Kindî'ye göre din ve felsefe 'kardeş' gibidir. Din 'büyük kardeş', felsefe ise dine hizmet eden 'küçük kardeş'tir. Kardeşler arasındaki farklar benzerliklerden çok daha küçüktür.

Kindî'nin düşüncesi burada İslam ve felsefe arasında bir uyum olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Felsefe yöntem olarak mantığı kullanır. Dinlerin yöntemi ise inançtır. Bu İslam için de geçerlidir. İslami anlamda iman, Cenab-ı Allah'ın (CC) bir nimetidir. Muhammed'e (s.a.v.) gönderdiği ve kesin olarak bilinen hakikatleri dil ve kalp ile tasdik etmek demektir. Hemen her çağda filozoflar, içinde yaşadıkları toplumun din adamları tarafından şüpheyle karşılanmıştır (Ehwany, 1990: 27). Kindî, din ve felsefenin çelişkili olmadığını ve her ikisinin de aynı amaca hizmet ettiğini belirtir. Dolayısıyla felsefe ne dine ne de felsefeye zarar verir. Bunu söyleyen kişi yanılmaktadır. Felsefe dinin doğru anlaşılmasını sağlar ve bu konuda bize yardımcı olur (Kılıç, 2003). Kindî'ye göre din ile felsefe arasında konu ve amaç bakımından özde bir fark yoktur. Felsefe, dünya ve ahiret mutluluğu getiren bilgeliği arar. Din ise insana dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmasını sağlayacak hikmeti verir. Kindî, vahyin ve aklın insanı hakikate ulaştırdığına inanan bir filozoftur. Bu sebeple Hz. Peygamber (S.A.V.) ile filozofun amacının aynı olduğunu söyler. Peygamberler bilgilerini vahiy yoluyla elde ederken, filozoflar bilgilerini kendi çabalarıyla elde ederler. Peygamberlerin verdiği bilgi vahyedilmiş bilgi olduğu için filozofların bilgisinden daha üstün ve daha güvenilirdir. Dolayısıyla filozofların bilgisi her zaman yanlış olma ihtimali ile karşı karşıyadır. Mantık ilmi ise aslında akli olası hatalardan koruyan ve kuralları olan bir araçtır. Kindî de tıpkı tavsiye ettiği gibi Kur'an ayetlerini akıl ile yorumlamıştır (Deniz, 2018).

Kindî, peygamberlerin vahiy almada hiçbir etkisinin olmadığını savunur. Çünkü peygamberler doğrudan vahiy almak için çaba göstermezler. Vahiy bilgisini elde etmek için

çalışmaya, hazırlanmaya ya da yönlendirilmeye ihtiyaçları yoktur (Kılıç, 2003: 59). Ancak peygamberler, vahyi bilmeseler bile kendilerini manevi olarak vahiy almaya hazırlamışlardır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hira mağarasında inzivaya çekilmesi buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca peygamber olan kişiler vahiy almadan önce de ahlaklı bir hayat sürerler. Ancak her ahlaklı insana vahiy gelmediği gibi, kötü ahlaklı insana da vahiy gelmez. Ve yine vahiy alan kişi son derece akıllıdır. Akli zayıf olan bir kişiye vahiy gelmez.

Kindî, din ve felsefe arasında bir uzlaşma olduğunu savunan bir filozoftur. Felsefe ve din arasındaki uzlaşmayı tanımlarken argümanını üç başlık altında özetlemektedir. Birincisi teolojinin felsefenin bir parçası olduğu, ikincisi vahiy ve felsefi hakikatin uyumlu olduğu, üçüncüsü ise teolojiyle ilgilenmenin mantıksal bir sorumluluk olduğudur. Felsefe, şeylerin hakikatinin bilgisi olarak tanımlanmıştır. Dolayısıyla şeylerin hakikatinin bilgisi teolojik bilgiyi de içerir. Teolojik bilgi tektanrıcılık, teoloji ve etikle ilgili her şeyi içerir. Teolojik bilgi Yüce Allah (s.a.v.) hakkında bilgi verdiğinden, onu öğrenmek zorunludur (Ehwany, 1990). Peygamberler, takipçilerini gerçeği aramaya, bunu bilgi edinerek yapmaya ve yüksek ahlaki bir hayat yaşamaya teşvik etmişlerdir (Ehwany, 1990: 11). Peygamber'in 'Ben yüksek ahlaki değerleri gerçekleştirmek için gönderildim' ve 'Çin'de bile olsa gidin ve ilim edinin' hadisleri bu gerçeği vurgulamaktadır. Filozoflar da hakikati arar ve hayatlarını yüksek ahlaki değerlerle yaşamaya çalışırlar. Bu nedenle Kindî, din ve felsefenin hakikatlerinin uyumlu olduğunu açıklar. Kindî, İslam dünyasında din ve felsefe arasında bir uyum olduğunu sistematik olarak ortaya koyan ilk filozoftur. Din ve felsefe farklı disiplinlerdir; dolayısıyla bilgi edinme yöntemleri de farklıdır. Ancak her ikisi de aynı amacı ve hakikati ifade eder. Ayrıca vahiy yoluyla elde edilen bilgi felsefi bilgiden daha üstündür. Bu düşünce Kindî'den sonra daha da geliştirilmiştir (Kasar, 2006).

Kindî de yaratılış konusunda din ve felsefe arasındaki uyumu göstermeye çalışır. Ona göre hem din hem de felsefe yaratılış konusunda aynı şeyi söylemektedir. Kindî, gök cisimlerinin canlı varlıklar olduğunu savunur. Onların değişmeden sürekli hareket ettiklerini ve harekete neden olanın ruh olduğunu açıkladıktan sonra, hareketlerinin modellenmiş cisimler gibi başka cisimlerden kaynaklanmadığını, kendiliğinden olduğunu açıklar. Dolayısıyla en uzaktaki canlı kürenin diğer kürelere hayat verdiğini savunur (Vural, 2011: 169-170). En uzak kürenin hayatı hareket yoluyla tezahür eder. Ona bu hayatı veren, cisimsiz ve hareketsiz olan Yüce Allah'tır (C.C.). Yüce Allah (C.C.) küreyi bir şeyden değil, yoktan yaratmıştır. Bize göre Kindî, Kur'an'da insanların topraktan, cinlerin ateşten ve bütün canlıların sudan yaratıldığını ifade eden ayetlere (Rahman, 55/14-15; Enbiya, 21/30; Nur, 24/45; Furkan, 25/54) atıfta bulunmaktadır. Zira ilgili ayetlerde Yüce Allah (cc) canlılar konusunda bilgi vermekte ve bu maddeden başka bir canlı oluşturduğunu açıklamaktadır.

Kindî'ye göre evren dönmektedir. Dönen her şey dönmek için sabit bir merkeze ihtiyaç duyar. Ona göre, Yüce Allah (SWT) dünyayı evrenin merkezi olarak yaratmıştır. Kindî bu düşüncesiyle o dönemin astronomisinden etkilenmiştir. Bütün canlılar Allah (CC) kendilerine ömür verdiği sürece yaşamaya devam ederler. Kendilerine tanınan süre dolduğunda çürürler, yani ölürler. Allah (cc) potansiyel olarak var olan her şeyi gerçeğe dönüştürür. Yaratılan her varlık Allah'a (CC) secde eder. Bu secde varlıkların en uygun eylemidir (el-Kindî, 2014: 239). El Kindî, akıllı bir insanın Yüce Allah'ın gücünü, kuvvetini, cömertliğini ve tüm evreni en güvenli şekilde nasıl yönettiğini anlaması gerektiğini belirtir. Ayrıca, insanlar ağaçlar, balıklar ve yılanlar gibi büyük ya da küçük hayvanları taklit etmeli, onlara hayran olmalı ve Allah'ın gücünün farkına varmalıdır (El Kindî, 2014: 239).

Kindî, evreni tek bir canlı varlık olarak hayal edebileceğimizi savunmaktadır. Kindî'ye göre bu nedenle antik filozoflar insanı 'küçük bir dünya' ile karşılaştırmıştır. Bunun nedenini de evrende var olan her şeyin insanda da bulunduğunu söyleyerek açıklar. Kindî bu konuda şunları söylemektedir: "Dilimizi bilmeyen bazı eski filozofların insandan 'küçük bir dünya' olarak bahsetmelerinin nedeni budur. Çünkü evrende var olan tüm güçler, yani yaşam, büyüme ve düşünce onda mevcuttur. Dahası, insan kemikleri ve benzerleri toprak gibidir, vücuttaki nem damarlardaki sıvı birikimi gibidir, mide, mesane ve benzeri organlar su gibidir, karın boşluğu ve tüm organlar hava gibidir ve vücuttaki doğal ısı ateş gibidir. Kindî daha sonra bazı insan dışı varlıklar ile çeşitli insan organları arasında benzerlikler kurarak 'küçük dünya' kavramına destek bulmaya çalışıyor. Örneğin, insan saçını bitkilerle karşılaştırıyor.

Bu örnekleri verdikten sonra Kindî, Allah'ın (cc) tüm evreni her şeyin içinde var olduğu tek bir canlı varlık olarak yarattığının inkâr edilemez olduğunu, çünkü insanın delil olduğunu ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) getirdikleriyle uyumlu olduğunu belirtmektedir (Kindî, 2014: 239). Dolayısıyla din ve felsefe birbiriyle uyum içerisindedir. Kindî adına Hasan Şahin, felsefenin Yüce Allah'ın bilgisi olduğunu ve Kur'an'ın ilahi bir felsefe olduğunu belirtmektedir. Hz. Peygamber'in en yüksek mertebede bir filozof olduğunu ve bu nedenle felsefenin hakikatini kabul etmeyen kimsenin hakikati kabul etmediğini vurgulamaktadır (Şahin, 2000).

Kindî'nin Eğitime Yaklaşımı

Ebu Yusuf Yakub namı diğer İshak el-Kindî'ye (801-873) göre her eylemin ya da olayın bir nedeni vardır. Bu nedenle her eylemin nedenini anlamak gerekir. Aynı şekilde her eylem bir amaca yöneliktir çünkü her amaca ilişkin bir beklenti vardır. Bir kişi ulaşmak istediği hedefi bilir ve gücünü ve düşüncelerini bu yönde yoğunlaştırırsa, hiçbir şey onu hedefe ulaşma kararlılığından alıkoymaz. Ayrıca eğitimin nedenini ve amacını bilmek gerekir. Hedefi doğru belirlemek, ona ulaşmayı kolaylaştırır. Tersine, nedeni bilinmeyen acıların tedavisi yoktur. Kindî'nin amacı, Arap-İslam toplumunu Antik Yunan'ın entelektüel eserlerinin çevirileriyle tanıştırmak, bireysel çıkarlarına dayalı düşünceyi yerleştirmek ve böylece toplumun gelişimini sağlamaktır.

Fahri'ye göre, entelektüel eserlerin tercüme ve yorumlanması yoluyla toplumlar arasında bilgi/düşünce aktarımı serüveni, tarihsel süreçte toplumların değişim ve dönüşümünün temel dinamiklerinden biridir ve Kindî de bu yaklaşımı benimseyerek topluma duyarlı bir görev bilinciyle hareket etmiştir (Fahri, 2008 46) . Kindî, eğitim felsefesini, felsefesinin temeli olarak gördüğü iki filozof Platon ve Aristoteles gibi ruh-beden düalizmi yaklaşımına dayandırmıştır. Ona göre insan ruh ve beden olarak düalist bir yapıya sahiptir ancak ruh bedenden daha değerli bir yapıya sahiptir. Bir insan öldüğünde bedeni bu dünyada kalır ve toprakta çürürken, ruhu geldiği dünyaya geri döner. Dolayısıyla insanın ölümlü yanını bedeni, ölümsüz yanını ise ruhu şekillendirir.

İnsanlar doğaları gereği kötü, öfkeli ve şehvet düşkün olmaları da, ruhlarından yayılan bir etkiyle iyiliği artırma ve kötülüğü önleme eğilimindedirler. Ruh, bedeni iyiliğe yönlendiren ve kötülüğü engelleyen erdemli parçadır. Öte yandan, bedendeki şehvet ve öfke güçleri her zaman kötülüğe yönelmez. Bu güçler insan türünün hayatta kalması ve bedeninin onarılması için gereklidir. Kişinin erdemini gerçekleştirmesi düşünce gücüne bağlıdır (Karakuş, 2020). Bu nedenle beden ve ruh aynı anda eğitilmelidir. Sadece ruhu eğitmek insanları fiziksel olarak zayıf, güçsüz ve sağlıklı hale getirirken, sadece bedeni eğitmek ve ruhu ihmal etmek fiziksel olarak güçlü ancak entelektüel olarak az gelişmiş nesiller üretir. Bu da toplumsal düzeni bozar

ve vatandaşları birbirine düşürür. Ruhsal eğitim daha önemli olduğu için beden eğitiminden daha uzun sürer ve daha yoğundur (Eyüboğlu ve Cimcoz, 1975).

Genel olarak eğitimin dayandığı düalist yapı içinde beden eğitimi, Platon'un düşüncesindeki sorunlarla ilgili olan kendini geliştirme ve soyunmanın sürdürülmesi ile sınırlıdır. Erdemin bir parçası olan ruhsal eğitim ise daha detaylı bir çalışma ve planlama gerektirir. Kindî, insanın bilgi edinme imkânı konusunda Meşşai filozofları takip eder. Öte yandan, duyuşsal algısı ve edinilmiş akli zaten kullanılmış olan bazılarının olduğuna inanırlar. Öncelikle metafizik çalışmalarda akla gelen bir varlığın somut karşılığını bulmak kolay değildir ve bu sorun arayışta kullanılan yanlış yöntemden kaynaklanmaktadır. Metafizik kavramların soyut karşılıklarını bulma kolaylığı çocuksu bir alışkanlığın sonucudur. Bu bir eksiklik belirtisi değil, bireysel farklılıkların sonucudur. Dolayısıyla eğitimin dayandığı düalist yapı içinde öğrencinin yaşı ve olgunluğu genellikle Platon'un düşüncesiyle tutarlı bir görüş olan kendini geliştirme ve soyun devamı ile sınırlıdır. Erdemin tamamlayıcı unsuru olan manevi eğitim ise daha derinlemesine bir çalışma ve planlama gerektirir. Kindî, insan bilgisinin imkânı konusunda Meşşai filozofları takip eder.

Öte yandan bilginin edinildiği duyuşlar ve akıl önünde gerçeğe ulaşmanın bazı zorlukları olduğuna inanır. Öncelikle metafizik çalışmalarda akla gelen bir kavramın somut karşılığını bulmak kolay değildir ve bu sorun çalışmada kullanılan yanlış yöntemden kaynaklanmaktadır. Metafizik kavramların soyut karşılıklarının kolaylıkla bulunabileceğine inanmak çocukça bir alışkanlıktır. Bu bir eksiklik değil, bireysel farklılıkların sonucudur. Bu nedenle her öğrencinin yaşına, olgunluk düzeyine ve kültürel olgunluğuna uygun bir eğitim alması gerekmektedir. Bu nedenle eğitim faaliyetlerinin bireyin bilgi, duyuş ve hazırlık düzeyi dikkate alınarak planlanması daha sağlıklı ve avantajlı olacaktır (Kaya, 2002: 146).

Bu bağlamda Farabi, eğitimin sağlıklı ve faydalı olabilmesi için kullanılan yöntemin dikkatli seçilmesi gerektiğine inanmaktadır. Ona göre her çalışmada net bilgiye ulaşmak istenir ancak kullanılan yöntem doğru seçilmediği takdirde bu çoğu zaman mümkün olmaz. Pek çok çalışmacı tamamen farklı çalışma alanlarında tek, benzersiz ve ortak bir çalışma yöntemi kullanarak çalışmaktadır. Ancak hiçbir yöntem tek başına tüm bilgi alanlarını kapsayamaz ve her boyutta bilgiye ulaşmak mümkün değildir. Bu nedenle öğrenilen bazı dersler belirsiz varsayımlar veya inançlar olarak kalır. Ancak her bilgi alanına kendine özgü bir araçla yaklaşmak gerekir (Atay, 1974).

Kindî'ye göre her bilgi alanının kendine has yöntemi vardır ve çalışmacının neye, nereye ve nasıl bakacağını bilmesi gerekir. Bu sayede net bilgi alabilirsiniz. Öte yandan çoğu çalışmacı neyi, nerede ve nasıl arayacağını bilmediğinden uygun gördüğü çalışma yöntemlerinden birini tercih etmektedir: İkna yöntemi, anlatı yöntemi, duyuşsal veri yöntemi veya kanıta dayalı yöntem. Bu yöntemlerden yalnızca birinin tüm bilgi alanlarına uygulanması çalışmacıyı kesin bilgiye götürmediği gibi tüm yöntemleri aynı anda uygulamak da mantıklı değildir. Bu nedenle her alanda zorunlu bilgi yöntemini kullanmak daha mantıklıdır. Ayrıca her konunun her yaş grubuna aynı yöntemle öğretilmesi mümkün değildir. Bilimsel yöntemle alışkın zihinler bilgiyi akılcı bir şekilde aktarmalı, alışık olmayanlar için ise kıssalar, sohbetler, hikayeler, örnekler gibi yöntemler kullanılmalıdır. Küçük yaş grupları için büyük yaş gruplarına göre farklı yöntemler kullanılmalıdır (Kaya, 2002: 146). Bu anlamda her iki düşünür için de eğitimde başarının ilk şartı doğru yöntemin seçilmesidir ve Farabi'nin bilginin edinilmesine ilişkin görüşlerinin temelini Kindî'de bulmak mümkündür.

Kindî'ye göre aklın verilerinde mevcut olan en güvenilir ve eksiksiz bilgi, felsefi bilgiden üstün olan ilahi bilgi veya vahiy bilgisidir (Kaya, 2002: 229). Farabi de peygamber-filozof ikilemini kehanet teorisinin özü olarak görür ancak Kindî'den tamamen farklı bir çözüme ulaşır. Ona göre din ile felsefe arasında esas olarak bilgiye ulaşma yöntemleri açısından farklılıklar vardır. Felsefenin gücünden ve kanıtlayıcı yönteminden yararlanmak bir hayaldir. Dinin metodu uzlaşmadır ve örneklere dayalı rüyalardan ibarettir. Bu nedenle evrensel bilgi, ilahi bilgiden üstündür. Ancak filozoflarla peygamberler arasında esaslı bir fark yoktur. Onların kavramları ve sahip oldukları ilahi bilgiler aynı manayı ifade etmektedir. Bazılarına göre ise Kindî'ye göre din, aklın verilerinde mevcut olan en güvenilir ve eksiksiz bilgi, ilahi bilgi veya vahiy bilgisidir ve felsefi bilgiden üstündür (Kaya, 2002: 229). Farabi de peygamber-filozof ikiliğini kehanet teorisinin özü olarak kabul eder ancak Kindî'den tamamen farklı sonuçlara varır. Ona göre din ve felsefe esas olarak bilgiyi aktarma yöntemleri bakımından farklılık gösterir. Felsefe rasyonel hayal gücünü ve ispat yöntemini kullanır.

Dinin metodu ikna ve örnekle temsildir. Bu nedenle felsefi bilgi ilahi bilgiden üstündür. Ancak filozof ile peygamber arasında temel bir fark yoktur. Kavramları ve sahip oldukları ilahi bilgiler aynı manayı taşır. Peygamber'in zihnindeki felsefe, başkaları için din neyse odur. Din olarak ifade edilen bilgi aslında felsefedir ve Hz. Felsefe ile din arasındaki fark, karşılaştıkları kitlenin isteklerine göre aynı konuları farklı kavramlarla öğretmelerinden kaynaklanmaktadır. Farabi ve Kindî'nin din ve felsefe konusunda farklı görüşleri olsa da ortak noktaları eğitim hazırlığına büyük önem vermeleridir.

Öğrencinin hazırlığını en çok etkileyen faktör, onun geçmişten getirdiği ve doğal sayılabilecek alışkanlıklardır. Buna insanın doğasında olmayan hiçbir şey eklenemez. Alışkanlıklar büyük ölçüde kişinin yaşadığı çevreden geldiğinden, çevrenin de öğrenme üzerinde önemli bir etkisi vardır. Ancak Kindî, çevresel faktörlerin insanların etrafında aşılmaz duvarlar oluşturduğuna inanmıyor. Ona göre bunun en güzel örneği Kuzey Kutbu sakinleridir. Zorlu iklim koşullarında yaşayan bu insanlar normal bir yapıya sahip, düşünme becerileri güçlü ve araştırmacı/düşünür kişilerdir. Bu anlamda esnek bir eğitim yöntemi, öğrenci hazırlığı ve geçmiş alışkanlıklara dayalı bir pedagojik tutum, öğrenmeyi kolaylaştırmak ve istenilen gelişimi sağlamak için büyük önem taşımaktadır. Kindî'nin çevrenin olumlu etkilerini de içeren yaklaşımı İbn Haldun'un yaklaşımıyla benzerlik göstermekte ve çevrenin birey üzerindeki olumsuz etkilerini değerlendiren İbn Bakca'nın düşünceleriyle çelişmektedir. Ancak Kindî, daha önce edinilmiş bir alışkanlıktan vazgeçip yenisini edinmenin zorluğu konusunda İbn Haldun gibi derin düşünceler geliştirmez.

Kindî'nin eğitim formülleri temel olarak bilgi düzeyini belirler. Buna göre bilgi, temelsiz bilgiden daha kesin özelliklere/bilgiye kadar uzanan aşamalardan oluşur. İlk aşama şüphe/şüphe ya da iki ifade arasında ortaya çıkanlara dayanarak bir yargıda bulunamayla ilgilidir. Kabul etmek/Şüphelenmek, bir şeyin dışlanmasını bile düşünmeden karar verme eylemidir. Asılsız ve değişken iki görüşten birine inanmaya zayıf görüş/Re'y, kesin olmayan bir görüşün nihai niteliklere dönüştüğü aşamadaki özelliklere ise ilim/bilgi denir. Somut delillerle varlık hakikatinin/ma'rifinin sarsılmaz bilgisinin yanında, hikmet veya felsefe/hikmet, yani tümellerin hakikatini bilmek ve bu bilgiye göre hareket etmek vardır. Belirli bilgi/doğrulukların, fikirlerin, kelimelerin gösterilmesinden kaynaklanan tatmin edici performans. Gördüğümüz gibi Kindî'nin dayanıklılığı onu dövülebilir ve üretilebilir olarak sınıflandırıyor. Bu, bir düşünme etkinliği olarak adım adım yöntemde önemli bir rol oynar. Çünkü felsefe, mümkün olan en kesin bilgiyi elde etmek için diğer bilimlerin metodolojik düzenini ve metodolojisini içeren

disiplindir. Buna göre öğrenilmesi gereken ilk bilim, Kindî'nin eğitim felsefesindeki kavramların esasen bilgi düzeyini belirlediğidir. Dolayısıyla bilgi, en temelsiz bilgiden en kesin bilgiye kadar uzanan aşamalardan oluşur.

İlk aşama, iki ifade arasında ortaya çıkan varsayımlara dayanarak bir yargıya varılamayacağına ilişkin şüphelerle ilgilidir; Kabul/Kabul, bir şeyin sadece görünüşünü dikkate alarak karar verme eylemidir. Asılsız ve değişken iki görüşten birine inanmaya zayıf görüş/Ra'y, kesin olmayan bir görüşün kesin bilgiye dönüştüğü aşamadaki bilgiye ise bilim denir. Somut delillere dayalı varoluş gerçeğini bilmenin yanında bir de hikmet veya felsefe/hikmet vardır. H. Tümellerin hakikatini bilmek ve bu bilgiye göre hareket etmek. Nihai bilgi/Yaqin, düşüncenin Kelam'ı sınaması sonucunda elde ettiği tatmin olarak tanımlanır. Görüldüğü gibi Kindî bilginin kesinliğini bilginin rasyonel olup olmamasına göre sınıflandırır. Bu noktada bir düşünme etkinliği olarak felsefi yöntem önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü felsefe, en kesin bilgiyi elde etmek için diğer bilimlerin metodolojik düzenini ve metodolojisini belirleyen disiplindir. Dolayısıyla matematik bilgisi olmadan gerçek fiziksel ve değişmez varlıkların bilinmesi mümkün olmayacağından, hatta diğer bilimlerden bilgileri ezberlemenin bile insana hiçbir faydası olmayacağından, matematik öğrenilecek ilk bilimdir.

Onun yardımıyla matematikten fiziğe ve sonunda metafiziğe geçiyoruz. Bu düzen, Aristoteles tarafından sistematize edilen sınıflandırmayı takip eder: önce matematik, astronomi, müzik, sonra mantık, fizik ve doğal varlıklar ve son olarak doğal ve maddi olmayan varlıkların incelenmesi olan metafizik. Belirli bilgilerin elde edilmesinin matematiksel yöntemi ile fiziksel yöntemi uyumsuzdur. Fizikte deneysel ve gözlemsel yöntemler neden matematikte kullanılamaz? Bu aynı zamanda metafizik için de geçerlidir. Ana fikri doğrultusunda eğitimde metodolojik yöntemlerin önemini vurgulayan Kindî, farklı bilgi alanlarında farklı yöntemlerin uygulanması, her bilim dalı için uygun yöntemlerin kullanılması ve bilimsel yöntemlerin sınıflandırılması gibi konulara dikkat çekti. Bilgi, tartışılması gereken bilgiler. Kolaydan zora doğru işlenir ve şu noktalar dikkate alınır: Her konuyu her öğrenciye aynı yöntemle öğretmek mümkün değildir. İbn Haldun da hemen hemen aynı şekilde benzer bir fikri benimsemiştir. Ancak İbn Haldun'un ilimler tasnifi daha farklı ve daha etkilidir.

Eğitimin Hedefi Olmalıdır

Yaptığınız her işin bir amacı olmalı. Burada amaç odaklı bir eğitim beklentisi var. Kindî'ye göre insan, ulaşmak istediği hedefi biliyorsa ve güç ve düşüncelerini bu hedef üzerinde yoğunlaştırıyorsa, onun hedefe ulaşma kararlılığını hiçbir şey engelleyemez. Ancak amacına ulaşmak için attığı kararlı ve emin adımların kendisini hedefe yaklaştırdığını, zihninde de onu hedefinden uzaklaştıran bazı şüphe ve tereddütlerin bulunduğunu bilen insanın aklına hiçbir zarar gelmez. . Çünkü düşünce ve eylemlerinizle hedefinize tutarlı ve kararlı bir şekilde yaklaşırsanız hata yapmazsınız. Ancak ulaşmak istediği hedefi bilmeyen kişi, o hedefe ulaştığında hedef olduğunun farkında bile değildir (Kindî, 1950). Kindî'ye göre nedeni bilinmeyen ağrının tedavisi yoktur (Kindî, 2002: 287). Bu nedenle her işte öncelikle nedenini anlamalısınız. Daha sonra bunun mümkün olup olmadığını değerlendireceğiz ve en uygun metodolojiyi kullanarak çalışmaya devam edeceğiz. Bu yaklaşım eğitim için de geçerlidir. Doğru hedefe ancak eğitimin amacı ve hedefi anlaşıldığında ulaşılabilir. Kindî'ye göre her şeyin yaratıcısı olan Tanrı, yarattıklarını ilkel bir yapıda değil, kendine yetecek şekilde

yaratmıştır (Kindî, 2002: 296). Eğitimin amacı bu yeterliliği ortaya çıkarmak ve insanın mükemmelleşmesini sağlamaktır.

Eğitim Seviyeye Uygun Olmalıdır

Kindî'ye göre eğitimin seviyeye uygun olması gerekir. Ona göre duyuların ve aklın algısıyla hakikate ulaşmak hem kolay hem de zordur. Çünkü aklın erişebileceği somut bir bilgi kavramı arayan kişi onu göremez; Tıpkı bir yarasanın güneş ışığında net nesnelere görememesi gibi. Birçok metafizik araştırmacı metodolojik bir hata yapmıştır. Araştırmaları sonucunda tıpkı çocuklarda olduğu gibi alışık oldukları duyusal algılara benzer şekilde beyinde de somut rasyonel kavramların oluşacağını varsaydılar. Çocuk yetiştirirken alışkanlıkları kullanmak kolaydır. Nitekim öğretmenlerin küçük yaşlardan itibaren duyarlı oldukları sözlü anlatıma dayalı hikâyeleri yani retorik, mektup, şiir ve hikâyeleri çocuklara hızlı bir şekilde öğretmeleri bu düşüncenin doğruluğunun kanıtıdır. Bu nedenle gençlere verilmesi gereken eğitim ile yetişkinlere verilmesi gereken eğitim farklı olmalıdır. Her bireyin bilgi ve duygu düzeyini dikkate alan eğitim, öğrenmeyi kolaylaştırmanın yanı sıra gelişimi de garanti eder.

Eğitimde Alışkanlıklar ve Çevresel Faktörler Dikkate Alınmalıdır

Kindî'ye göre insan doğasında olmayan bir şeyin insan doğasına eklenmesi mümkün değildir (Kindî, 2002: 288). Ona göre insanların hoşlandığı veya hoşlanmadığı şeyler, insan doğasının değil, örf ve adetlerin ürünüdür (Kindî, 2002: 290). Alışkanlıkların oluşması için çok fazla pratik yapılması gerekir. Bu tatbikatlar sayesinde insanın yetenekleri ortaya çıkar ve uygulanması kolaylaşır. Çocuk yetiştirirken alışkanlıkların önemli olduğunu unutmamalıyız. Çünkü alışkanlıklar toplumda istenilen davranışı aktarmanın en kolay yoludur. Bu durum aynı zamanda insan doğasına uygun eğitimin gerekliliğini de göstermektedir. Bu nedenle Kindî'nin felsefesini ve eğitim anlayışını doğayla uyumlu olarak açıklamak ve geliştirmek istemesi anlaşılır bir durumdur (Küken, 2001: 197). Çevrenin insanlar üzerindeki etkisi ile ciddi olarak ilgilenen Kindî'ye göre bu durum hemen hemen her alanda geçerli. Kindî örnek olarak Kuzey Kutbu'ndaki nüfusları gösteriyor. Ona göre bu kişiler normal bir yapıya ve güçlü düşünme becerilerine sahiptirler ve birçoğu araştırıp fikir geliştirmektedir. Kindî'nin başarılarının kaynağı hakkında somut bir bilgi bulunmamakla birlikte çeşitli çevresel faktörler nedeniyle doğasının değişmediği ve onu işinden alıkoyan hiçbir sorunun bu yeteneklere katkıda bulunmadığı varsayılabilir.

Eğitimde Bilgi Birikimseldir

Kindî'ye göre bilgi tek bir kişinin çabasıyla ortaya çıkmaz. Kindî, hakikat bilgisinin birikimli olduğunu vurgulayarak, bilimin tek bir milletin tekelinde olmadığını, tüm insanlığa ait evrensel bir hakikat olduğunu anlattı.

Adalet adına, gerçek ve ciddi konularda çok yararlandığımız, çok yararlandığımız kişileri küçümsememek boynumuzun borcudur. Bazı gerçekleri kabul etmeseler bile atalarımız ve bize aktarılan düşünce ürünlerindeki ortaklarımız sayılırlar. Bu ürünler bizim için doğruluğunu anlayamadığımız birçok bilgiye ulaşmanın bir yolu ve aracı haline geldi. Her birinin hakikat adına aldığı küçük bilgileri bir araya getirdiğinizde büyük bir değere dönüşür. Bu nedenle bize küçük yollarla hakikati getirenlere ve büyük yollarla hakikati bize getirenlere

tam bir şükran duymalıyız. Çünkü düşüncelerimizin sonuçlarını bizimle paylaştılar ve ortaya koydukları mantıksal önerilerle gizli gerçeklere ulaşmamızı kolaylaştırdılar. Onlar olmasaydı tüm çabalarımıza rağmen bilinmeyene doğru önerilerle ulaşamazdık. Bu birikim geçmiş yüzyıllardan günümüze kadar devam eden yoğun ve yorucu çalışmaların sonucudur. "Bir insanın ömrü ne kadar uzun olursa olsun, yaptığı iş ne kadar ciddi ve yoğun olursa olsun, fikirleri ne kadar incelikli olursa olsun, kendisini geride bırakacak bilgi birikimini zamanla kazanması imkansızdır." (Kindî, 2020b), 140-141).

Bu fikirler doğrultusunda Kindî, geçmişe ait bilgilerin korunmasının önemini vurgulamaktadır. Kindî, eğitim ve öğretimin amacının doğru bilginin edinilmesi yoluyla mükemmelliğe ulaşmak olduğunu vurguluyor. Kimden gelirse gelsin gerçeğin aranması gerektiğini, çünkü gerçeğin insanlığın ortak mirası olduğunu açıklıyor. Kindî'ye göre bu durum, önceki eserleri okuyarak eklenen bilgiler doğrultusunda bugünü ve geleceği şekillendirmede eğitime verilen değeri göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Eğitimde Yöntem

Kindî'nin eğitim ve öğretime verdiği önem, felsefi sistemini tanımlarken kullandığı yöntemde de görülmektedir. Bunu eserlerinden anlamak mümkündür. Eğitim ve çocukluk hedeflerinin kesiştiği nokta burasıdır. Çünkü Kindî'nin eğitimden beklediği şey, felsefeden de beklediğidir. Bu nedenle Kindî felsefi bilgidен çok söz etmiştir. Felsefi akıl, her sanatın ve her bilimin metodolojisini/yöntemini belirler. Akıl, mantık ve analogi esaslarına dayanmayan bir bilime isim vermek mümkün değildir. Buna bilgi değil bilgi denir. Bu bağlamda Kindî, İslami ilimlerin yöntemlerini büyük ölçüde felsefi yöntemlerden aldığını belirtmektedir (Deniz, 2018: 13-24). Felsefe okumak istiyorsanız öncelik sırasına göre matematik, mantık, fizik ve metafizik çalışmalısınız. Kindî'ye göre insan bunu yapıp ruhunu güzel ahlaka yönelttiğinde geriye Allah'ın mucizevi yardımıyla kazanılan ilim kalır (Kindî, 1950: 19). Kindî'ye göre her bilimin kendine özgü bir araştırma yöntemi vardır ve doğru bilgiye ulaşmak için alana özgü yöntemin kullanılması gerekir. İnsan bilimi (fizik), metafizikten (derece ve bilgi açısından) daha aşağıdır. Matematik bilgisi olmadan onu tam olarak anlamak, gerçek ve değişmez varlıkları bilmek mümkün değildir. En iyi ihtimalle duyularınızla algılayabilirsiniz. Ancak düşüncesiz hayvanların bile duyuları vardır (Kindî, 1950: 369). Matematiği öğrenilecek ilk bilim olarak görüyor ve diğer bilimlerin onun üzerine inşa edilmesi gerektiğine inanıyor. Bu nedenle temel yapıyı oluşturduktan sonra yavaş yavaş ilerleyen ve ana yapıya doğru ilerleyen bir yöntem kullanılır.

Kindî'ye göre bir öğrencinin filozof olabilmesi için öncelikle matematik bilimleriyle başlaması gerekir. Felsefe ancak matematik bilimlerinden sonra başlayabilir. Bu nedenle eğitim mevzuatına göre matematik, felsefenin başlangıcından önce öğrenilmesi gereken bir hazırlık bilimi olarak görülüyordu. Daha sonra Aristoteles'in rehberliğinde kitaplarını tek tek okumaya başladı. Bu kitaplar dört bölüme ayrılmıştır: Mantıkla ilgili olanlar, doğayla ilgili olanlar, doğadan bağımsız konuları ele alan ve nesnelere ihtiyaç duymayanlar ve nesnelere ihtiyaç duymayan ve nesnelere bağlantısı olmayan bilimler (Kindî, 1950). . : 364). Kindî'ye göre matematik bilgisi olmayan bir kişi, bu kitaplarda yer alan bilgilerin özünü hiçbir zaman kavrayamayacaktır (Kindî, 1950: 366). Aslında aritmetik, geometri, astronomi, müzik gibi matematik bilgisine sahip olmayan ve daha sonra hayatı boyunca bu kitaplardan yararlanmaya

çalışan bir insan, bunların içerdiği bilgileri tam olarak işleyemez; Bir şeyi ezberlese bile bu konudaki çabası ve başarısı yalnızca bilgi aktarımı düzeyinde kalır (Kindî, 1950: 366).

Kindî, Aristoteles'in kitaplarını sıraladığı risalesinde, bu filozofun yazılı eserlerini sıraladıktan sonra, gerçek bir filozof olmak isteyen herkesin bu kitapları okuması gerektiğini ancak bu okumanın temel bilimlere başlamadan önce yapılması gerektiğini ve bu okumanın yapılması gerektiğini belirtmiştir. Öncelikle bunu yaparak. İnsan hayatı boyunca felsefi araştırmalar yapsa bile bunların gerçek özünü anlayamayacaktır. Bazı kavramları hiçbir zaman kavrayamayacağını, bazı kavramları ezberlemekten başka bir sonuca varamayacağını ısrarla vurgulamaktadır (Yüksel, 1982: 220). Bu durum Kindî'nin sınıfta kuru ezberlemeye karşı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Çünkü Kindî, kapsamlı öğrenmenin ancak analiz ve araştırmayla mümkün olduğuna inanıyor. Kindî, bilgilerin basit bir şekilde ezberlenmesini reddetse de öğrencisi Ahmed b. Tayyib, "Canım, defterindeki siyah boşluk, beyaz boşluktan daha iyidir" dedi.

Eğitim, bireylerde ve toplumlarda zamanla ortaya çıkan eksiklikleri giderir. Bu nedenle toplumu değiştirmek istiyorsak eğitim yöntem ve programlarımıza dikkat etmeliyiz. Bu nedenle her soruna aynı yöntemle çözüm bulmak mümkün olmayabilir. Her konunun kendine özgü bir yöntemi olmalıdır. Kindî'ye göre fizikte matematiksel yöntem, metafizikte ise fiziksel yöntem kullanıldığında yanlış sonuçlar elde edilir. Fizik somut varlıklarla ilgilendiği için duyguya dayalı deneyler ve deneyimler yoluyla sonuçlar elde edilebilir. Ancak aynı yöntemi soyut varlıkların alanı olan metafiziğe uygulamak mümkün olmayacaktır.

Bu nedenle algılanan her bilgi için kanıtı ihtiyaç duyulmamalı; çünkü Kindî'ye göre rasyonel bilginin hiçbir kanıtı yoktur. Bazı şeylerin kanıtlanması mümkün olsa da her şeyin kanıtlanması mümkün değildir. Çünkü her davanın delili olsaydı, davanın sonsuza kadar sürmesi gerekirdi (Kindî, 1950: 111-112). Ancak metafizik gerçeklerin anlaşılması kolay olmadığından Kindî, metafizik kavramları fiziksel kavramlarla ifade etmeye çalışmış ve birçok metafizik gerçeği ispatlamak için ağırlıklı olarak matematiksel ispat yöntemlerinden yararlanmıştı. Bunun bir nedeni Kindî'nin esas olarak bilim ve matematikle ilgilenmesidir.

Bir diğer sebep ise Kur'an-ı Kerim'dir. Çünkü Kur'an, insanları Allah'ın varlığını ve birliğini anlamak için kavramsal metafizik düşüncelerle meşgul olmak yerine, fiziki dünyayı keşfetmeye ve meşgul etmeye teşvik eder (Bayrakdar, 2012: 162-163). Kindî'ye göre matematik bilimlerinde ikna yöntemini değil, gösterme yöntemini kullanmalıyız. Matematikte ikna yöntemini kullansaydık konuya ilişkin bilimiz döngüsel ve bilimsel olmazdı. Araştırmacı neye, nereye ve nasıl bakacağını bilmelidir. Her bilgi alanının, onu diğerlerinden ayıran kendine özgü bir yöntemi vardır. Birçok araştırmacı neye, nereye ve nasıl bakacağını bilemediği için bu konuda hata yapmıştır. Bazıları ikna yöntemini, bazıları benzetme yöntemini, bazıları anlatı yöntemini, bazıları duyusal yöntemi ve bazıları da kanıt yöntemini benimsemiştir. Bazıları, araştırma yöntemleri konusundaki bilgilerinin sınırlı olması veya gerçeği bulmanın birçok yolunu istemeleri nedeniyle bu yöntemlerin tamamını kullanmışlardır. Kindî'ye göre her alanda yapılması gerekenler yapılmalıdır (Kindî, 1950: 147). Bu durum insanların farklı yapılarından kaynaklanan farklı anlayış ve bilgi düzeylerine göre öğretim yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

2. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Geçmiş ve günümüze ışık tutanlardan biri de önemli bir kültürel miras bırakan ünlü Müslüman filozof Ebu Yusuf Yakub bin İshak el-Kindî'dir. Aldığı eğitim nedeniyle birçok alanda ilk sayılabilecek eserler vermiş kültürlü bir insandı. Kindî, o dönemde felsefe eğitimi almış, öğrenilmesi gereken temel bilimleri ve dil bilimini öğrenmiş bir kişi olarak biliniyordu. Zamanının entelektüel hareketine katkıda bulundu; Felsefi ilimleri de dini ilimler arasına dahil etmiş ve bunların birbirinin alternatifi olmadığını, aksine birbirini tasdik ettiğini açıklamıştır. Kindî'nin eğitim anlayışı, insanı anlama çabaları sonucunda ortaya çıkmış ve insanın mükemmelliğe ulaşmasında önemli görülmüştür. Kindî, eğitimin bir amaç ve yöntem çerçevesinde ve belirli öğretim programları çerçevesinde yürütülmesi gerektiğine inanmış ve bu amaç ve yöntemi kendi eserlerinde açıkça ifade etmiştir. Kindî'ye göre hiçbir çözüm olmayabilir.

Her denek aynı yöntemi kullanır. Her konunun kendine özgü bir yöntemi olmalıdır. Bu nedenle Kindî, metafizikte fiziksel yöntemin kullanılması durumunda hatalı sonuçlara varmaktadır. Kindî'ye göre matematik bilimlerinde ikna yöntemi yerine ispat yöntemini kullanmalıyız. Birçok araştırmacı neye, nereye ve nasıl bakacaklarını bilemedikleri için hata yapmışlardır. Kimisi ikna yöntemini, kimisi benzetme yöntemini, kimisi anlatma yöntemini, kimisi duyum yöntemini, kimisi de delil yöntemini benimsemiştir. Bazı kişiler, araştırma yöntemine aşina olmadıkları veya gerçeği bulmanın birçok yoluna sahip olmak istedikleri için tüm bu yöntemleri kullandılar. Bu durum insanların farklı yapılarından kaynaklanan farklı anlayış ve bilgi düzeylerine göre öğretim yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Kindî bir konuyu araştırırken önceki çalışmalara bakar ve konuyu anlamaya çalışır. Yanlış ve doğru bilgileri ortaya çıkardı, çeşitli analizler yaptı. Daha sonra başkalarının anlayabilmesi için çeşitli konularda ciltler dolusu kitapçıklar yazdı.

Değişmez gerçeklere ulaşmak istiyorsanız belli müfredatlara uymalısınız. Kindî, konuları öncelik sırasına göre listeleyerek başlar. Daha sonra konuyla ilgili yanlış bilgileri açığa çıkarıyor. Daha sonra konuyla ilgili doğru sonuçları verir ve hataların nereden geldiğini gösterir. Konuya kendi yaklaşımını getirerek gerçekleri açıklıyor ve muhatabına ikna edici ve akılcı bir yöntem sunuyor. Kindî, çevresel faktörlerin ve alışkanlıkların eğitim üzerinde etkisi olduğuna inanıyor ve her düzeyde uygun eğitim konusunda ısrar ediyor. Kindî, ezber yoluyla edinilen bilgilerin anlaşılmadan ve anlaşılmadan yetersiz olduğunu belirterek, bilgilerin daha sonra kullanılmak üzere not alınarak elde edilmesini önerdi. Eğitimin amacını şu şekilde değerlendirmektedir: Bireyi (kâmil bir insanı) olgunlaştırıp, kendini gerçekleştirmiş bir birey olarak yükseltmek, insanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamak ve bu yolla mutluluk yaratmak. Kindî'ye göre bu, ancak aklın duylulara hâkim olmasını sağlayan ve dini öğretilere bağlı kalan bir eğitimle mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- A. Cortabarria Beitia. (1982). Kindî'de İlimlerin Sınıflandırılması, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (5), 219-243.
- Bayrakdar, M. (2012). *İslam Felsefesine Giriş*. Diyanet Vakfı Yayınları
- Deniz, G. (2018). "Kindî, Felsefeyi Kabulü ve Konumlandırması". *Diyanet İlmi Dergi*, 54(2), 13-24. <https://doi.org/10.61304/did.444546>.
- Ehwany, A. F. (1990) "Kindî", Çev. Emrullah Yüksel. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (9), 22-38.
- Fârâbî, (1974). *Fârâbî'nin Üç Eseri-Mutluluğu Kazanma (Tahsilü's-Sa'ade)*, Eflatun Felsefesi ve Aristoteles Felsefesi, çev.: Hüseyin Atay. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- İbn Nedim (1384 h.). *Fihrist*, Mektebe't-Ticariyye el-Kübra, Mısır.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1996). The autonomous-relational self: A new synthesis. *European Psychologist*, 1(3), 180-186. <http://dx.doi.org/10.1027/1016-9040.1.3.180>
- Karakuş, M. (2020). "Kindî'nin Eğitim Felsefesi," *Felsefe Dünyası* (71), 208-231.
- Kasar, V. (2006). "Harran Okulu Etkisiyle Felsefi Kelama Geçiş Sürecinde Kindî'nin Rolü", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, *I. Uluslararası Katılımlı Bilim Din ve Felsefe Tarihinde Harran Okulu Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt. 2, Şanlıurfa, isbn:975-7113-24-7.
- Kılıç, İ. (2003). *Kindî'nin Bilgi Teorisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kindî (2014). "Göklerin Allah'a (C.C.) Secde ve İtaat Edişi Üzerine", nşr. ve trc., Mahmut Kaya, *Kindî Felsefi Risâleler* içinde, Klasik Yayınları, 239.
- Kindî (2002). *Felsefi Risâleler*, çev.: Mahmut Kaya, Klasik Yayınları, 146.
- Kindî (1950). "Risale Fi Kemmiyeti Kütübi Aristotalis", *Resailü'l-Kindî el-Felsefiyye*, tah.: Muhammed Abdülhadi Ebu Rîde, Daru'l-fikri'l-Arabi, Mısır.
- Kindî (2002). "Üzüntüyü Yenmenin Çareleri", *Felsefi Risaleler*, çev.: Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul.
- Kindî, (2002). "İlk Felsefe Üzerine", *Felsefi Risaleler*, çev.: Mahmut Kaya, Klasik Yay. İstanbul.
- Kur'an-ı Kerim
- Küken, G. (200). *Ortaçağda Eğitim Felsefesi*, İstanbul, s. 197.
- Macit, F. (2008). *İslâm Felsefesi, Kelâmı ve Tasavvufuna Kısa Bir Giriş*, çev. Şahin Filiz. (İstanbul: İnsan Yayınları), 46.
- Mahmud Abdullatif (2012), *el-Fikrî et-Terbeviyyü İnde'l-Kindî*, Menşurat ittihad el-Kitab el-Arab, Dimeşk.
- Platon (2012). *Deolet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Mehmet Ali Cimcoz. (İstanbul: Remzi Kitabevi, K.8/546a-547b.
- Şahin, H. (2000). *İslam Felsefesi Tarihi Dersleri*, İlahiyat Yay., Ankara.
- Vural, M. (2011). *İslam Felsefesi Sözlüğü*, Elis Yayınları, Ankara.

Suat Derviş'in Fosforlu Cevriye Romanında Söz Varlığı

Şahin Şimşek*

Atf / Citation: Şimşek, Ş. (2024). Suat Derviş'in Fosforlu Cevriye romanında söz varlığı. *YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 86-100.
<http://dx.doi.org/10.29228/yenisey.79628>

Özet

Zengin bir söz varlığı, insanlara düşüncelerini, duygularını ve hayallerini daha etkili ve anlaşılır bir şekilde ifade etme imkânı sunar. Bu çalışmanın amacı Suat Derviş'in *Fosforlu Cevriye* adlı romanındaki söz varlığı unsurlarını tespit etmektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, araştırmanın verileri doküman analizi tekniği ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi kullanılarak tasnif edilmiş ve yorumlanmıştır. İnceleme objesi olan romanda bugün ya kullanımdan düşmüş, unutulmuş yahut da yerine eş anlamlıları tercih edilen eski bir zamanın kelimelerinin sıkça karşımıza çıktığı görülmüş bu kelimeler kayıt altına alınmıştır. Romanda en fazla karşımıza çıkan eskimiş kelimeler olup sonra sırasıyla atasözü ve deyimler, ikilemeler, argo sözcükler, terimler, kalıp sözler (ilişki sözleri) gelmektedir. Romanın zengin söz varlığı, dönemin dil özelliklerini ve kültürel değerlerini yansıtması açısından önemlidir. Tespit edilen söz varlığı, günümüzde kullanımdan kalkmış kelimelerin ve deyimlerin, argo sözcüklerin, ilişki sözlerinin yeniden canlandırılması ve dilin zenginleştirilmesi amacıyla kullanılabilir.

Anahtar Kelimeler

Söz Varlığı
Söz Varlığı Unsurları
Suat Derviş
Fosforlu Cevriye

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.12.2024
Kabul Tarihi: 16.12.2024

Vocabulary in Suat Derviş's Novel Fosforlu Cevriye

Abstract

A rich vocabulary enables people to express their thoughts, feelings and dreams in a more effective and understandable way. The aim of this study is to identify the elements of vocabulary in Suat Derviş's novel *Fosforlu Cevriye*. Qualitative research method was adopted in the study and the data of the research were obtained by document analysis technique. The data obtained were classified and interpreted using content analysis. In the novel, which is the object of analysis, it was seen that the words of an old time, which have either fallen out of use today, forgotten or preferred synonyms instead, are frequently encountered and these words were recorded. In the novel, the most common words are obsolete words, followed by proverbs and idioms, doublings, slang words, terms, stereotypes (relationship words). The rich vocabulary of the novel is important in terms of reflecting the language features and cultural values of the period. The identified vocabulary can be used to revive words and idioms, slang words, relationship words that have fallen out of use today and to enrich the language.

Keywords

Vocabulary
Elements of Vocabulary
Suat Derviş
Fosforlu Cevriye

About Article

Received: 02.12.2024
Accepted: 16.12.2024

1. GİRİŞ

Söz varlığı, bir dilin bütününe kapsayan, canlı ve dinamik bir kavramdır. Sadece sözlüklerde yer alan resmî kelimelerin ötesinde, o dili kullanan toplumun her kesiminin benimsediği ve kullandığı tüm sözcükleri, ifadeleri ve dil unsurlarını içerir. Söz varlığı; belirli bir dil topluluğunun kullandığı tüm kelimelerin, deyimlerin, atasözlerinin, terimlerin, kalıp sözlerin, argo ve jargon ifadelerin, lehçe ve ağız özelliklerinin tamamını kapsayan, yazılı ve sözlü edebî ürünlerde, günlük yaşamda, resmî ve gayri resmî ortamlarda kullanılan, sürekli değişen ve gelişen dinamik bir bütündür.

Söz varlığı, bir dili konuşan ve yazanların kullandığı tüm kelimelerin yanı sıra, anlatımı zenginleştirmek için oluşturulan deyimler, atasözleri, ikilemeler, kalıp sözler, kalıplaşmış ifadeler, terimler, tamlamalar ve diğer anlatım biçimlerinin tümünü kapsar (Aksan, 2003). Söz varlığı, bir dilin salt seslerden ve simgelerden oluşan bir sisteminden çok daha fazlasını ifade eder. Bir toplumun tarihsel yolculuğunda şekillenen, kültürel değerlerini, inançlarını, geleneklerini ve hatta hayata bakış açısını yansıtan canlı bir organizma gibidir. Her bir kelime, o toplumun maddi ve manevi dünyasının birer tuğlası, kimliğinin ve düşünce yapısının birer aynasıdır (Aksan, 1997, s. 7).

Korkmaz'a göre söz varlığı bir dilin bütün kelimeleri, bir kişinin veya bir topluluğun söz dağarcığında yer alan kelimeler toplamıdır (Korkmaz, 2007, s. 144). Karadağ da (2019), söz varlığını "Söz kavramının genişliği içinde dilde kelime ve kelime üstü birimler olan ikileme, deyim, atasözü vb. anlamlı dil birimlerinin oluşturduğu birikimin bütünüdür." şeklinde tanımlamıştır.

Bir dilin derinliklerine inmek, onun zaman içinde nasıl yoğrulduğunu, kültürle nasıl harmanlandığını anlamak için en eski dönemlerinden itibaren kullandığı kelimelere, o dilin öz suyuna bakmak gerekir. Bu kelimeler, toplumun değişim ve gelişimine tanıklık etmiş, düşünce dünyasının, hayata bakışının izlerini taşır. Dilin yazılı ürünleri, bu zengin geçmişe açılan en değerli pencerelerdir. Yazarlar ve şairler, eserlerinde dili birer sihirbaz ustalığıyla kullanarak, kendi kültürlerini, hayata bakışlarını ve özgün düşünce dünyalarını kelimelere dökerler. Onların sözcüklerle kurdukları dünyalar, dilin tüm imkânlarını gözler önüne seren, geçmişten geleceğe uzanan bir köprü, hatıralardan hayallere açılan bir kapı gibidir (Ergüzel, 2012).

İnsan deneyimlerinin ve gözlemlerinin ürünü olan edebiyat, kelimelerin ve yazının ahlaki sınırlar içinde araç olarak kullanıldığı bir alandır. Yazının icadından bu yana, insanların hislerini, duygularını, düşüncelerini ve yaşam izlerini insanlığa taşıyarak, adeta dünyanın hafızası işlevi gören bir alan yaratmıştır. Edebiyat eserleri, kültürün oluşumu ve sürekliliği açısından büyük bir öneme sahiptir (Çer, 2016). Nitekim edebiyat, kültürü oluşturan değerleri, inançları, gelenekleri, görenekleri ve toplumsal normları kuşaktan kuşağa aktararak kültürel mirasın korunmasında önemli bir rol oynar. Kelimeler, kültürü inşa eden tuğlalar gibidir ve edebiyat, bu tuğlaları özenle bir araya getirerek geçmişle gelecek arasında bir köprü kurar. Geçmişin deneyimleri, geleceğin yolunu aydınlatacak öğretilerle doludur ve bu öğretilere ulaşmanın yegâne yolu, edebiyatın vücut bulduğu kelimeleri anlamaktan geçer. Kültürel hafızanın canlı kalması, bu kelimelerin bilinmesi, anlaşılması ve yeni nesillere aktarılmasıyla mümkün olabilmektedir. Unutulmamalıdır ki dil, kültürün taşıyıcısıdır ve edebiyat da dilin en güçlü ve etkili kullanım biçimidir.

Bir dilin söz varlığını oluşturan atasözleri, deyimler, ikilemeler ve ilişki sözleri gibi dilsel yapılar, ait oldukları dilin ve kültürün taşıyıcılarıdır. Bu yapıları inceleyerek, kültürel değerlerin yanı sıra, dilin tarihsel süreçte geçirdiği ses, biçim ve anlam değişimleri ortaya konulabilir ve dilin yapısal özelliklerine ulaşılabilir. Bir dilin söz varlığı unsurları, en doğru ve uygun biçimde o dilin sözlü ve yazılı kültür ürünlerinde gözlemlenebilir (Özbaşı, 2021). Bu ürünlerin kültür aktarımında önemli toplumsal fonksiyonlar icra ettiği, millî kültürün gelişen iletişim ve bilgi teknolojileri ve küreselleşme gibi etkenlerle deforme olmasına ya da yok olmasına engel olduğu görüşleri de öne çıkmaktadır (Yazar ve Yazar, 2018, s.5).

Bir dilin söz varlığını oluşturan temel ögeler ve kalıplaşmış dil birimlerinin en özgün, zengin ve nitelikli örneklerine edebiyat eserlerinde rastlanır. Çünkü edebiyat eserleri, dilin en yetkin ve özgün biçimde kullanıldığı kaynaklardır. Lüle Mert (2009) ve Aslan'a (2013) göre, edebî eserlerdeki söz varlığı ögelerinin incelenmesi, dilin özgün yönlerini, anlatım olanaklarını ve dilbilimsel kimliğini ortaya koymanın yanı sıra, o dili konuşan toplumun sosyolojik, psikolojik, tarihsel ve kültürel yapısını da anlamamızı sağlar.

Geniş bir sözcük dağarcığına sahip olmak, bir ulusun kültürel ve diğer alanlardaki zenginliğinin bir göstergesidir. Kökleri derinlere uzanan bir dile sahip milletler, edebiyat, sanat ve bilim gibi alanlarda genellikle lider konumdadırlar. Bir milletin dünya görüşü, yaşam tarzı ve hayatı algılayış biçimi, söz varlığının korunması ve zenginleştirilmesi yoluyla gelecek nesillere aktarılır (Arslan ve Durukan, 2014).

Bir eserin temel taşı söz varlığıdır. Eserdeki sözcük zenginliği, dil ve içerik zenginliğiyle doğru orantılıdır. Yazar, sözcükler aracılığıyla okuyucuyla iletişim kurar, duygularını ve düşüncelerini ifade eder. Okumak, kelime dağarcığımızı geliştirmenin en etkili yollarından biridir (Yolcu, 2018).

Romanlar, yazıldıkları dönemin sosyal hayatını, yaşam tarzını, alışkanlıklarını, maddi ve manevi kültürel öğelerini yansıtan önemli belgelerdir. Bu yansıtmayı dil aracılığıyla gerçekleştirirler. Dil, bir toplumun kültürel kodlarını barındıran ve aktaran bir araçtır. Romanlar da bu aracı kullanarak dönemin kültürel özelliklerini okura sunar. Söz varlığı, bir dilin zenginliğini gösteren en önemli unsurdur. Zengin bir söz varlığına sahip romanlar, dönemin kültürel dokusunu daha detaylı ve incelikli bir şekilde yansıtabilir. Kelimeler, kültürel değerleri, inançları, gelenekleri ve sosyal normları taşır. Romanlardaki kelime seçimi, dönemin kültürel atmosferini anlamak için önemli ipuçları sunar. Bu nedenle, romanları incelerken söz varlığına dikkat etmek, dönemin kültürel yapısını anlamak açısından büyük önem taşımaktadır.

Demirsel (2023), Suat Derviş'in uzun yıllar edebiyat dünyasının dışında bırakıldığını, eserlerinin görmezden gelindiğini, 90'lı yıllarda yükselişe geçen feminizm hareketi ve Derviş'in bu hareket içinde algılanmasıyla birlikte eserlerinin yeniden dolaşıma girdiğini ve bugün iade-i itibar kazanarak tekrar gün yüzüne çıktığını, İthaki Yayınları'nın 2013 yılında başlattığı yazarın külliyatını bir araya getirme girişiminin 2020'li yıllarda hız kazandığını dile getirmiştir.

Suat Derviş

Suat Derviş, nüfustaki adı Hatice Saadet, varlıklı ve kültürlü bir ailede doğmuş, iyi bir eğitim almıştır. Çamlıca'daki köşklerinde, Bedia Muvahhit ve Nazım Hikmet gibi aile dostlarıyla büyümüştür. Babası Avrupa'ya tahsile giden altı Türk gencinden biri olan Türk Darülfünun'un kurucularından İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Profesörü İsmail Derviş

Bey'dir. Özel dersler, ardından Kadıköy Numune Rüştüyesi ve Bilgi Yurdu'nda eğitim görmüş, Darülfünun'dan sonra Berlin'de müzik eğitimi almıştır. Ancak edebiyata olan ilgisi ağır basmış, Berlin'de Edebiyat Fakültesi'ne geçmiştir. Gazete ve dergilerde yazılar yayınlamaya başlamış, babasının vefatı üzerine Türkiye'ye dönmüş ve Cumhuriyet, Haber, Son Posta, Tan gibi gazetelerde çalışmıştır. Tan gazetesi muhabiri olarak Sovyetler Birliği'ne gitmiştir. 1940-1941 yıllarında Yeni Edebiyat dergisinde önemli yazarlarla birlikte çalışmış, roman eleştirileri yazmıştır. Derviş, edebî eserleri değerlendirirken toplumsal ve ekonomik koşulları da göz önünde bulundurmanın önemini savunmuştur. Yeni Edebiyat dergisinin Türk edebiyatına katkılarından gurur duymuş, Orhan Kemal gibi yazarların ilk eserlerini bu dergide yayınlamıştır. Suat Derviş, Yeni Edebiyat dergisindeki çalışmalarıyla Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunduğunu ve bu dergideki yazılarının kendi edebî anlayışını yansıttığını düşünür. Derviş, birçok evlilik yapmış, son evliliğini Reşat Fuat Baraner ile yaptıktan sonra, *Niçin Sovyet Rusya'ya Hayranım* adlı eseriyle tartışmalara yol açarak eşiyile birlikte Türkiye Komünist Partisi davasından tutuklanmıştır. Sorguda bebeğini düşüren Derviş, kısa süreli hapis cezası aldıktan sonra iş bulmakta zorlanmış ve sonunda İsveç'e göç etmiştir. 1960 affıyla serbest kalan eşinin yanına gitmek istese de reddedilir. Türkiye'ye döndükten sonra eşini kaybeder ve Türkiye Devrimci Kadınlar Birliği'ni kurar. Göz tedavisi için gittiği Rusya'dan döndükten sonra 23 Temmuz 1973'te vefat eder. Öldüğünde geride, kırkın üstünde roman, yüzlerce öykü, yüzlerce hatta belki binlerce yazı bırakır. Daha onlu yaşlarında Birinci Dünya Savaşı'nı idrak etmesi, Osmanlı Devleti'nin yıkılışına ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna şahit olması; Ekim Devrimi, İkinci Dünya Savaşı, çok partili hayata geçiş, Demokrat Parti'nin yükselişi, 27 Mayıs Askerî Darbesi, 12 Mart Muhtırası gibi önemli sosyal ve siyasal olayları görmesi onun edebiyata bakışını ve edebî kişiliğini oluşturmuştur. Suat Derviş, 1933-35 yıllarından sonraki romanlarında toplumcu gerçekçi bir bakış açısı benimsemeye başlamıştır. Bu dönemde kaleme aldığı ve 1945'te Gece Postası gazetesinde tefrika edilen *Fosforlu Cevriye* adlı romanı, yazarın gazetecilik deneyimlerinden izler taşımaktadır. Eser, 1968 yılında kitap olarak basılmıştır (Gökşen, 2021; Soydan, 2017; Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 2020).

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı Suat Derviş'in *Fosforlu Cevriye* romanındaki söz varlığı unsurlarını tespit etmektir. Söz varlığı unsurları eskimiş kelimeler, atasözleri ve deyimler, ikilemeler, argo sözler, terimler ve kalıp sözler (ilişki sözleri) ile sınırlandırılmıştır.

Türkçenin tarihsel gelişimini anlamada, edebî eserlerdeki söz varlığının tespit edilmesi önemli bir veri kaynağıdır. Romanlar, hikâyeler, günlükler vesair edebî ürünler kelimeler vasıtasıyla yazıldıkları devrin toplumsal değerlerini, düşünce yapısını, kültürel öğelerini yansıtan birer ayna niteliği taşırlar.

Eski dönemlerde kullanılan ve bugün yerini eş anlamlılarına bırakmış kelimelerin bir romanda bolca yer alması ve bir araştırma ile bu kelimelerin ortaya çıkarılması dilin tarihsel gelişimine katkı sunabilir. Eski kelimelerin tespiti ve analizi, dilin zaman içinde nasıl bir değişim ve gelişim gösterdiğine ışık tutar. Kültürel mirasın korunmasını sağlar. Eski kelimeler, geçmiş dönemlerin kültür, inanç, gelenek ve göreneklerini yansıtan önemli ipuçları taşır. Bu kelimelerin kullanımı ve araştırılması, kültürel mirasın korunmasına ve gelecek nesillere aktarılmasına katkı sağlayabilir.

Çok bilinen, çok okunan bir romanını merkeze alarak bir yazarın edebî dilini oluşturan unsurların; eserlerinde kullandığı atasözleri ve deyimlerin, ikilemeler, argo sözler, terimler ve kalıp sözlerin (ilişki sözleri) tespitine yönelik bir çalışma hem eserin hem de ait olduğu dönemin dil ve kültür özelliklerinin anlaşılması açısından büyük önem taşır. Bu çalışma, eserin yazıldığı dönemin dil özelliklerini, sözcük dağarcığını ve dil kullanım alışkanlıklarını ortaya koyarak dilin tarihsel gelişimine ışık tutabilir. Ayrıca, romanda kullanılan atasözleri ve deyimler, toplumun kültürel değerlerini, inançlarını ve dünya görüşünü yansıtır. Kalıp sözler yani ilişki sözleri, dönemin sosyal ilişkilerini, iletişim biçimlerini ve görgü kurallarını anlamamıza yardımcı olur. Argo sözlerin tespiti ise, dönemin alt kültürlerini ve günlük yaşam dilini ortaya çıkarır. Yazarın üslubunu ve dil becerisini analiz etmek için de bu dil öğeleri önemli veriler sunar. Bütün bunlar, eserin daha derinlemesine anlaşılmasını ve yorumlanmasını sağlar. Bu çalışma dilbilim, edebiyat, tarih, sosyoloji ve antropoloji gibi farklı disiplinler için önemli kaynaklar oluşturarak bilim dünyasına da katkılar sunabilir.

2. YÖNTEM

Araştırma Modeli

Araştırma, tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Nitel araştırma, sayısal olmayan verilerin anlamlandırıldığı bir gözlem yöntemidir. Karasar (2012, s. 77)'a göre tarama modelleri, geçmişte veya günümüzde var olan bir durumu olduğu gibi betimlemeyi hedefleyen araştırma yaklaşımlarıdır. İncelenen kişi veya nesne, mevcut koşullarında nasıl bulunuyorsa o şekilde tanımlanmaya çalışılır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler, doküman incelemesi tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Karasar (2012, s.77), doküman incelemesini veya belgesel taramayı "belli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemleri" olarak tanımlar. Yıldırım ve Şimşek (2011, s.187) ise doküman incelemesini, "araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi" olarak açıklar.

Bu çalışmada veriler Suat Derviş'in İthaki Yayınları tarafından basılan *Fosforlu Cevriye* adlı romanının 2022 yılı 7. baskısından elde edilmiştir. Fosforlu Cevriye bir karakter olarak sinema endüstrisinde kendisine yer bulmasına, tanınmasına rağmen karakterin yaratıcısı Suat Derviş'in eserlerinin gazete tefrikalarından çıkarılarak baskılarının yapılması, görünür ve okunur olması yenidir. Bu romanın seçilme nedeni *Fosforlu Cevriye* romanının Suat Derviş'in en çok bilinen ve en çok okunan kitabı olmasıdır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Roman söz varlığı yönünden incelenmiş, içerik analizi kullanılarak elde edilen veriler sınıflandırılmıştır. Romanda yer alan kelime ve kelime grupları tasnif edildiğinde karşımıza; günümüzde sık kullanılmayan ve bugün eskimiş olarak kullanılan kelimeler, atasözü ve deyimler, kalıp sözler, ikilemeler, terimler ve argo sözler olarak karşımıza çıkmıştır. Romandaki söz varlığına yönelik tespitler, ilgili başlığın altına ilişkili oldukları sayfa belirtilerek alfabetik olarak yazılmıştır.

3. BULGULAR

Romanda tespit edilen söz varlığı unsurları bu bölümde sayıca en fazla yer tutandan en az yer alana doğru olacak şekilde sıralanmıştır. Tepit edilen söz varlığı unsurları romanda geçtiği sayfa numarası belirtilerek verilmiştir.

Eskimiş Kelimeler

Günlük hayatta anlaşmak için tercih edilmeyen, günümüz edebiyatçılarının pek fazla kullanmadığı kelimelerdir. Bu kelimeler kullanımdan çoğunlukla düşmüş, bazılarının ise yerine bugün daha çok bilinen eş anlamlılarını kullanmak tercih edilir olmuştur. Sözlüklerde arattığımız zaman karşımıza eş anlamlıları ile beraber çıkan ama günden güne kullanımdan düşen, unutulmaya yüz tutmuş bu kelimelerin yavaş yavaş hafızalardan silinmesi demek bu kelimelerle oluşturulmuş edebî eserlerin dünyasına da uzak kalmak demektir.

Aba (s.172), acuze (s. 141), afallamak (s. 27), agâh (s. 238), ahval (s. 241), akabinde (s. 96), akdetmek (s. 149), akıbet (s. 220), akis (s. 18), aksuata (s. 239), alabur (s. 119), alaka (s. 59), alakadar (s. 129), alaşağı (s. 202), alelacayıp (s. 255), alesta (s. 122), alüfte (s. 51), amil (s. 58), anafor (s. 140), angaje (s. 168), asfâ (s. 122), aşına (s. 127), atfetmek (s. 13), atf-ı nazar (s. 118), aza (s. 20), aznavur (s. 98), bahri (s. 262), bahriye (s. 185), bahtiyar (s. 62), bakaya (s. 149), bedbaht (s. 188), bedhah (s. 167), bellemek (s. 81), bes (s. 238), beyhude (s. 18), beylik (s. 142), beyzade (s. 99), bızdık (s. 106), biçare (s. 109), bigane (s. 114), bikes (s. 129), bilakis (s. 37), bilcümle (s. 238), bilhassa (s. 53), boa (s. 99), buhurdan (s. 131), camgöbeği (s. 136), cebretmek (s. 110), cebr-i nefis (s. 174), celbetmek (s. 118), cengaver (s. 119), cenup (s. 262), çiğerpâre (s. 103), cilvenak (s. 154), cirit (s. 144), cürm-ü meşhut (s. 214), çakırkeyif (s. 113), çakiçak (s. 113), çehre (s. 109), çeşm-i mal (s. 202), çivit (s. 135), dahl (s. 79), dalavere (s. 142), dârat (s. 122), debdebe (s. 122), devşirmek (s. 14), dizbediz (s. 118), ecnebi (s. 235), efkâr (s. 228), ehemmiyet (s. 73), ekabir (s. 118), ekseri (s. 252), ekseriya (s. 141), elem (s. 52), emrivaki (s. 163), emval-i metruke (s. 18), endam aynası (s. 18), entari (s. 105), esasen (s. 58), esef duymak (s. 15), esrar tekkesi (s. 96), esvap (s. 185), fasıl (s. 211), fehmetmek (s. 261), fetva (s. 234), fevk (s. 50), fevkalade (s. 114), fitri (s. 62), fistan (s. 143), fiyaka (s. 195), fukara (s. 141), fütursuz (s. 269), gaflet (s. 211), gammazlamak (s. 267), garabet (s. 241), gayri iradi (s. 150), gayriihtiyari (s. 174), gayritabii (s. 128), giyap (s. 198), girift (s. 90), girland (s. 99), gusto (s. 234), gümüşi renk (s. 21), güvey (s. 158), hacet (s. 152), had (s. 96), hadise (s. 43), hafakan (s. 124), hak getire (s. 129), haletiruhiye (s. 103), halita (s. 96), harikulade (s. 108), harp (s. 179), haşa (s. 147), haşif (s. 241), hayatiyet (s. 86), hazzetmek (s. 78), hazin (s. 85), hela (s. 220), hercümerç (s. 176), hınc beslemek (s. 204), hicab (s. 267), hicaz (s. 161), hiddet (s. 100), hilaf (s. 67), hilebaz (s. 98), himayekâr (s. 96), hiyanet (s. 103), humma (s. 68), husus (s. 14), huzme (s. 273), hülasa (s. 142), hüviyet (s. 111), ıstırap (s. 131), ibrik (s. 264), icra-yı sanat (s. 232), idrak (s. 58), iğfal (s. 213), ihsas (s. 131), ihtilaf (s. 51), ihtiyat (s. 130), ikrah (s. 80), imdat otomobili (s. 48), insiyak (s. 119), iptidai (s. 110), iptila (s. 51), iskarpin (s. 104), ismet (s. 239), istifade (s. 97), istihale (s. 177), istirahat (s. 100), istirham (s. 127), işmar (s. 104), iştıyak (s. 106), itimat (s. 164), itiyat (s. 177), izah (s. 95), izahat (s. 196), izbe (s. 107), izzet-i nefis (s. 72), kabil (s. 89), kâfi (s. 78), kakavan (s. 93), kaknem (s. 93), kalantor (s. 103), kalbgâh (s. 118), kanaat (s. 94), karyoka (s. 109), kasavet (s. 35), katiyen (s. 100), katiyet (s. 53), katre (s. 54), kavi (s. 94), kekremsi (s. 49), kerevet (s. 244), kerime (s. 238), kesat (s. 125), ketum (s. 210), klakson (s. 36), kundura (s. 268), kurşuni (s. 28), kübik (s. 151), külçeleşmek (s. 60), külhanbeyi (s. 103), külhâne (s. 147), kümbet (s. 52), lakayt (s. 114), lakırdı (s. 26), laterna (s. 49), laubali (s. 177), lisan (s. 62), lügat (s. 69), lütuf (s. 185), lüzum (s. 103), maazallah (s. 229), maderane (s. 235), maharet (s. 268), mahdut (s. 163), mahir (s. 56), mahiyet

(s. 110), mahluk (s. 98), mahpus (s. 251), mahsus (s. 49), mahzun (s. 191), mamafih (s. 230), manidar (s. 131), masif (s. 84), maşuk (s. 233), matrak (s. 107), matuf (s. 223), mazi (s. 58), meclis-i kübera (s. 235), meclis-i umumi (s. 235), meçhul (s. 58), medyun (s. 103), mefhum (s. 121), mefrum (s. 118), meftun (s. 154), melaike (s. 238), melce (s. 160), mendebur (s. 245), men etmek (s. 30), menfaat (s. 61), merhale (s. 199), mertebe (s. 263), mesuliyet (s. 222), mesut (s. 30), meşgale (s. 58), meşru (s. 126), metelik (s. 25), metruk (s. 239), mevcudiyet (s. 112), mevzu (s. 40), meziyet (s. 123), mihlamak (s. 65), mihver (s. 160), minnet (s. 72), mirahur (s. 99), misk (s. 205), monşer (s. 62), muamele (s. 73), muare (s. 28), muayyen (s. 164), muazzam (s. 28), muhafaza (s. 138), muhakkak (s. 31), muhit (s. 106), mukabele (s. 103), mukabele-i bilmisil (s. 122), mukadderat (s. 109), mukaddes (s. 191), mukavemet (s. 112), muntazam (s. 168), musallat (s. 30), mutabık (s. 121), mutat (s. 131), muvaffak (s. 114), muvazene (s. 135), mübah (s. 220), mübrem (s. 79), mücrin (s. 163), müddet (s. 133), mühim (s. 206), mükafat (s. 266), mülevves (s. 89), münasebet (s. 83), münzevi (s. 114), müphem (s. 115), mürekkep olmak (s. 111), müstekreh (s. 98), müstesna (s. 219), müsvedde (s. 107), müşfik (s. 178), müşkül (s. 104), müşkülât (s. 119), müşteki (s. 140), müşterek (s. 92), müteaddit (s. 162), müteessir (s. 82), müteferrika (s. 25), mütekait (s. 219), mütemadiyen (s. 105), mütereddit (s. 246), müteşekkir (s. 96), mütevazı (s. 37), nazar (s. 73), nebatat (s. 238), nefis (s. 100), nefsi (s. 146), nekahet (s. 85), netameli (s. 57), netice (s. 43), nevale (s. 118), nevcivan (s. 236), nevi (s. 79), nezaket (s. 190), nikbin (s. 208), nim nigâh (s. 119), nisbet (s. 95), nişane (s. 100), nitekim (s. 14), nizam (s. 87), nizamat (s. 36), nuş (s. 236), nükte (s. 178), ökçe (s. 268), pakidamen (s. 234), paluze (s. 52), pare (s. 161), payimal (s. 238), perçinlemek (s. 273), peşkeş (s. 153), peyda (s. 130), pranga (s. 93), puse (s. 233), rabita (s. 134), rakkas (s. 52), rehalet (s. 146), saadet (s. 160), sadır (s. 242), safha (s. 179), sahf (s. 245), saik (s. 65), sakil (s. 92), sanduka (s. 148), sayfiye (s. 53), sedir (s. 69), seğırtmek (s. 47), sehven (s. 118), selâmet (s. 61), semavat (s. 260), setre (s. 185), seyr ü sefer (s. 22), seyyare (s. 86), sicim (s. 173), sima (s. 98), sirayet (s. 20), sofa (s. 39), sual (s. 167), suistimal (s. 34), suret (s. 124), sübyan (s. 221), süfela (s. 232), süfli (s. 116), süprüntü (s. 140), şahsı meçhul (s. 121), şamata (s. 270), şano (s. 102), şayan-ı hayret (s. 115), şayia (s. 50), şeamet (s. 237), şehrayin (s. 44), şehvani (s. 111), şemsitap (s. 119), şilte (s. 123), şimal (s. 262), şirret (s. 162), şuh (s. 238), şüera (s. 118), taaffün (s. 242), tabiat (s. 139), tafsilat (s. 179), tahammül (s. 65), taharri (s. 24), tahayyül (s. 158), tahkikat (s. 97), tahlil (s. 185), tahvil (s. 241), taksimat (s. 82), tanzim (s. 46), tasavvur (s. 160), tasdik (s. 114), tashih (s. 44), tatbik (s. 47), teccessüs (s. 166), teessür (s. 76), tekellüm (s. 238), tekerrür (s. 164), telakki (s. 52), temaşa (s. 219), temenna (s. 102), temyiz (s. 114), tevekkeli (s. 100), tevekkül (s. 140), tevkifhane (s. 204), teyel (s. 149), tibbiyeli (s. 118), tınmak (s. 107), tos vurmak (s. 143), tula (s. 147), ulüvvücenap (s. 100), umumi (s. 179), usulet (s. 149), vaka (s. 210), valide (s. 261), varta (s. 208), vaveyla (s. 47), vaziyet (s. 40), vahim (s. 114), velhasıl (s. 95), vesselam (s. 32), yampiri (s. 100), yayvan (s. 49), yeis (s. 251), yekun (s. 105), zahir (s. 183), zampara (s. 94), zaruret (s. 164), zebella (s. 144), zelzele (s. 265), zevç (s. 238), zibidi (s. 144), zillet (s. 127), ziyade (s. 99), zom (s. 21), züppe (s. 107).

Dönemin dil özelliklerini yansıtan bu kelimeler o dönemde insanların günlük yaşamlarında kullandıkları eşyaları, meslekleri, gelenekleri ve hatta inanç sistemlerini yansıtabilir. Bu kelimeler aracılığıyla, romanın yazıldığı dönemdeki toplum yapısı, insan ilişkileri ve gündelik hayatın detayları hakkında daha derinlemesine bilgi edinmek mümkün olabilmektedir. Misal olarak karyoka kelimesi bugün kullanılmamaktadır. Daha çok çocuklara giydirilen plastikten ve metal tokalı, uç kısmı yuvarlak bir ayakkabı çeşididir. Ayakkabı, kundura, iskarpin deyip geçmek yerine görünüşüne, tarzına göre bile bir ayakkabıya hususi bir ad vermek o dönemin insanının kültürel zenginliğini de göstermektedir. O ayakkabılar

bugün olmadığı için karyoka kelimesi de unutulmuştur. İşte tam da bu sebeple edebî eserler yazdıkları dönemin sosyal hayatını, modasını, siyasetini, günlük hayatta kullanılan araç ve gereçleri de içinde barındırdıkları için geçmişle gelecek arasında bir köprü kurup kültür aktarımında başat rol oynarlar.

Atasözleri ve Deyimler

“Atasözleri, geçmiş nesillerin tecrübelerine dayanan birikimlerini genel kural, düşünce ya da öğüt olarak benimseten ve kalıplaşmış biçimleri bulunan toplum tarafından benimsenmiş sözlerdir” (Batur ve Ünal, 2023). Deyimler ise Aksan'a (2005) göre, aynı dili konuşan insanların dünya görüşlerini, yaşam biçimlerini, gelenek ve göreneklerini ve diğer tüm kültürel değerlerini yansıtan, toplumun düşünce tarzını ortaya koyan sözlerdir. Bu sözler, diğer milletlerden bağımsız olarak, aynı dil topluluğu içinde gelişir.

Açıkgozlu olmak (s. 46), açmamak (yakışmamak, uymamak anlamında, s. 106), ağaç yaşken eğilir (s. 148), ağır gelmek (s. 216), ağız dolusu (s. 33), ağzı süt kokmak (s. 94), ağzını bıçak açmamak (s. 197), ah almak (s. 118), aklı başına gelmek (s. 33), akli kesmek (s. 142), aklına gelmek (s. 104), aklına yelken etmek (s. 23), aklından geçirmek (s. 184), akşam etmek (s. 167), Allah bes, bâki heves (238), Allah canını almak (s. 264), alnım açık yüzüm pak (s. 35), alın yazısı (s. 140), atma Recep (s. 108), avucuna sıkıştırmak (s. 104), avucunun içi gibi bilmek (s. 27), avuç dolusu (s. 94), ayağını denk almak (s. 122), ayak basmak (s. 55), ayakta güç durmak (s. 21), ayaz kesmek (s. 57), baltayı taşa vurmak (s. 218), basıp gitmek (s. 100), başı dönmek (s. 41), başı dumanlanmak (s. 102), başı önüne düşmek (s. 25), başı sıkışmak (s. 104), başına çalmak (s. 231), başına vurmak (s. 230), başından kaynar su dökülmek (s. 122), başını sokacak bir delik aramak (s. 226), başının etini yemek (s. 134), bela çıkarmak (s. 217), beti benzi kül olmak (s. 151), bin şahit ister (s. 31), bir baş bir tıraş (s. 35), bir yerlere sığmamak (s. 206), birbirine katmak (s. 225), bitip tükenmek bilmemek (s. 29), boğazı düğümlemek (s. 175), boru değil (s. 31), boş gözlerle bakmak (s. 32), boşa çıkmak (s. 178), boynuna atılmak (s. 17), boynuna sarılmak (s. 153), boynunu bükmek (s. 242), bozuntuya vermemek (s. 235), burnu keskin olmak (s. 54), burnunda kokusu olmak (s. 175), burnundan getirmek (s. 92), burnunun direği sızlamak (s. 185), burun buruna (s. 93), buzları çözülmek (s. 138), can atmak (s. 212), can sıkamak (s. 95), canına minnet (s. 154), çehre takınmak (s. 180), çekirdekten yetişmek (s. 50), çenesini kısmak (s. 41), çenesi kilitlenmek (s. 212), çingâr çıkarmak (s. 170), çil yavrusu gibi dağılmak (s. 150), çullanmak (s. 137), dayanılmaz hale gelmek (s. 58), deli divane (s. 16), demir atmak (s. 104), denizde kum bende ... (s. 241), derin uyumak (s. 32), dert yanmak (s. 207), dik dik bakmak (s. 25), dile kolay (s. 24), dili tutmak (s. 180), dilini kesmek (s. 244), dilinin yularını kısmak (s. 211), dişlerini gıcırdatmak (s. 41), dizgini çekmek (s. 180), dört ayak üstüne düşmek (s. 136), doğrusunu söylemek lazım gelirse (s. 101), dört duvar (s. 153), dudakları mühürlemek (s. 207), dünyada bir dikili taşı olmamak (s. 141), eceli gelen köpek cami... (s. 203), ekmek elden su gölden (s. 233), eksik olma (s. 231), el sıkamak (s. 173), ele geçmek (s. 198), ele vermek (s. 57), eli böğründe kalmak (s. 262), eline sıkıştırmak (s. 24), elini ayağını öpmek (s. 222), elini cebine atmak (s. 104), elini eline deydirmemek (s. 166), elini kolunu sallayarak (s. 27), emanete hıyanet etmek (s. 103), eski kurt (s. 121), eskiye rağbet olsa bit pazarına nur yağardı (s. 261), eşek sudan gelene kadar (s. 149), etinden et koparmak (s. 149), gam yemek (s. 31), geçmişe mazi yenmişe kuzu derler (s. 238), gık demeden (s. 50), göğe çıkarmak (s. 94), göğüs geçirmek (s. 105), gökten düşmek (s. 184), gönlü bulanmak (s. 205), gönlü ısınmak (s. 27), gönlü tutuşmak (s. 236), gönlünden kopmak (s. 104), gönül almak (s. 173), gönül eğlendirmek (s. 100), gönül rızası (s. 119), gönül vermek (s. 267), gönül yakmak (s. 77), görmezden gelmek (s. 115), gözden kaçırmak

(s. 32), gözden kaybolmak (s. 14), göze çarpmak (s. 15), gözleri dolmak (s. 266), gözleri kamaşmak (s. 59), gözlerine inanamamak (s. 232), gözlerini ayırmamak (s. 56), gözü önüne akmak (s. 235), gözü takılmak (s. 93), gözünü sevdiğimin ... (s. 231), gözünü toprak doyurmak (s. 231), gözünde canlanmak (s. 55), gözünden okumak (s. 121), gözünden yaş gelmek (s. 221), gözüne dizine durmak (s. 264), gözüne uyku girmemek (s. 230), gözünü dikmek (s. 261), gözünü dört açmak (s. 122), gözünü karartmak (s. 219), gözünü sevdiğim (s. 184), gözünün önünde belirlemek (s. 134), gün saymak (s. 207), gürültüye karışmak (s. 36), hal hatır sormak (s. 27), hali vakti yerinde (s. 18), halime bakma (s. 118), halimiz duman (s. 180), halt etmek (s. 139), hayattan bezmek (s. 98), horozlanmak (s. 145), hoşafına gitmek (s. 138), iç çekmek (s. 31), içi rahat etmek (s. 146), içi titremek (s. 27), içi ürpermek (s. 25), iflahı kesilmek (s. 93), iki gönül bir olunca samanlık seyran olur (s. 260), iki gözü önüne akmak (s. 121), iliklerine kadar işlemek (s. 13), insan pazarı (s. 94), insan yerine koymak (s. 267), insanın kısım-i azamisi çiğ süt emmiştir (s. 241), ipliyle kuyuya inilmemek (s. 239), iş işten geçmek (s. 34), işi gücü olmamak (s. 183), iş yaş olmak (s. 35), işini yürütmek (s. 57), iştah açmak (s. 102), işten değil (s. 65), iyi saatte olsunlar (s. 149), izine düşmek (s. 164), izini kaybettirmek (s. 46), kaçın kurası (s. 45), kafa tutmak (s. 33), kahkaha tufanı kopmak (s. 36), kalbi burkulmak (s. 186), kalbi çarpmak (s. 25), kalbi göğsünü delecek gibi vurmak (s. 268), kalbinde duymak (s. 96), kalbini açmak (s. 178), kalbini doldurmak (s. 36), kalbini kemirmek (s. 216), kapı aşındırmak (s. 261), kapı dışarı atmak (s. 64), kapı dışarı etmek (s. 135), kapım sana daima açık (s. 94), karanlık basmak (s. 208), karış kadar (s. 139), kaş göz etmek (s. 104), kaşını çatmak (s. 266), kendi kendine söylenmek (s. 117), kendini bilmek (s. 152), kendini zor tutmak (s. 36), kesesi açık (s. 97), kestirmek (tahmin etmek anlamında s. 179), keyfi gelmek (s. 99), keyfi kaçmak (s. 137), keyfinize bakın (s. 54), kırk yıllık kani olur mu yani (s. 236), kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar (s. 78), kim bilir (s. 27), kim öle kim kala (s. 57), kodese düşmek (s. 19), koku duymak (s. 137), koynunda yatmak (s. 107), köpekler bile güler (s. 242), köpürmek (çok kızmak anlamında s. 142) kulak vermek (s. 38), kulakları dört açmak (s. 121), kurban olmak (s. 27), kuvvetten düşmek (s. 17), küfür savurmak (s. 100), kül yutturmak (s. 203), külçeleşmek (s. 60), kürek çekmek (s. 46), lafa tutmak (s. 188), laflara karnı tok olmak (s. 222), lakırdıyı döndürüp dolaştırmak (s. 26), malın gözü (s. 143), mantar değilim ki yerden biteyim (s. 138), meteliğe kurşun atmak (s. 241), meydana çıkmak (s. 247), midesine oturmak (s. 241), namus ve şeref üstüne söz vermek (s. 120), nato kafa nato mermer (s. 107), numaralar sökmek (s. 255), omuz silmek (s. 184), ödü kopmak (s. 65), ölçüp biçmek (s. 133), ömür yemek (s. 140), önüne düşmek (s. 99), paranın kokusunu almak (s. 54), parmak ısırarak (s. 176), parmak kadar (s. 69), parmakla göstermek (s. 139), parmakla saymak (s. 83), parmaklarını yemek (s. 142), patlak vermek (s. 194), pes dedirtmek (s. 103), peyda olmak (s. 97), punduna getirmek (s. 27), rol kesmek (s. 181), ruhu duymamak (s. 27), sabaha Allah kerim (s. 60), sabahu edememek (s. 186), sabrı tükenmek (s. 80), saç başı dağılmak (s. 204), sağlam pabuca benzememek (s. 145), sevinç gözyaşı (s. 17), sıfırı tüketmek (s. 136), sır küpü (s. 212), sırtı teneşire gelmek (s. 151), sıvışmak (s. 38), siper almak (s. 13), son pişmanlık fayda etmez (s. 262), söz anlatmak (s. 210), söz vermek (s. 31), sözünde durmak (s. 27), sulbünden gelmek (s. 235), süt kuzusu (s. 144), şeytana uymak (s. 172), taban tepmek (s. 25), tadını kaçırmak (s. 187), tanınmaz hale gelmek (s. 32), taş attın da kolun mu yoruldu (s. 121), taşı toprağı altın olmak (s. 140), tavuğuna kışt demek (s. 27), ten kafesi (s. 103), tepeden tırnağa (s. 18), tepesi atmak (s. 109), tımarhaneye dönmek (s. 146), ümidi kesmek (s. 84), ürpermek (s. 32), üstüne atılmak (s. 85), üstüne gül koklamak (s. 77), üzerinden atmak (s. 180), üzerine atılmak (s. 39), vız gelir tırıs gider (s. 68), yaka silmek (s. 103), yakayı ele vermek (s. 223), yakayı kurtarmak (s. 210), yamulmak (s. 98), yan gözle bakmak (s. 35),

yanıp tutuşmak (s. 149), yekun tutmak (s. 46), yerinde duramamak (s. 200), yerinden fırlamak (s. 39), yüreği yanmak (s. 265), yüz tutmak (s. 74), yüzü suyu hürmetine (s. 26), yüzünün rengi uçmak (s. 193), zahmet çekmek (s. 39).

İkilemeler

Korkmaz (2007) ikilemeyi “Aralarında belli bir ses düzeni bulunan; biçim ve anlamca birbirleriyle ilişkili olan; aynı, yakın ya da karşıt anlamlı iki veya daha çok sözcüğün bir tek sözcük gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesiyle oluşturulmuş sözcük grubu” olarak tanımlar. İkilemeler, duygu ve düşünceleri daha yoğun bir şekilde anlatmaya imkân veren, dilin ses ve ritmik yapısına katkıda bulunan, tekrar yoluyla anlatımı pekiştiren ve daha canlı bir hale getiren ses yapılarıdır.

Abuk sabuk (s. 132), acele acele (s. 168), açık saçık (s. 177), adım adım (s. 237), ağır ağır (s. 188), aksi aksi (s. 35), ala ala (s. 203), Allah Allah (s. 220), aptal aptal (s. 218), aşağı yukarı (s. 265), avaz avaz (s. 204), ayrı ayrı (s. 125), bağırıp çağırmak (s. 142), baka baka (s. 65), ballandıra ballandıra (s. 118), basa basa (s. 218), basar basmaz (s. 55), baş başa (s. 73), başka başka (s. 182), bata çıka (s. 58), benek benek (s. 13), beyaz beyaz (s. 14), bile bile (s. 212), birer birer (s. 38), bitmez tükenmez (s. 188), bol bol (s. 261), burun buruna (s. 93), büyük büyük (s. 91), cayır cayır (s. 41), cır cır (konuşmayı niteliyor s. 211), çarpa çarpa (s. 216), çeşit çeşit (s. 128), çıkar çıkmaz (s. 64), çıtı pıtı (s. 214), çığneye çığneye (s. 231), çöker çökmez (s. 20), dalgın dalgın (s. 187), delik deşik (s. 20), deniz deniz (kokmak fiilini niteliyor s. 137), derin derin (s. 23), derli toplu (s. 244), dik dik (s. 25), dirhem dirhem (s. 210), diri diri (s. 212), doğru dürüst (s. 263), doğrudan doğruya (s. 156), dolaşa dolaşa (s. 53), dolu dolu (s. 168), doya doya (s. 23), duya duya (s. 29), ede ede (s. 23), eski püskü (s. 33), ev bark (s. 144), evet evet (s. 40), ezip ezip (s. 235), fakir fukara (s. 32), fitil fitil (s. 92), geniş geniş (s. 28), gerine gerine (s. 124), güm güm (s. 149), gürül gürül (s. 86), hafif hafif (s. 127), hareli hareli (s. 136), hasta hasta (s. 74), hayran hayran (s. 185), hemen hemen (s. 42), hepsi hepsi (s. 97), hüngür hüngür (s. 17), ısıra ısıra (s. 91), ıslıl ıslıl (s. 44), iç içe (s. 164), için için (s. 111), içli içli (s. 140), inip kalkmak (s. 137), iri iri (s. 175), isteksiz isteksiz (s. 37), işsiz güçsüz (s. 124), iştahsız iştahsız (s. 95), kaba saba (s. 36), kala kala (s. 121), kana kana (s. 28), kapışa kapışa (s. 205), karşı karşıya (s. 91), kasıp kavurmak (s. 254), kat kat (s. 39), kendi kendine (s. 30), kerli ferli (s. 100), kırat kırat (s. 122), kıvrım kıvrım (s. 118), kol kola (s. 107), kolay kolay (s. 210), konuşup konuşmamak (s. 57), koşa koşa (s. 136), kulaç kulaç (s. 136), kurup kurup (s. 203), küfe küfe (s. 140), lime lime (s. 21), mektep medrese (s. 75), memnun memnun (s. 26), mis mis (s. 143), misk misk (s. 243), neler neler (s. 137), olsa olsa (s. 81), otur otur (s. 24), paket paket (s. 163), parça parça (s. 176), pır pır (s. 232), pırlıl pırlıl (s. 107), pis pis (s. 145), rahat rahat (s. 188), sabah sabah (s. 168), sağa sola (s. 21), sallana sallana (s. 87), sallaya sallaya (s. 27), sarhoş sarhoş (s. 56), sarıp sarmalamak (s. 98), sarsa sarsa (s. 109), saya saya (s. 207), sebepli sebepsiz (s. 252), seçip seçip (s. 168), sessiz sessiz (s. 194), sığağı sığağına (s. 261), sıcak sıcak (s. 138), sık sık (s. 239), sıkı sıkı (s. 90), soluk soluğa (s. 268), sustum sustum (s. 26), şahrem şahrem (s. 120), şapur şapur (s. 153), şiddetli şiddetli (s. 186), tak tak (s. 259), takır takır (s. 256), tatlı tatlı (s. 117), tek tük (s. 143), tekrar tekrar (s. 58), telaşlı telaşlı (s. 47), ters ters (s. 203), tıklım tıklım (s. 150), tir tir (s. 52), titreye titreye (s. 27), tiz tiz (s. 269), topal topal (s. 98), topu topu (s. 51), tuhaf tuhaf (s. 177), tuta tuta (s. 38), uçsuz bucaksız (s. 158), ufak tefek (s. 91), uluya uluya (s. 45), usul usul (s. 22), uzun uzun (s. 116), üst baş (s. 106), üst üste (s. 73), vay vay (s. 102), yampiri yampiri (s. 28), yan yana (s. 85), yanıp sönmek (s. 59), yar yar (s. 102), yarım yamalak (s. 44), yavaş yavaş (s. 45), yemek içmek (s. 92), yersiz yurtsuz (s. 130), yılan oğlu yılan (s. 104), yoklaya yoklaya (s. 47), yudum yudum (s. 263), yumru yumru (s. 98),

zaman zaman (s. 108), zarar ziyan (s. 121), zari zari (s. 102), zıplaya hoplaya (s. 139), zıplaya zıplaya (s. 13).

Argo Kelimeler

“Bir toplumdaki genelgeçer dilden ayrı, ama onda türeme olan, belli çevrelerce kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan, eğretilmelerin büyük yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil. Genel olarak teklifsiz, kaba vb. çeşitli konuşma biçimlerini de belirten argo terimi, dilbilimde daha sınırlı bir anlam taşır; ya kapalı bir yaşamı olan ya da kendini gizlemek isteyen dar bir topluluğun özel anlaşma aracını belirtir” (Vardar, 1988).

Püsküllüoğlu (2021), Türk argosunun büyük kentlerde özellikle İstanbul’da üretildiğini ve tutulduğunu; durmadan ölen ve durmadan dirilen bir gerçeklik olduğunu, bazı dilbilimcilerin argo için özel dil demekten kaçınıp onu bir konuşma biçimi olarak özellikle vurguladıklarını, kendisinin de bu görüşe katıldığını ve argonun dilin bir olanağı olduğunu ifade eder.

Abus (s. 261), afili (s. 205), aftos (s. 209), ağzı poyraza mail (s. 152), anam avradım olsun (s. 127), anasını satmak (s. 244), andavallı (s. 92), apteshane (s. 47), araklamak (s. 104), askısarlık (s. 170), aslan sütü (s. 239), aynasızlar (s. 13), bandrol koymak (s. 153), bıyıkları tıraş etmek (s. 130), boncurtmak (s. 109), boynu yaldızlamak (s. 144), cart kaba kâğıt (s. 108), cehennem dellalı (s. 100), cızlamı çekmek (s. 279), cigara (s. 49), çakmak (anlamak anlamında s. 130), çamurlaşma (s. 56), çarmakçur (s. 122), çatmak (s. 62), çenen pırtı (s. 205), çimlenmek (s. 76), dağa kaldırmak (s. 51), dalga (s. 36), dikiz etmek (s. 104), dikizlemek (s. 149), dinine imanına tükürdüğüm (s. 105), dinsiz imansızlar (s. 64), dizgini çekmek (s. 180), dost tutmak (s. 168), dümbelek (s. 133), dümen kırmak (s. 255), dürzü (s. 210), enayi (s. 145) enayi pilakisi (s. 142), enselemek (s. 201), ensesinde helva kokmak (s. 170), fahişe (s. 73), fan fan finfon (s. 109), fena bir numara almak (s. 86), fino (s. 184), fosuna gitmek (s. 264), gaco (s. 128), galiz (s. 211), gavur (s. 141), gebermek (s. 144), gebeş (s. 92), hangi cehennemde olmak (s. 105), havadan elli kâğıt (s. 103), herif (s. 27), imanı gevretmek (s. 210), imanına tükürmek (s. 63), it köpek (s. 243), kadeh yuvarlamak (s. 240), kahpe (s. 145), kaidesi üzerine oturmak (s. 143), kalafata çekilmek (s. 76), kaltak (s. 105), kandilli acuze (s. 142), karı (s. 34), katalaveni? (s. 38), katır (s. 141), kelle (s. 143), keriz (s. 203), kes tıraşı (s. 133), kıl kuyruk (s. 152), kırtıpil (s. 170), kolpo (s. 148), kopil (s. 139), kopuk (s. 87), kök etmek (s. 94), köpoğlu (s. 170), kuyruğu kaptırmak (s. 25), kuyruğu kıstırmak (s. 167), kuyruğu titretmek (s. 35), külüstür (s. 170), lanet halkası (s. 93), mal (s. 142), mangiz (s. 143), mangiz uçlanmak (s. 228), martaval (s. 211), mastor (s. 30), matrak (s. 241), Mekke toprağı (s. 253), meret (s. 230), metelik (s. 227), mortoyu çekmek (s. 61), moruk (s. 27), muhallebi çocuğı (s. 24), nah (s. 139), nalları dikmek (s. 151), papaz uçurmak (s. 168), papel (s. 143), parlatmak (s. 168), paso (s. 146), piç (s. 77), piç kurusu (s. 139), posta etmek (s. 205), rol kesmek (s. 17), sıvışmak (s. 139), sokak kadını (s. 89), soysuz (s. 77), süprüntü (s. 14), sürtük (s. 272), sütü bozuk (s. 105), şaşkaloz (s. 235), şıfıntı (s. 264), tatavla gülü (s. 105), tıraş etmek (s. 142), tüttürmek (s. 129), tüymek (s. 125), uçlanmak (s. 80), ulan (s. 108), uluma (s. 20), voli (s. 151), voli vurmak (s. 77), voyvo (s. 107), yelloz (s. 235), yelkenlemek (s. 228), zamkinos (s. 149), zıbar (s. 228), zıkkımlanmak (s. 231), zomlamak (s. 180), zomtirik (s. 258), zula (s. 93).

Terimler

Terim, bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konu ile ilgili kavramları kesin ve net bir şekilde ifade etmek için kullanılan sözcük veya sözcük grubudur. Söz varlığında terimlerin önemli bir yeri vardır. Terimler, iletişimde açıklık, kesinlik ve netlik sağlar. Özellikle bilim,

teknoloji, hukuk, tıp gibi alanlarda terimlerin doğru kullanımı, yanlış anlaşılmalari önler ve bilgi paylaşımını kolaylaştırır. Karataş, terimi (2021, s. 424); "Bir kelimenin veya kelime grubunun, hemen hemen herkesçe bilinen genel (sözlük) anlamının dışında, kullanıldığı alan içerisinde (edebiyat, sanat, felsefe, siyaset veya herhangi bir bilim/meslek dalında) özel bir anlam kazanarak kullanılış biçimi" şeklinde tanımlar.

Akort (s. 54), Arjantin manto (s. 120), baron (s. 219), bel kemiği (s. 98), celeb (s. 234), cura (s. 273), darülaceze (s. 139), dirhem (s. 122), donör (s. 120), duba (s. 29), empirime (s. 158), esans (s. 158), etüv (s. 68), fisto dantel (s. 100), gazel (s. 118), hicaz peşrevi (s. 142), iddianame (s. 217), isteri (s. 218), istor (s. 100), işporta (s. 117), jarse (s. 117), kamara (s. 139), kanto (s. 118), karyoka (s. 109), kelepçe (s. 56), kemane (s. 222), kırat (kuyumculuk terimi s. 122), kodes (s. 24), kolera (s. 50), kordon (s. 124), kumpanya (s. 153), kürtaj (s. 222), laterna (s. 175), lehçe (s. 179), mecmua (s. 100), mercan (s. 120), mermi (s. 143), mevlit (s. 156), nabız (s. 174), pandomim (s. 137), parsa (s. 152), patenta (s. 153), pervane (s. 273), piyes (s. 119), projektör (s. 272), prömiyer (s. 242), pufla (s. 152), renard argente (s. 124), repertuvar (s. 102), rıhtım (s. 31), sabıka (s. 81), sigorta (s. 97), sinema şeridi (s. 139), sirto (s. 202), sivil memur (s. 97), şarkı (s. 118), şırınga (s. 43), şive (s. 179), şömiz (s. 117), taharri (s. 24), taka (s. 273), tank (s. 143), tekke (s. 228), tipi (s. 143), tövbe (s. 157), ud (s. 54), utçu (s. 251), vaftiz (s. 242), vapur (s. 28), zağar (s. 120), torik (s. 120).

Kalıp Sözcükler (İlişki Sözcükleri)

Araştırmacılar, atasözleri, deyimler ve kalıp sözcükler gibi kalıplaşmış dil birimlerini farklı isimler ve ölçütler kullanarak tanımlamışlardır. Bu birimlerden biri olan kalıp sözcükler, ilişki sözcükleri, kültür birimleri, bağlamsal sözcükler veya karşılama sözcükleri olarak da adlandırılmaktadır; selamlama, rica, temenni, teşekkür etme vb. durumlarda kullanılmaktadır (Aksan, 1997).

Toplumların kültürel izlerini taşıyan ve her dilde bulunan kalıplaşmış dil birimleri arasında önemli bir yer tutan ilişki sözcükleri, genellikle görgü kurallarından kaynaklanır ve insan ilişkilerini düzenler. Başka bir deyişle, günlük hayatta sıkça kullanılan bu sözcükler, insan ilişkilerini güçlendirerek toplumsal etkileşimi kolaylaştırır (Özbaşı, 2021).

İnsan yaşamının çeşitliliğine bağlı olarak, söz varlığında bulunan kalıp ifadeler farklı kullanım alanları bulur. Günlük dilde, bilinçli veya bilinçsizce kullanılan bu yapılar, kültürel bir unsur olarak değerlendirilebilir (Gün ve diğ., 2024).

Allah bela(sı)nı versin (s. 153), Allah bilir (s. 16), Allah büyüktür (s. 141), Allah için (s. 175), Allah kahretsin (s. 132), Allah kerim (s. 60), Allah razı olsun (s. 233), Allah'ın emri peygamberin kavliyle (s. 149), Allah'ın işine karışılmaz (s. 140), aşk olsun (s. 245), bayramını tebrik ederim (s. 173), bayramınız kutlu olsun (s. 167), çok yaşa (s. 77), ervahına yuf olsun (s. 246), hak getire (s. 213), maazallah (s. 229), maşallah (s. 170), ne yalan söyleyeyim (s. 137), ne zahmet ettin (s. 172), nur içinde yatsın (s. 238), özür dilerim (s. 127), rica ederim (s. 33), senin bileceğin iş (s. 38), şerefe (s. 49), teşekkür ederim (s. 174), tövbe estağfurullah (s. 264), uğurlar olsun (s. 75), yemin ederim (s. 63).

4. SONUÇ

Romandan elde edilen veriler, eskimiş kelimelerin (f=367) en baskın söz varlığı unsuru olduğunu ortaya koymaktadır. Ardından sırasıyla atasözleri ve deyimler (f=213), ikilemeler (f=131), argo kelimeler (f=108), terimler (f=62) ve kalıp sözcükler (f=26) gelmektedir. Bu çeşitlilik ve zenginlik, dönemin dil özelliklerini ve kültürel değerlerini yansıtmaya bakıldığında romanı önemli bir kaynak haline getirmektedir. Özellikle eskimiş kelimelerin yoğunluğu, o dönemin

diline ve yaşam tarzına ışık tutarken, atasözleri ve deyimler, toplumun değer yargılarını ve dünya görüşünü anlamamıza olanak tanır. İkilemeler ise dilin ifade gücünü artırarak anlatıma zenginlik katar. Argo kelimeler, dönemin sosyal dinamiklerini ve farklı gruplar arasındaki iletişim biçimlerini yansıtırken, terimler, belirli bir alana veya mesleğe özgü dil kullanımını ortaya koyar. Kalıp sözler ise, toplumda yaygın olarak kullanılan ve belirli anlamlar taşıyan ifadeler olarak kültürel değerlerin aktarılmasında rol oynar. Bu zengin söz varlığı sayesinde roman, yalnızca bir hikâye anlatmakla kalmaz, aynı zamanda dönemin dilini ve kültürünü de yaşatır.

Bir yazarın eserini zenginleştiren en önemli unsurlardan biri, kuşkusuz, söz varlığıdır. Sözcük seçimi, dilin incelikli kullanımı, deyimler, atasözleri ve diğer söz varlığı öğeleri, yazarın anlatım gücünü ve eserin etkisini belirler. Tespit edilen söz varlığı unsurları, yazarın dil becerisini ve kültürel birikimini yansıtır. Bu unsurlar, eserin dönemini, atmosferini ve karakterlerin derinliğini anlamamıza yardımcı olur. Zengin bir söz varlığı, okuyucunun metinle daha derin bir bağ kurmasını sağlar ve eserin sanatsal değerini artırır. Özellikle eski veya unutulmaya yüz tutmuş kelimelerin kullanımı, esere ayrı bir renk katar ve kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunur. Suat Derviş'in Fosforlu Cevriye romanı ihtiva ettiği zengin söz varlığı yönünden önemli bir kaynaktır.

Edebî eserleri sadeleştirmek yerine, içerdikleri zengin kelime dağarcığını öğretmenin yollarını bulmak, kültür aktarımını mümkün kılan en etkili yöntemdir. Dil, kültürü taşıyan bir araçtır ve edebiyat da dilin en güçlü ifadesidir. Eserlerde kullanılan kelimelerin anlamlarını, kökenlerini ve kültürel bağlamlarını öğrenmek, okuyucunun hem dil becerilerini hem de kültürel bilincini geliştirir. Bu sayede, geçmişle gelecek arasında bir köprü kurulur ve kültürel miras yeni nesillere aktarılır. Edebî eserler, dilin canlı bir örneği olarak, kelimelerin gücünü ve kültürün zenginliğini ortaya koyar. Bu nedenle, eserleri sadeleştirmek yerine- edebî eserler bir sanat eseri olarak görüldüğü için diline müdahale, sanata müdahale olarak da yorumlanabilir- onları anlama ve anlamlandırma becerilerini geliştirmeye odaklanmak gerekmektedir.

Ülkemizde günlük yaşamda kullanılan ve iletişim için yeterli görülen kelime sayısının düşük olması araştırmacılar tarafından bir sorun olarak dile getirilmektedir. Bireyler sahip oldukları kelime serveti oranında hayal kurabilir, dış dünyayı tasarlayabilir. Düşünce ve hayal evreninin sınırlarını belirleyen kişinin sahip olduğu alıcı ve üretici söz varlığıdır. Okuma kültüründe önemli bir merhaleye ulaşmış, gelişmiş ülkelerden bazılarında bireyin lise düzeyinde bir okuldan mezun olduğunda sahip olacağı kelime serveti belirlenmiştir. Ülkemizde, bilinçli ve sistemli bir söz varlığı eğitiminin olmayışı, ders kitaplarındaki edebî metinlerin, yerini konuya uygun sade metinlere bırakması Türk dilinin zengin söz varlığının tozlu kitapların içinde hapsolmesine, gelecek nesillere aktarılamayışına neden olmaktadır.

Dili sadece bir anlaşma aracı olarak görmek onu arkaik zamanlarındaki işlevine geri götürmek demektir. Bu da geriye gidildikçe dillerin kelime sayısının azalması gibi çat pat bir iletişim için yeterli görülen dilin de tabii olarak fakirleşmesine neden olacaktır. Dil sade bir iletişim aracı değildir. Kişinin kendi iç dünyası ile iletişim kurabilmek ve kendini anlamlandırabilmek için dahi yeteri derecede kelime bilgisine sahip olunmalıdır.

Edebiyat, dil ile yapılan sanatın adıdır. Zengin edebî eserler ortaya koymak için zengin bir dile ihtiyaç vardır. Bilim için, gelişmiş bir sanat için, günlük hayatta insanların kendilerini daha iyi ifade edebilmeleri, muhataplarını daha iyi anlayabilmeleri için zengin bir kelime hazinesi gereklidir. Dil canlı bir varlıktır. Değişen ihtiyaçlara, hayatımıza yeni giren alet,

edevat, yeni adı koyulan duygulara göre dile yeni kelimeler eklenir. Ancak ihtiyaç duyulmayan kelimelerin zamanla unutulması, geçmişle gelecek arasındaki bağı koparır, kültür aktarımını sekteye uğratar.

Kelime tercihinde henüz siyasi görüşün etkisinin olmadığı bir zamanda yazmış, ülkenin çalkantılı yıllarında yaşamış, varlıklı bir ailede yetişip iyi eğitim alan ancak halkın içinde olup, yoksulluğu eserlerine başarılı bir şekilde yansıtabilen Suat Derviş, kolay okunan romanlarını zengin bir İstanbul Türkçesi ile yazmıştır. Bu zenginliğin gelecek nesillere aktarılabilmesi için edebî eserlerin söz varlığının tespitine yönelik çalışmaların sayısının artması yerinde olacaktır. Yazar sözlükleri de edebî eserlerin sahiplerinin dillerini daha iyi anlamaya ve bu kelimelerin, zenginliğin gelecek nesillere aktarılması adına faydalı çalışmalardır.

Suat Derviş gibi, toplumsal değişimlerin yoğun olduğu dönemlerde yaşamış yazarların eserleri, dilin geçirdiği dönüşümü ve zenginliğini anlamak için özellikle değerlidir. Bu eserler üzerinde yapılacak söz varlığı çalışmaları, kaybolmaya yüz tutmuş kelimelerin ve deyimlerin tespit edilmesi ve korunması açısından da büyük önem taşır. Bu çalışmalar, gelecek nesillerin kendi kültürel miraslarını daha iyi anlamalarına ve zengin bir dil kullanmalarına katkıda bulunabilir.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1997). *Türkçenin söz varlığı*. TDK Yayınları.
- Aksan, D. (2003). *Dil, şu büyüklü düzen* (1. Baskı), Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2005). *Türkçenin gücü*. Bilgi Yayınları.
- Arslan, N. ve Durukan, E. (2014). Yabancılara Türkçe öğretimi ders kitaplarında söz varlığı unsurlarının incelenmesi, *International Journal of Language Academy*, 2/4, 247-265.
- Aslan, C. (2013). Çocuk edebiyatı yapıtlarının temel işlevi. *Eğitimci Öğretmen Dergisi*. 17, 6-9.
- Batur, Z. ve Ünal, İ. (2023). Çizgi filmlerde Türkçenin söz varlığı: Kral Şakir örneği, *International Academic Social Resources Journal*, 8/49, 2692-2711.
- Çer, E. (2016). *0-6 yaş çocuk kitaplarında çocuk gerçekliği ve çocuğa görelilik*. Eğiten Kitap.
- Demirsel, Ş. (2023). Unutuluştan kanona: Suat Derviş ve romanları. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, (28), 105-114.
- Derviş, S. (2022). *Fosforlu cevriye*. İthaki Yayınları.
- Ergüzel, M. M. (2012). Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyelerinin söz varlığı üzerine, *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7/4, 51-68.
- Gökşen, E. (2021). Gazeteci Suat Derviş'ten romancı Suat Derviş'e: Fosforlu Cevriye'yi röportajlar üzerinden okumak. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 13(25), 231-252.
- Gün, M., Alkan, E. ve Polat, A. (2024). Türkçenin yabancı dili olarak öğretimi sürecinde söz varlığı ve kalıp sözlerin önemi. *Çukurova Araştırmaları*, 10(1), 51-62.
- Karadağ, Ö. (2019). *Kelime öğretimi*. Pegem Akademi.

- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Karataş, T. (2021). *Ansiklopedik edebiyat terimleri sözlüğü*. Perşembe Kitapları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer terimleri sözlüğü*. TDK Yayınları.
- Lüle Mert, E. (2009). *Türkçenin sözvarlığı açısından Eflatun Cem Güney'in derleyip yazdığı masallar* (Yayınlanmamış Doktora tezi), Ankara Üniversitesi.
- Özbaşı, S. (2021). Dolunay Dedektifleri roman dizisinin Türkçenin söz varlığı açısından çözümlenmesi. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 2496-2518.
- Püsküllüoğlu, A. (2021) *Türkçenin argo sözlüğü* (4. Baskı). Arkadaş Yayınevi.
- Soydan, S. (2017). Biyografi ve sunuş, *Suat Derviş Ahmet Ferdi Bir Kış Gecesi* içinde. İthaki Yayınları.
- Suat Derviş maddesi. (2020). *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/suat-dervis>
- Vardar, B. (1988). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. ABC Yayınları.
- Yazar, İ. ve Yazar, S. (2018). Ortaöğretim Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Öğretim Programının (2017) Kültür Aktarımı ve Çoklu Ortam Uygulamaları Açısından İncelenmesi. *Elementary Education Online*, 17(1), 1-13
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yolcu, F. (2018). *101 Türk Efsanesi adlı eserin söz varlığının Türkçe öğretimi açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi.

Çocuk Edebiyatında Mitolojik Karakterler ve Çevre Mücadelesi: “Yeryüzü Takımı” Serisine Dair Bir Analiz

Funda Bulut*

Atıf / Citation: Bulut, F. (2024). Çocuk Edebiyatında Mitolojik Karakterler ve Çevre Mücadelesi: “Yeryüzü Takımı” Serisine Dair Bir Analiz. *YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 101-119. <http://dx.doi.org/10.29228/yenisey.79640>

Özet

Toplumların manevi dünyasını şekillendiren mitler, değerleri geleceğe taşıyarak bireyin geçmişiyle bağ kurmalarına olanak tanır. Türk mitolojisine çevresel bir bakışla yaklaşıldığında mitik anlatıların doğaya saygı, sürdürülebilirlik ve ekolojik denge gibi kavramları pedagojik bir bağlamda aktarabilecek bir etik ve kültürel çerçeve sunduğu görülmektedir. Çocuk edebiyatında mitolojik unsurların çevre bilinci oluşturmadaki rolünün incelendiği çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden tarama modeli kullanılmış, veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analiziyle elde edilen verilere göre Türk mitolojisindeki iyi figürler (Umay, Ak Ana, Ötüken vb.) çevreyi koruma ve farkındalık yaratma işlevi üstlenirken kötücül figürlerin (Erlık, Kara Umay, Şıngay Han vb.), insanın doğaya verdiği zararlarla simgesel olarak birleştirildiği görülmüştür. Çalışmada Esra Demirebilek’in *Yeryüzü Takımı* serisinin özellikle “Türk mitolojisinden yararlanarak çocuklara ekolojik sorumluluk kazandırma, sürdürülebilirlik kavramlarını aşılama, çevresel değerleri hatırlatma, kültürel mirası aktarma”yı amaçladığına dair bulgular elde edilmiştir. Bu çalışma, çocuk edebiyatının çevre eğitimi bağlamında sunduğu pedagojik potansiyeli vurgulayarak çocukların doğaya karşı sorumluluk bilinci geliştirmelerine katkı sağlayacak nitelikteki eserlerin yaygınlaşmasının, çevreye duyarlı bireylerin yetişmesi açısından kritik bir öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Mythological Characters and Environmental Struggle in Children's Literature: An Analysis of the ‘Yeryuzu Takimi’ Series

Abstract

Myths, which shape the spiritual world of societies, allow individuals to connecting with their past by carrying values to the future. When Turkish mythology is approached from an environmental perspective, it is seen that mythical narratives offer an ethical and cultural framework that can convey concepts such as respect for nature, sustainability and ecological balance in a pedagogical context. In this study, using the survey model and document analysis within the scope of qualitative research, it has been determined that Turkish mythology raises environmental awareness through good heroes, while malevolent figures are used to symbolically harm nature. It was concluded that the Yeryuzu Takimi series aims to transfer ecological responsibility and cultural heritage to children by making use of Turkish mythology. This study emphasises the pedagogical potential of children’s literature in terms of environmental education and reveals the importance of such works in raising environmentally sensitive individuals.

Anahtar Kelimeler

Çevre Sorunları
Çocuk Edebiyatı
Mitolojik Unsurlar
Türk Mitolojisi
Yeryüzü Takımı

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.12.2024
Kabul Tarihi: 16.12.2024

Keywords

environmental problems
Children’s Literature
mythological figures
Turkish Mythology
Yeryuzu Takımı

About Article

Received: 02.12.2024
Accepted: 16.12.2024

1. GİRİŞ

*"Doğa varsa biz varız, biz varsak doğa için varız.
Biz, Yeryüzü Takımı'yız!"*

Mitler, toplumların manevi dünyasını şekillendiren ve değerlerini geleceğe taşıyan anlatılardır. İnsan ve doğa arasında bir denge kurmayı öğütleyen bu anlatılar, aynı zamanda bireylerin çevreye duyduğu saygıyı artırmaktadır. Mitler, kutsallıkları nedeniyle toplumların manevi değerlerini koruyan ve aktaran önemli anlatılar olmakla birlikte toplumun davranış biçimlerini, arzularını ve estetik zevklerini anlamak için değerli kaynaklardır (Seyidoğlu, 1995: 8, 12). Bu nedenle de mitlerin incelenmesi, bir toplumun kültürel ve sosyal dinamiklerinin derinlemesine kavranmasına olanak tanırken geçmişle günümüz arasında köprü kurarak kültürel sürekliliği sağlar. İnsanın doğayı ve evrendeki yerini anlamlandırma çabasında insanlara doğayla uyumlu bir yaşamın nasıl olması gerektiğini öğreten mitlerin işlevlerinden biri de şudur:

"Mitoloji, insanın doğayla uyumunu, ilişkisini sağlar. Doğa olaylarının bilim ile açıklanamadığı bir dönemde, mitoloji insanlığın bilinmezlikleri anlamlandırma aracı olmuştur. İnsanlar, doğadaki olayları, kendi eylemleri ile benzerlik kurarak açıklayabilmişlerdir. Bu nedenle de gökyüzünü, bulutları, gök gürültüsünü, güneşi, ayı, okyanusları, depremi, hortumları bile kişileştirmişlerdir(...) İnsanlığın ortak aklının, doğanın egemenliği altında ezildiği Paleolitik Çağ'da, doğaya saygı çerçevesinde onun kaynaklarından yararlanmış ve insanda bulunmayan bu Tanrısal güce şükran borçlu olmuşlardır." (Fiske, 2014, s. 32; İnce Yakar, 2019, s. 712-714).

İnsanın doğaya zarar vermekten kaçınmasını ve doğadaki her varlığı eşit derecede değerli görmesini teşvik eden mitler; çevre etiğinin ilk rehberlerinden biri olarak kabul edilebilir. İnsanlık için birer kılavuz olan mitler, kadim dönemlerde genellikle doğayı ve doğadaki birçok olayı bir anlam çerçevesine oturtarak evrenin dilini tercüme etmiştir. Bu anlatılar, doğanın her bir parçasının eşit derecede değerli olduğunu vurgulayarak insana, doğayla çatışmak yerine onunla bir denge içinde yaşamayı öğreterek bireyi çevre bilincine yönlendirmektedir.

Derin ekoloji, yeni bir çevre etiği belirlemeye çalışırken doğayı temel alan düşünce sisteminden yola çıkar. Arne Naess, bireylerin doğayı yalnızca faydacı bir anlayışla değerlendirmesini engellemek ve doğayla ahenk içinde yaşamayı teşvik etmek amacıyla mitleri ve Doğu kaynaklı manevi öğretileri temel alan bir model önermektedir (Dindar, 2012, s. 66). Bu yaklaşım, insanın doğayla olan ilişkisini yeniden şekillendirerek insan-merkezci bakış açısını sorgulamayı ve bütüncül bir ekolojik bilinç geliştirmeyi hedefler. Derin ekoloji, tüm yaşam formlarının ve doğal varlıkların eşit düzeyde değer taşıdığına vurgu yaparak insan merkezli antropolojik paradigmayı eleştiren bir çevre felsefesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, insanın akıl gücünü doğayla uyumlu bir ruhsal denge ile birleştiren, bütüncül bir anlayışın gerekliliğini savunur ve doğanın yalnızca insana hizmet eden bir araç olduğu algısını reddeder. Derin ekoloji anlayışına göre insan doğanın bütüncül yapısının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir ve insan varlığı, doğayı egemenlik altına alan ya da kontrol eden bakıştan sıyrılarak bilinç ve düşünce yeteneği ile bu bütünsellik içerisinde sorumluluk almasıyla anlam kazanır. Bu perspektifte tüm canlılar ve doğal varlıklar içsel değerleriyle başlı başına anlam taşımaktadır. Derin ekoloji, bu bakış açısıyla tüm yaşam formlarının eşit derecede önemli olduğunu savunur (Metzner, 1994, s. 28). Bu yönüyle, derin ekoloji, mitleri insan-merkezci anlayışlara alternatif bir ahlaki ve kültürel zemin olarak değerlendirir.

Mitoloji, insanın doğayla ilişkisini ahlaki bir çerçeveye oturtarak ekolojik bilincin kökenlerini oluşturur. Mitolojide doğanın korunması için gerekli etik kurallar ve bu kuralların ihlali durumunda ortaya çıkan sonuçlar, doğa unsurlarının insan özellikleriyle betimlenmesi, mitik anlatılarda doğanın ruhani tasviri, mitoloji ve ekoloji arasındaki bağın ilk akla gelen noktalarıdır. İnce'nin (2019, s. 714) de belirttiği gibi " mitoloji, insan-doğa ilişkisinde ahlaki bir sistemin nasıl kurulduğunu ve bu sistemin devamı için yapılacakları da gösterir. Ekolojik olanı, toplumsal olan ile birleştirme noktasında mitlerin hayati bir görevi vardır." Bu yönüyle mitler, insanlığın ekolojik ve toplumsal dengeleri bir arada sürdürülebilmesi için evrensel dersler sunar.

İnsan-doğa ilişkisini hiyerarşik bir yapıdan ziyade karşılıklı bağlılık ve eşitlik çerçevesinde değerlendiren Türk mitolojisi ekolojik bir etik anlayışa dayanmaktadır. Bu mitolojik düşünce sistemi, karakteristiğinde insan ile doğa arasındaki ayrılmaz bağı vurgulamaktadır. İnsanı, doğanın bir parçası olarak konumlandıran mitik düşünce yapısında bütünlük içinde bir uyum öngörülür. Çevre bilinci oluşturmada Türk mitolojisinin rolüne değinen Bütüner (2021, s. 436) de Türk mitolojisinin ekoeleştirideki gibi tüm canlıların varoluşsal eşitliğine dayanan bir etik yaklaşımı benimsediğinin altını şu sözlerle çizer: " Eski Türk mitolojisi veya inancı ekoeleştiril bir bakış açıdır. Ekoeleştir, doğada her şeyin bir ruhu olduğu, canlı ve cansız tüm varlıklara saygı ve sevgi gösterilmesinin gerektiği düşüncesinden hareketle aslında Türk miti düşünce sistemini dile getirmektedir." Türk mitolojisi, doğayı bir bütün olarak görüp onu koruma ve ona uyum sağlama düşüncesini kolektif bilinç düzeyine taşıyan bir niteliktedir. Çevre etiğini destekleyen ve doğanın korunmasına yönelik ahlaki bir zemin oluşturan kültürel rehber niteliğindeki mitler, doğanın her bir unsuruna içkin bir değer atfederek insan-doğa ilişkisini sorumluluk ve uyum temelinde şekillendirir. Türk mitolojisinde bu anlayış, animizm temelli bir düşünce yapısıyla desteklenmiş, insanların doğaya zarar verdiğinde ise koruyucu ruhların bu duruma tepki göstereceği inancı gelişmiştir ve her varlığın bir töze sahip olduğu kabul edilmiştir (Yolcu, 2017, s. 158). İnsan ile doğa arasındaki ayrılmaz bağı vurgulayarak doğanın tüm unsurlarına karşı saygı duyulması gerektiğini öğreten animizm yaklaşımı, Türklerin doğa ile kurulan ilişkinin fiziksel olmanın ötesinde manevi bir boyutu olduğunu göstermektedir.

Türklerin çevre bilinci ve doğayı koruma duygusu; yaşam tarzı, günlük pratiklerle birlikte mitolojik ve kültürel inançlardan gelmektedir. Bunun önemli göstergelerinden biri "koruyucu ruh" adıyla da bilinen iyelerdir. Türk mitolojisinde iye kavramı, doğal objelerin koruyucu ruhları olarak bu unsurların sembolik temsili niteliğindedir ve mitolojik bir anlam taşır. İyeler, doğanın kutsallığını vurgulayan hem saygı duyulan hem de korkulan varlıklar olup tabiatın çeşitli unsurlarını sahiplenerek onları koruma görevini üstlenirler. Sahip oldukları varlıklarla eşit düzeyde değerlendirilen bu koruyucu ruhlar, insan davranışlarını düzenleyen belirli tabu ve davranış kalıplarının oluşmasına zemin hazırlamıştır (Kumartaşlıoğlu, 2014, s. 176; Beydili, 2005, s. 274). Türk mitolojisinde çevre koruma bilincinin manevi temellerini oluşturan iyeler; doğa ile uyumlu bir yaşam biçimini kültürel bir norm hâline getiren önemli varlıklardandır. Türk mitolojisinde, doğanın belirli anlam ve değere sahip unsurlarının her biri bir iye ile ilişkilendirilmiştir. Ağaç İyesi, Dağ İyesi gibi. Çuvaş halk inanışında Pürt İyesi (Yurt İyesi), Munça İyesi (Banyo İyesi), Virman İyesi (Orman İyesi) ve Şıv İyesi (Su İyesi) bu koruyucu ruhlar arasında önemli bir yer tutar. Bu iyeler, temsil ettikleri doğa unsurlarının korunmasını ve temiz tutulmasını talep eder, aksi bir durum karşısında tepkilerini gösterirler. İyelerin, buldukları alanın temizliğini sağladıklarına inanılmakla birlikte insanların da bu alanları temiz tutmaları, kirletmekten kaçınmaları beklenir (Uslu,

2017, s. 255). Türk mitolojisinde doğayı koruma ve onunla uyum içinde yaşama anlayışı, iyeler aracılığıyla kutsal bir bağlam kazanmış ve toplumsal bir sorumluluk hâline gelmiştir. Türk mitolojisinde iyelerin varlığıyla insan, doğanın efendisi olmadığını, ona saygı duyması ve onun düzeni için çaba göstermesi gerekliliği bilincine ulaşabilir. Mitoloji ve doğa arasındaki ilişki, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden itibaren doğanın bir bütün olarak algılanması ve korunması gerektiğine dair güçlü mesajlar içermektedir. Mitolojik anlatılar, insanın doğa üzerindeki etkisini etik bir çerçeveye oturtarak doğanın kutsal bir bütünün parçası olduğunu vurgular. Bu yönüyle kurguya yansıtılan mitolojik iyeler ve kahramanlar, çevrenin korunması, sürdürülebilir bir yaşam biçiminin benimsenmesi ve doğanın dengesinin sağlanması için kültürel ve manevi bir zemin oluşturur. Türk mitolojisi, her doğal unsuru ruh sahibi bir varlık olarak kabul eden animist yaklaşımıyla doğanın insanla eşit değer taşıyan bir varlık olduğunu öne çıkarmaktadır. Bu anlayış, modern çevre sorunlarına dair derin ekolojik ve etik bir perspektif de sunar.

Lvova'ya (2013, s. 118, 140) göre mitolojik bilinç, insanın dünyayı parçalardan bütüne doğru bir algılama ve anlamlandırma çabası olarak kozmolojik bir bütünlük perspektifinde şekillenir; bu yaklaşımda doğa ve insan arasındaki özdeşlik, makro-kozmosun geniş yapısal düzeniyle mikro-kozmosun bireysel ve insanî düzlemdeki yansımaları birleştirir. Geleneksel kültürlerde farklı unsurların bir araya gelerek bir bütün oluşturmasını sağlayan yapısı; üretim süreçleri ve terminolojisi aracılığıyla somut bir ifade bulur. Üretim araçları ve doğaya dair kullanılan kavramlar, insanın kozmik düzenle kurduğu ilişkiyi şekillendirirken aynı zamanda bu ilişkinin mitolojik ve sembolik düzeydeki temellerini de ortaya koyar. Bu çerçevede kozmosun yapısına dair tasvirler, insanın doğa ile uyumlu bir varlık olarak kendisini konumlandığı geleneksel bilgi sistemlerinin bir yansımasıdır. Türk mitolojisi de insan ile doğa arasındaki bütünsel ilişkiyi vurgulayan ve ekolojik bir bilinç geliştirmeyi hedefleyen güçlü bir kültürel miras sunar. Mitler ve efsaneler, özenle seçilip doğru bir amaç doğrultusunda kullanıldığında, çocuğun hayal dünyasına derinlik katar (Kıbrıs, 2000, s. 64). Mitler, çocukların hayal dünyalarını zenginleştirerek kültürel kökenlerini anlamalarına katkı sağlamakla birlikte, karşılaştıkları sorunlara alternatif çözüm yolları sunarak gelişim süreçlerini destekleyen önemli bir disiplindir (Bulut & Şimşek, 2022, s.175) Bu nedenle Türk mitolojisini çocuklara öğretmek, çevre bilincini küçük yaşlardan itibaren geliştirmenin etkili yollarından biri olabilir. Mitolojinin ekoeleştirel bir perspektifle ele alınması, doğanın korunmasına dair kültürel mirası modern çevre sorunlarını çözmede bir araca dönüştürebilir. Mitolojik bilinç, bireylerin dünyayı bir bütün olarak algılamasına olanak tanırken çocuklara çevre etliğini kazandırmada da önemli bir rol üstlenebilir. Ekoeleştirel bir perspektifle ele alındığında Türk mitolojisinin doğanın önemini vurgulayan semboller ve anlatılar aracılığıyla çevreyle uyumlu bir yaşam modelinin temellerini attığı görülmüştür. Bu çerçevede çocuklara yönelik verilen mitolojik eğitim, onların doğa ile olan ilişkilerini etik bir bağlamda anlamlandırmalarını da sağlar.

Hem çevresel sorunlar hem de mitolojik öğeler açısından oldukça zengin bir içeriği sahip olan ve mitolojik çevre bilinci yönüyle oldukça önemli bir işlev üstlenen eserlerden biri, Esra İlder Demirbilek'in *Yeryüzü Takımı* adlı eseridir. Dört eserden oluşan seride Nehir, Rüzgâr, Tan ve Başak isimli dört çocuğun doğayı koruma amacıyla Umay'ın rehberliğinde çevresel sorunlara neden olan Erlik'e karşı mücadelesi konu edilmektedir. Serinin ilk eseri *Doğanın Uyanışı*'nda "iklim değişikliği-küresel ısınma", *Zehirli Topraklar*'da "çevre kirliliği, biyoçeşitliliğin azalması, zehirli tarım ilaçlarının toprağa verdiği zarar", *Sudaki Sır*'da

“denizlerdeki termal ve radyoaktif kirlilik, plastik atıkların sulara verdiği zarar”, serinin son kitabında *Enerji Operasyonu*’nda ise enerji kaynaklarının tükenmesi gibi çevre sorununa odaklanır.

Esra İlter Demirbilek tarafından çocuklar için kaleme alınan *Yeryüzü Takımı* serisi, mitolojik kişiler ve varlıklar bağlamında değerlendirilmiştir. Çevre sorunları açısından oldukça zengin bir içeriğe sahip olan ve bu yönüyle ayrı çalışma başlığında incelenebilecek seri, insanın açgözlülüğü ve cehaletinin doğaya verdiği zarara dikkat çekmektedir. İnsanların doğayla uyumlu bir yaşam sürmesi gerektiği mesajı veren eserlerde derin ekoloji perspektifiyle tüm yaşam formlarının eşit düzeyde değerlendirildiği bir anlayış benimsenerek insan, doğanın ayrılmaz bir unsuru olarak konumlandırılır. Bu dürtüde çocuklar, modern insanın kaybettiği doğayla uyum dengesini yeniden kazanmayı hedefleyen ve insanlığın kadim doğa ile birlikteliğini yeniden kurmayı amaçlayan bir rol üstlenirler. Bu doğrultuda Türk mitolojisinde doğayı korumakla görevli iyeler, çocuklarla özdeşleştirilerek “koruyucu ruh” sembolik olarak çocuklara aktarılmıştır. Çevre mücadelesinin mitoloji ile birleştiği noktada, çocukların doğaya dair farkındalıklarını arttırmak ve ekolojik sorumluluk bilinci aşılacak hedeflenir. Esra Demirbilek’in *Yeryüzü Takımı* serisi bu dikkat çekici özelliği ile çocuklara çevre duyarlılığı kazandırmak için güçlü bir örnek olarak öne çıkar. Yazar, mitolojik kahramanları ve varlıkları çocukların anlayabileceği bir şekilde hikâyelerine entegre ederek hem kültürel hem de ekolojik bir bilinç oluşturur. *Yeryüzü Takımı* serisi, bu kahramanların çevresel problemlerle mücadele etmesi üzerinden çocuklara doğayı koruma ve sürdürülebilirlik gibi değerleri öğretirken onların hayal gücünü de besleyecek niteliktedir.

2.YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan tarama modeli temelinde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, sayısal olmayan verilerin analiz edilmesi ve yorumlanmasını esas alan bir gözlem yaklaşımıdır. Karasar’a (2012, s. 77) göre, tarama modelleri geçmişte ya da hâlihazırda var olan bir durumu, olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma türleridir.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187). Ayrıca, doküman incelemesi ya da belgesel tarama yöntemi, belirli bir amaca yönelik kaynakların bulunması, okunması, not alınması ve değerlendirilmesi süreçlerini içermektedir (Karasar, 2012, s. 77). Bu çalışmanın verileri yazar Esra İlter Demirbilek’in çocuk edebiyatı alanında kaleme aldığı *Yeryüzü Takımı* serisi kitaplarından elde edilmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada, doküman incelemesi yöntemiyle elde edilen verilerin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İçerik analizi, toplanan verileri anlamlandırmak ve bu veriler arasında kavramsal ilişkiler kurmak amacı taşır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 227). Araştırmada Esra İlter Demirbilek’in *Yeryüzü Takımı* adlı eserindeki Türk mitolojisine özgü unsurlar tespit edilerek eserin bu mitik unsurlarla ilişkisi detaylı bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Elde edilen veriler, belirli kategorilere ayrılarak içerik analizi yöntemiyle yorumlanmıştır. Çalışmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla eser farklı bir araştırmacıya da

okutulmuş; fişleme yöntemiyle kaydedilen veriler ve yapılan tasniflerde fikir birliğine varılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Türk mitolojisindeki mitolojik kişiler, varlıklar:

3.1.1. Su iyesi: "Nehir"

"Su sizin rehberiniz olacak! Suyu takip edin!"

Türk mitolojik anlatıları ve eski Türk dininin çeşitli ritüellerinde de belirgin bir şekilde yer bulan su; "kutsiyet, doğurganlık, ilk madde, yol göstericilik, bereket, canlılık, koruma ve süreklilik gibi farklı simgesel anlamlar" taşır. Doğada gizli güçlerin varlığına duyulan inancın oldukça yaygın olduğu Eski Türk toplumunda her doğal unsurun "iye" adı verilen bir göstergesi bulunurdu ve bu göstergeler koruyucu ruhlar olarak kabul ediliyordu. Bu doğrultuda her su kaynağının da bir iyesinin bulunduğu inandır ve su, bolluk, bereket ve güç sembolü olmanın yanı sıra "koruyucu, yok edici veya kahredici bir varlık" olarak görülürdü (Türkyılmaz, 2013, s. 86). Eski Türk inancında kutsal olarak kabul edilen su, farklı şekillerde manevi destek olarak görülmüş, suyun gizemli gücü saygıyla anılmıştır. Türk mitolojisinde koruyucu bir unsur olarak karşımıza çıkan su; savaş ya da zor durumlar öncesinde yardım arayışı için başvurulmuş bir güç olarak da tasvir edilmiştir (Uçar, 2020). *Yeryüzü Takımı* adlı kitapta da su iyesi, mitolojideki bu anlamıyla yani koruyucu ruh olarak tanımlanır ve Umay'ın önderliğinde Nehir'in kimliğinde kurguya dâhil edilir. Su iyesi, çevre sorunlarına karşı mücadelede Nehir'e özel bir güç sağlar; bu güç sayesinde Nehir, suyun farklı formlarına dönüşebilmekte ve bulutlar arasında dolaşabilmektedir. Umay'ın izniyle elde ettiği bu yetenekle *Yeryüzü Takımı'nın* duygusal karakteri Nehir; göller, nehirler, denizler ve yeraltı suları dâhil olmak üzere yeryüzündeki tüm sularla iletişim kurarak ve suyu farklı biçimlerde kullanıp çevresel mücadelede etkin rol oynar. *Sudaki Sır* adlı seride suları zehirlemek için çalışan Erlik ve taraftarlarına karşı savaşan Nehir ve arkadaşları, suyun rehberliğinde sorunun kaynağını bulmaya çalışırlar. *Yeryüzü sularını* kirleten siyah maddeyi araştırmak için çıktıkları yolculukta gölde karşılaştıkları Ayızıt, çocuklara yardım elini uzatır: "Yılan balıklarıyla konuştum. Sizi bekliyorlar. Su İyesi'nin gücüne sahip olan sevgili Nehir, şimdi sana suyun altında rahatça nefes alabilmeniz için ne yapman gerektiğini anlatacağım" (Demirbilek, 2023, s. 64). Ayızıt'ın verdiği midye kabuğu ile suyun altında rahatça iletişim kurabilen çocuklar, yılan balıklarının öncülüğünde Brazoria Vahşi Yaşam Parkı'na ulaşmayı başarırlar. Siyah maddenin kaynağı olan ve ekosistemi tehdit eden okyanusun ortasında çıkan "Atık Adası"ndan kurtulmak için çözüm arayan çocuklar; Yaratılış Mit'inden ilham alırlar ve "Ak Ana"dan yardım almaya karar verirler. Eserde Yaratılış mitine gönderme yapılarak suyla "başlangıç anına dönüş", "kaostan çıkış", "evrenin yeniden doğuşu" simgelenir. Bu özellikleriyle yaratılışın temel yapı taşı olarak kutsanan suyun varlığı, düzen ve kaos arasındaki geçişi sağlarken aynı zamanda evrenin düzenleyici gücünü temsil eder. Bu bakış açısıyla da Nehir arkadaşlarına: "Yeryüzünde hiçbir şey yokken sadece su vardı hani? Ak Ana sudan çıkıp Bay Ülgen'e kendine bir ülke kurmasını söylemişti. Hatırladınız mı?" (Demirbilek, 2023, s. 96) diye sorar. Bu soru, Nehir'in yaratılış mitine dayanan sonsuz yolculuğunu simgelerken Türk mitolojisinde maddenin yokluktan varoluşa evrilişini de yansıtır. Bu yolculuk; kaostan düzene, bilinmezlikten bilince geçiş sürecidir. Ak Ana'nın Bay Ülgen'e yaşamın ilk tohumlarını atma ilhamı vermesi, Nehir ve arkadaşları için de evrenin saflık ve düzen arayışını tekrar başlatma çabası anlamına gelir. Bu çağrışım, Türk mitolojisinde suyun

evrensel düzenin kaynağı ve dönüşümün öncüsü olduğunu hatırlatır. Böylelikle Nehir ve arkadaşları, yaratılış mitine dayanan bu yolculukla hem doğaya yeniden denge getirme yolunda ilerlerler hem de Türk mitolojisinin kadim bilgelik ve döngüsellğine ortak olurlar. Su iyesi özelliklerini taşıyan Nehir, *Yeryüzü Takımı* serisinde Türk mitolojisindeki kadim suyun koruyucu ve dönüştürücü gücünün bir yansıması olarak önemli bir role sahiptir. Mitolojik bir figürün modern bir kahramana dönüşümü diyebileceğimiz Nehir; çocukların doğayla uyum ve korunma arayışına ilham verir. *Sudaki Sır'* da Nehir'in arkadaşlarıyla birlikte suyla bütünleşen yolculuğu, mitolojinin devam eden yankısı olarak insanın ve doğanın uyum arayışını sembolize eder. Türk mitolojisinin evrensel düzen anlayışını, çağdaş dünyaya taşır ve onun aracılığıyla geçmişin sembolleri, doğanın korunması için kurgudaki yerini bulur.

3.1.2. Yer İyesi (Toprak İyesi): "Başak"

*"Benim için toprak mucizedir.
Bizi doyuran evimizdir.
Üzerinde yerleşip yaşadığımız,
yuvamızdır, korunağımızdır."*

Toprağın koruyucu ruhu olarak kabul edilen bu figür, her arazinin kendine özgü bir iyesine sahip olduğu inancını yansıtır. Genellikle yılan formunda tasvir edilen bu koruyucu figür, ölümsüzlük ve yeniden doğuşun simgesi olarak görülmüştür. Eski Türk toplumlarında, hasat dönemlerinden önce bu ruhu onurlandırmak için kurban adandığı bilinmektedir. Halk inancına göre "Çir Kulaktu" (Yer Kulağı) olarak bilinen bu kavram, toprağın duyarlı ve her şeyi işitebilen bir niteliği olduğunu ifade etmektedir. Anadolu kültüründeki "Yerin kulağı vardır." atasözü de bu anlayışın bir uzantısıdır, denilebilir (Uslu, 2017, s. 340). *Yeryüzü Takımı* kitabında Başak karakteri, toprak ve doğa ile özdeşleşerek yer iyesinin gücüyle çevre mücadelesinde öne çıkar ve önemli sorumluluklar üstlenir. *Yeryüzü Takımı'nın* üyelerinden Başak'ın görevi, toprağın zarar görmesini önlemek ve ekolojik dengesi korumaktır.

Toprak İyesi'nin sağladığı özel güçle donatılan Başak, çevreyi tehdit eden unsurlarla mücadelede hem stratejik hem de uygulayıcı bir rol üstlenir. Bu güç, ona doğrudan toprağı etkileyen konularda derin bir sezgi ve çözüm yeteneği kazandırır. Umay'ın rehberliğinde *Yeryüzü Takımı*yla hareket ederek toprağı zehirleyen tehditlere karşı koyan Başak, doğayla bütünleşmiş bir lider figürü olarak ekosistemin korunması için gereken bilgiyi ve yönlendirici iradeyi temsil eder. *Yeryüzü Takımı'nın* 2. serisini oluşturan *Zehirli Topraklar* kitabında Başak, çevre mücadelesinde özellikle tarım zehirlerinin doğaya ve ormanlara verdiği zararı önlemek adına proaktif bir tavır sergiler. Eser boyunca süper tohumların dikilmesini, canavar bitkilerin büyümesini ve ormana kurulacak olan gıda fabrikasını engellemeye çalışır; kimyasal madde kullanımıyla savaşı: "Aslında bana da böceklerden kurtulmak için kimyasal madde kullanmak hep yanlış geliyordu. (...) Ama çevremdeki herkes sanki onları illa yok etmemiz gerekiyormuş gibi davranıyor" (Demirbilek, 2024, s. 40-41). Özellikle de Erlik Han'ın kızı Erke Sultan ve Erlik Han'ın oğlu Şingay Han'ın yeryüzündeki temsilcileri olarak kurguya yerleştirilen Yaprak ve Kıraç'ın toprağı zehirleyen faaliyetlerine karşı zehirli bitkilerin köklenmesini kontrol altında tutarak ekosistemi korumak adına stratejiler geliştirir. Toprağın dinginliğini yansıtan sakin yapısıyla Başak; çevresel zararların önlenmesinde doğrudan, uygulamalı bir mücadele verir; bu şekilde doğayı koruma sorumluluğunu üstlenerek çevreye verilen zararı en aza indirmeye çalışır. *Yeryüzü Takımı* kitabında Başak, Toprak İyesi'nin geleneksel niteliklerini çağdaş çevre sorunlarına adapte eden bir doğa koruyucusu olarak betimlenmiştir. Toprak İyesi'nden aldığı sezgi ve özel güçlerle donatılan Başak, tarım zehirleri, kimyasal maddeler ve yapay bitkilerin ekosistem üzerindeki zararlı etkilerine karşı

stratejik bir duruş; ekolojik dengeyi bozan tehditlere karşı da bilinçli bir tavır sergiler. Bu paralel bağlantı sayesinde Toprak İyesi'nin mitolojik işlevi, Başak'ın eylemlerinde somutlaşır; Başak, mitolojik bir doğa koruyucusu sembolünün ötesinde modern çevre mücadelesinde rehber ve sorumluluk taşıyan bir lidere dönüşür.

3.1.3. Hava İyesi: "Rüzgâr"

Türk mitolojisinde hava olayları, çeşitli iyeler tarafından temsil edilir ve bu iyeler, doğanın güçlerini kontrol eden ya da sembolize eden mitolojik figürlerdir. Kök-Kal iyeleri, Gök ve Hava ile ilişkilendirilen gök cisimlerinin koruyucu ruhlarıdır ve her bir gök cisminin kendine özgü bir iyesi olduğu kabul edilmektedir. Bazı görüşlere göre bu koruyucu ruhların toplam sayısının on dokuz olduğu ileri sürülmektedir. Yıldırım ve şimşek iyeleri, doğanın ürkütücü gücünü yansıtarak ilkel toplulukların korku ve hayranlıkla yaklaşmasına neden olmuştur; örneğin, Uygurlar gök gürelediğinde kötü ruhları uzaklaştırmak için gökyüzüne ok atarlardı. Bereketin ve suyun kaynağı olan yağmuru temsil eden Yağmur iyesi ise Burkut Ata olarak anılır ve bulutların arasında dolaşır kamçısıyla bulutları çarptırarak yağmuru yağdırır. Yel Baba adıyla bilinen Rüzgâr iyesi de kaosu ve doğal dengeyi simgeler; dağlarda uyuyup çıkan seslerle uyanan bu varlık, kasırgalar yaratır ve iyi ile kötü özellikleri bir arada barındırır (Uslu, 2017, s.256; Köken, 2021, s. 95-97). Yeryüzü Takımı'nın üyelerinden Rüzgâr, Çanakkale'de yaşayan ve Hava İyesi'nin gücünü taşıyan on iki yaşında bir öğrencidir. Mantıklı, zeki ve sorgulayıcı yapısıyla çevresel sorunlara analitik bir yaklaşım geliştiren Rüzgâr, modern çevre mücadelesinde hayati bir rol oynar. Mitolojik kökenindeki Hava İyesi'nin kaosu dengeleme ve havayı yönlendirme gücünü, günümüzde doğanın korunması için harekete geçirir; sisi dağıtma, rüzgârı yönlendirme gibi görevlerle Yeryüzü Takımı'yla çevre mücadelesine katkıda bulunur. Hayvanlarla iletişim kurma yeteneği sayesinde çevresel sorunlara çözümler sunan Rüzgâr, babasından aldığı mühendislik merakıyla çevre sorunlarına pratik çözümler üretir. Hem fiziksel güçleriyle hem de keskin zekâsıyla Rüzgâr, doğanın korunmasında önemli bir figürdür. Örneğin *Zehirli Topraklar* kitabında süper bitkilerin canavarlaşma nedenini bulmaya çalışan Yeryüzü Takımı'na yardım eden Rüzgâr'dır: "Rüzgâr keskin zekâsıyla bu sorunun yanıtını bulmuştu. 'Tırtılların salgıladığı maddenin içinde ne varsa aynı kimyasal madde bu kovukta da olmalı.'" (Demirbilek, 2024a, s. 136). Mitolojideki hava iyeleri doğanın dengesini sağlamak için kaotik güçleri kontrol ederken kurguda Rüzgâr bu gücü çevre sorunlarını çözme ve doğayı koruma yolunda daha somut bir mücadeleye dönüştürmüştür. Her iki figür de doğa ve insan arasındaki dengeyi temsil etmektedir. Mitolojik hava iyelerinin mistik ve doğaüstü boyutu, Rüzgâr'ın bilimsel ve modern yaklaşımlarıyla birleştirilerek geçmişten günümüze bir süreklilik ve uyum sağlanmıştır. Demirbilek'in bu karakteristik örneği, mitolojinin modern çevre bilincine uyarlanması açısından dikkat çekici bir örnektir.

3.1.4. Ateş İyesi: "Tan"

"O gördüğün ateş var ya insanlığın sahip olduğu en önemli güçlerden biridir. Atalarımız, yani eski Türkler, ateşin koruyucu gücüne hep inanmışlardır."

Çoğu kültürde eril bir özellik taşıyan ateş; yuvanın ve yaşamın sürekliliğini simgeler. Türk kültüründe her evin ve yurdun kendine ait bir ocak iyesi bulunur ve bu ruh, ev halkını, hayvanları kötülüklerden, hastalıklardan koruyarak eve bolluk ve bereket getirir. Hakas kültüründe aile koruyucusu olan ot-ine, "evin sahibi" ve "koruyucusu" gibi ünvanlarla anılır. Bu iyiliksever ruh, evin birliğine ve huzuruna katkıda bulunur. Eski Türklerde demircinin

dinsel işlevi ile ateşin kutsal işlevi birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Evdeki ocak ateşine yönelik ritüel, ailenin “ateş prensi” anlamında ot-tegin olarak adlandırılan en küçük oğul tarafından yürütülür ve bu oğul, babadan kalan mirasın doğal varisidir (Kumartaşlıoğlu, 2024, s. 181; Çoruhlu, 2002, s. 51; Roux, 2011, s. 41). *Yeryüzü Takımı* adlı kitapta, Od İyesi de mitolojideki anlamına uygun olarak koruyucu bir ruh olarak tanımlanır ve Umay’ın rehberliğinde, Tan kimliğiyle kurguya dâhil edilir. Ateş İyesi’nin koruyucu gücü, ateşin enerjisini kontrol etme ve doğayı tehlikelerden koruma rolüyle birleşir. Mitolojideki ateş ruhunun özelliklerini yansıtan çocuk karakter, ateşin yaşamı sürdürmeye yönelik gücünü temsil ederek çevresel tehditlere karşı önemli bir savunma hattı oluşturur. Tan, Erzurum’da bakırcılık geleneğinin son temsilcisi olan bir ailenin üyesi olarak ateşe yakınlık duymakta ve Ateş İyesi’nin gücünü taşımaktadır. Ayrıca Tan’ın cesur, atılgan yapısı ve ateşe olan bağlılığı ile ateşin eril ve koruyucu niteliği arasında bir paralellik kurulmuştur. Ateş İyesi’nin gücünü taşıyan Tan’ın aceleciliği, düşünmeden hareket etmesi ve çabuk öfkelenmesi, ateş elementinin hızlı, enerjik ve kontrol edilmediğinde yıkıcı doğasıyla da birebir örtüşmektedir. Tan’ın ateşe şekil veren bir zanaatı sürdüren aileye mensup olması da onu, ailesinin ve mesleğinin doğal varisi olarak konumlandırırken bu yönüyle ot-tegin figürünü andırır. Bu bağlamda mitolojideki Ateş İyesi’nin koruyuculuk ve süreklilik sağlayıcı rolü, Tan’ın cesareti ve ailesine duyduğu bağlılık ile kurgusal düzlemde yeniden hayat bulur.

Yeryüzü Takımı -Enerji Operasyonu adlı eserde Erlik elindeki bütün gücü kullanarak dünyayı yok etmeye kararlıdır. Öncelikle yeryüzünün tüm enerji ve ham madde kaynaklarını yok etmeye başlar; ardından plastikleri siyah maddeye dönüştürerek çevreye zarar verir. İnsanları da etkisi altına alarak insanlar arasında karmaşa ve ikilem yaratan Erlik; bir taraftan deprem, tsunami gibi doğal afetlerle insanlığı yok etmeye çalışırken diğer taraftan dünyanın manyetizmasını değiştirmek için planlar yapar. Bu süreçte Erlik’in planlarını tersine çevirecek çözüm yolu Tan’dan gelir: “Madem bizim gücümüz tek başına Erlik’e yetmez, o hâlde Erlik’i insanlığın silahıyla vuralım. ‘Neymiş o’ diye merak etti Nehir. Tabii ki modern teknoloji.” (Demirbilek, 2023a, s. 96). Od Ana’nın da yardımını alan Yeryüzü Takımı, Umay ve diğer yeryüzü koruyucuları ile Erlik’in yeryüzünün iç çekirdeğine doldurduğu yaşam enerjisini serbest bırakmayı başarırlar. Kitapta, Tan’ın ateş gücünü dünya üzerindeki çevresel krizlere çözüm bulma yönünde kullanması, Ateş İyesi’nin koruyuculuk rolünü modern çevre mücadelesine taşır. Böylelikle Erlik’in doğayı yok etme planlarını tersine çevirmeye kararlı olan Tan, teknolojinin gücünü de dâhil ederek Ateş İyesi’nin koruyucu misyonunu yeniden tanımlar. Ateş İyesi’nin geleneksel anlamdaki koruyuculuğu, Tan’ın kurgudaki çevresel direnişinde hayat bulur ve onun cesur, kararlı yapısıyla birleşerek modern bir doğa savunucusu imgesi oluşturur. Tan’ın ışık formuna dönüşerek biyometrik veri aktarımı yapması ise ateşin ve enerjinin dönüştürücü gücünü simgelemektedir.

3.1.5.Umay:

Türk mitolojisinde iyiliği ve bereketi simgeleyen Umay; doğacak çocukları belirleyen ve hamile kadınlar ile yavru hayvanları koruyan, bazen kuş formuna bürünen kutsal bir yaşam tanrıçası olarak bilinir. Üç boynuzlu, beyaz elbiseli ve gümüşten yere kadar uzanan saçlarıyla betimlenen ışık saçan, bereket dağıtan ve kuş kılığına bürünebilen Umay, doğanın dengesi ve doğurganlık simgesi sayılır. Yaşam ağacının koruyucusu olan Umay, yeryüzüne bereket dağıtırken doğanın ve hayatın düzenini sağlama görevini üstlenir; ayrıca hamile kadınları, yavru hayvanları korur ve doğayı canlandırır. Gökyüzünde yaşamasına rağmen gerektiğinde yeryüzüne inerek doğayı tehdit eden kötülüklerden insanları ve yaşamı korur (Uslu, 2017,

s.329; Çolak, 2024, s.88). *Yeryüzü Takımı* serisinin ana karakterlerinden biri olan Umay, Temir Kavak Çevre Koruma Derneği'nin başkanı kimliğinde çevre mücadelesinin önemli isimlerindedir. Çocuklarla oluşturduğu Yeryüzü Takımı'nda Erlik ve yandaşlarına karşı savaşılan fantastik kimliğiyle çocuklara iyelerin gücünü devrederek farklı şekillerde çevreyi korumakla görevli olan Umay, *Doğa'nın Uyanışı* adlı eserde şöyle tanıtılır: "Benim adım Umay. Korkmanıza hiç gerek yok. Çünkü ben yeryüzündeki yaşamın, çocukların ve hayvanların koruyucusuyum. Bazıları bana Tabiat Ana der (...) Burası benim evim. Yeryüzünün ta ortasına, bana koruyucu olan kayın ağacının kovuğuna hoş geldiniz!" (Demirbilek, 2024, s. 47). Umay çocuklarla ilk karşılaşmasında beyaz ışık küresinden çıkan, gümüş kanatlı, beline kadar uzun beyaz saçlarıyla güzel bir kadın olarak tasvir edilir. Elinde tuttuğu asadan yedi renkli ışık çıkan Umay, esasıyla karanlık boşluğu yarıp etrafı renklendirebilmektedir. Çocuklara doğanın farklı güzellikleriyle birlikte insanların bazen bilinçli bazen de bilinçsizce doğaya verdiği zararı uzun uzun anlatan Umay, Yeryüzü Takımı'na insanları çevre sorunları hakkında bilinçlendirmenin önemini aktarır: "Doğanın bir parçası olduğunu unutan insanların yaptıkları, geçmişten bu güne çevreye çok zarar verdi. Bu yüzden doğanın bozulan dengesini düzeltmek insanlara düşüyor." (Demirbilek, 2024, s. 50). Umay, doğaya zarar veren insanların çoğunun davranışlarının farkında olmadığını, farkında olanların ise bu zararların aslında kendilerine döndüğünü göremediklerini ifade ederek çevre bilincinin önemine dikkat çeker. Doğanın korunması ve yeryüzünün dengesinin sağlanması için de sevgi temelli bir yaklaşımın gerekliliğini şu sözlerle vurgular: "İnsanların büyük bir kısmı zaten yaptıklarının farkında değil. Farkında olanlar da asıl kendilerine zarar verdiklerinin farkında değiller. O yüzden kızgınlık ve öfke bizi hiçbir yere götürmez. Amacımız yeryüzünü ve yaşamın dengesini korumak olduğu için sevgi ile yola çıkmalıyız" (Demirbilek, 2024, s. 51). Mitolojide çocukları koruyan bir ruh kimliğindeki Umay; Esra İlter Demirbilek'in serisinde de paralel bir kimlikle Yeryüzü Takımı'yla birlikte doğayı ve tüm insanlığı koruyan manevi bir güç olarak işlevselliğini devam ettirir. Umay, *Doğa'nın Uyanışı* kitabında doğanın dengesini ve yaşamın devamlılığını sağlama görevini şöyle ifade eder. "Bundan epey bir zaman önce yeryüzü adını verdiğimiz bu mekânı korumak için söz verdim. İster insan ister hayvan, doğan her yavruya analık edeceğime, yere düşen her tohumu sarıp sarmalayacağıma ant içtim" (Demirbilek, 2024, s. 48) Umay'ın mitolojik ve kurgusal işlevleri arasında güçlü bir paralellik bulunmaktadır. Her iki bağlamda da Umay, yaşamı koruyan ve bereketi simgeleyen bir figür olarak doğayı canlandırma ve düzeni sağlama misyonunu taşır. Kurgusal anlatıda geçmişten gelen manevi gücü, modern dünyanın problemlerine uyarlanan Umay, güncel çevre sorunlarına dikkat çeken bir sembol hâline gelir ve çevre problemlerinin sesi olur: "Yok etmek en kolayıdır. Zor olan yaşatmak ve korumak. Zararlı, yararlı... Ne güzel! İnsanlar koca koca binalarla her yeri işgal ediyorlar, kurdukları fabrikalarla toprağı, suyu, havayı zehirliyorlar, ormanları keserek diğer canlılara yer bırakmıyorlar sonra işlerine geldikleri canlılara yararlı, işlerine gelmediklerine zararlı deyip kestirip atıyorlar" (Demirbilek, 2024, s. 41). Umay'ın da belirttiği gibi insan, bir taraftan faaliyetleriyle doğanın bütünlüğünü bozarken diğer taraftan faydalı ve zararlı ayrımı yaparak diğer canlıların yaşam hakkını hiçe sayan bir anlayışla doğanın hâkimi olmaya çalışır. Bu nedenle doğa; kendisine zarar veren insan eylemleriyle birlikte onu tamamen kendi tahakkümü altında sayan zihniyetten de korunmalıdır. Umay, umut dolu varlığı ve sevgiye dayalı yaklaşımıyla çocuklara çevre bilincini aşılacaktır. Doğayla insan arasında kopmaz bir bağ kurmanın önemini vurgulayan iyi karakter, bu bağın korunmasıyla yaşamın dengesinin sürdürülebileceğini ifade eder. Umay'ın kurgusal rolü, doğanın korunmasına yönelik farkındalık yaratmanın ötesine geçerek çocukların çevre

bilinciyle donatılmış bireyler olarak yetişmesini destekleyen güçlü bir pedagojik araç özelliği de kazanır.

3.1.6. Ülgen:

İyilik tanrısı olarak tanımlanan Bay Ülgen, gök cisimlerini yönetmekle sorumludur. Şamanlar için gök cisimleri, Bay Ülgen'e ulaşmada aşmaları gereken engeller olarak görülür ve en güçlü şamanların bile yalnızca Altınkazık'a (Kutup Yıldızı) kadar ulaşabileceklerine inanılır. Ülgen, Erlik'ten daha güçlüdür, onun hilelerini anlayıp cezalandırma yetisine sahiptir. Kayra Han ise evrenden önce var olan, yaşlı ve bilge bir figür olarak betimlenir; göğün hâkimi olarak kabul edilen bu varlık, mavi renkle simgelenir ve üç yedi oğul ile yedi kıza sahiptir (Beydilli, 2003, s. 589; Uslu, 2017, s. 331). *Yeryüzü Takımı* serisinde mitolojideki anlamına paralel olarak her mitik figürün üstünde yer alan Ülgen, Umay başta olmak üzere doğayı korumaya çalışan çevre dostu tüm varlıklara yardım etmektedir. Erlik'in yeryüzünün yok edilme ve insanlığın sonlandırma planı öğrenen Ülgen, Erlik'in kendisine verdiği sözü tutmaması üzerine son anda sahneye çıkarak insanlığı kurtarır ve Erlik'i cezalandırır: Bay Ülgen'in sesi her yeri inletti: "Erlik Han! Buraya kadar!" (Demirbilek, 2023, s.189). Mitolojide Ülgen, yaratılışın ışıklı ruhlarına hükmeden ve göksel katmanların koruyucusudur; bir taraftan kozmik düzenin diğer taraftan da adaletin simgesi olarak yüceltilir. Özellikle Erlik'in hilelerini sezerek onu cezalandıran Ülgen, evrenin dengesini ve düzenini gözetken bir kudret olarak varlığını sürdürür. *Yeryüzü Takımı* serisinde Ülgen'in bu rolü, modern çevre mücadelesine uyarlanır. Özetle insanlığı tehlikelerden koruyan Ülgen'in kötülüğü cezalandırma işlevi, çevre mücadelesinde de sürdürmektedir.

3.1.7. Erlik:

Erlik, başlangıçta Tanrı'nın bir yardımcısı olarak var olan bir insan iken zamanla kötülüğün temsilcisi hâline gelmiş ve Şeytan'ın yerini almıştır. Tanrı Ülgen, işlediği kötülüklerden ötürü ona "Kötülük yaptın; senin halkın da hilekâr ve kötü olsun," diyerek lanetlemiştir. Erlik, kötülüklerin kaynağı, karanlıkların efendisidir ve yeraltında, kara bir güneşin aydınlattığı yüksek bir dağın eteklerindeki kırk köşeli taş ya da demirden bir sarayda yaşar. Düzen ve barışa karşı ilgisizdir; yıkıcı, huzura düşmandır ve dünyayı kaosa sürüklemekten geri durmaz. Sonsuz karanlıkların içinde iradesizliği simgeler; af bulduğunda bile hızla yeniden kötülüğe yönelir. Evrenin başlangıcında yalnızca Ülgen ve Erlik vardır; o zamandan beri kötülüğün gölgesi olarak yaşamını sürdürür (Uslu, 2017, s. 237; Ögel, 2003, s. 421). *Yeryüzü Takımı* serisinde farklı gerekçelerle yeryüzünü yok etmeye çalışan çevre sorunlarının temel kaynağı olan Erlik, planladığı kötülüklerle mitolojideki anlamına uygun olarak düzen bozucu bir varlık olarak kurguya eklenir. Yeryüzünün derinliklerinde yaşayan Erlik, kibriden başka hiçbir şeyi görmeyen tavırla insanlığı yok etmeyi arzular. Tüylü, iri pençeli, sivri dişli, kocaman ağızlı, boynuzlu, kanatlı ve dev gövdeli kötü bir varlık olarak anlatılan Erlik, Ülgen'i taklit etmeye çalışır. Ülgen gibi olmayı başaramayan bu nedenle de onun eserlerini kıskanan ve zehriyle insanların zihnini bulandıran Erlik, karanlığa hizmet eder. Karakızları ve karaoğullarıyla gizli planlarını hayata geçirmeye çalışan Erlik, farklı kimliklere bürünerek- örneğin *Doğanın Uyanışı*'nda Bay Başkötü- çevreye zarar vermede insanları kullanır. Erlik, *Yeryüzü Takımı*'nın cesur ve kararlı üyelerini eylemlerinden vazgeçirmek için yaptığı konuşmada doğaya asıl veren ve insanlığı yok eden şeyin insanların zaafı, hırsları ve düşüncesizlikleri olduğunu söyler: "Bakın çocuklar bazı insanlar gerçekten güçlü olmak, sorunlarla uğraşmamak ve istedikleri her şeyi yapabilmek istiyorlar. Öyle hırslanıyorlar ki istediklerini elde etmek uğruna nelerden vazgeçtiklerini ve neler olabileceğini

asla düşünemiyorlar Sorunlarla uğraşmak yerine kendi kurguladıkları dünyada yaşamak istiyorlar. Böylesi daha iyi değil mi? Siz de boş verin dünyanın sorunlarını" (Demirbilek, 2024, s. 178). Mitolojik anlatıda, Ülgen'i kıskanarak onun yarattığı düzeni bozma amacı güden Erlik, burada da aynı kıskançlık ve kibrin bir yansıması olarak doğaya zarar verme hedefini sürdürür; doğrudan yıkıcı eylemleriyle değil, insanların zaaflarını kullanarak çevreye karşı olumsuz tavırları kışkırtır. Böylece her iki anlatı düzleminde de Erlik, düzeni bozucu bir güç olarak kaosa, kötülüğe ve yıkıma yönlendirme işlevini koruyarak insan zaaflarının bir sembolü olarak öne çıkmıştır.

3.1.8.Ayızıt:

Yakut halk inanışında Umay'ın karşılığı olarak kabul edilen Ayızıt, bebeklere can veren, çocukları ve hamile kadınları koruyan kutsal bir varlık olarak tanımlanır. Dişi hayvanların ve yavrularının da koruyucusu olan Ayızıt beyaz rengiyle saflığı temsil eder ve saflığın evrensel sembollerinden biri olan kuğu ile özdeşleştirilir. Bu özellikleriyle Ayızıt, hem insan hem de hayvan yaşamını kutsal bir bütünlük içinde koruyan bir figürdür (Çolak, 2014, s. 91). *Yeryüzü Takımı: Sudaki Sır* adlı eserde önce "kuğu" formunda daha sonra da ışıklar içinde ay kadar parlak güzel bir kadın görünümünde çocuklara seslenen Ayızıt, şu sözlerle okura tanıtılır: "Benim adım Ayızıt. Umay'ın kız kardeşiyim. Umay güneşin ben ise ayın ışığında yıkanırım. O gündüz yaratıklarını korur, ben ise gece uyananları savunurum." (Demirbilek, 2023, s. 61). Ayızıt, geceyi aydınlatan bir ışık gibi çocuklara yol gösterici ve koruyucu bir figür olarak kurgudaki yerini alır. Eser boyunca Türk mitolojisindeki konumuna paralel olarak Ayızıt, çocuklara sevgi ve ışıkla rehberlik eder; görevi ise hem doğanın hem de insan yaşamının denge unsurlarını korumaktır.

3.1.9.Çay Nenesi(Ninesi):

Azerbaycan mitolojik metinlerinde Hal Anası olarak geçen çay nenesi, saçı dağınık, burnu büyük, uzun boylu ve beyaz elbiseli olarak tasvir edilen, demonik bir figürdür. Etimolojik olarak "Çay İyesi" kavramından türeyen bu mitolojik figür, sabah suya selam verilmesini ve suya çöp dökülmemesini gerektirir; aksi takdirde baş dönmesi ve düşme gibi olaylarla insanları uyardığı düşünülür. Çay Nenesi, nehirlerin ruhu olarak doğanın korunması gerekliliğini vurgulayan, suyu ve doğayı kutsal kılan eski inançların simgesidir; o, suyun sırlarını ve gücünü bünyesinde barındırdığına inanılır. Diğer Türk halk kültürlerinde de benzer şekilde "Su Anası" ya da "Su Perisi" olarak tanımlanan su ruhları bulunmaktadır (Beydilli, 2003, s. 143; Hüseynova, 2018). *Sudaki Sır*'da Nehir ve arkadaşları Ak Ana'yı ararken dereye Çay Nenesi ile karşılaşır. Eserde iki insan boyunda, karmaşık simsiyah saçlı, yüzgece benzer sivri kulaklı, tiz sesli yılan benzeyen bir yaratık şeklinde tasvir edilen Çay Nenesi oldukça öfkelidir. Bu öfkesinin nedeni ise şöyle açıklanır: "Siz insanlar her yerdesiniz! Suyumu zapt edip kirletirsiniz. Yoluma barajlar, şehirler kurar, şaşırtırsınız! Ama bana Çay Nenesi derler! Öfkem kabardı mı yol yatak bilmem!" (Demirbilek, 2023, s. 109). Türk ve Azeri mitolojisindeki Çay Nenesi'ne paralel olarak kurguda da aynı isimle yer alan demonik figür, suyun dokunulmazlığını ve kutsiyetini savunan, insanların ihmalkârlığına karşı doğanın kendi intikamını alabileceğini vurgulayan kadim bir koruyucu kimliğindedir. Çay Nenesi'nin öfkesi, suyun korunması ve doğanın düzenine saygı gösterilmesi gerekliliğini güçlü bir biçimde yansıtmaktadır.

3.1.10.Arçura:

Orman cini, ormanlarda yaşayan, genellikle şeytani ve kötücül bir varlık olarak tanımlanır. Vücudu tamamen kıllarla kaplı, yere kadar uzanan saçlara sahip, iki önde iki arkada olmak üzere dört gözü, üç kolu ve üç bacağı olduğu tasvir edilir. İnsanlara bedensel zarar verebilme kapasitesine sahip bu varlık, rahatsız edilmesi durumunda tehlikeli kabul edilir. Yatıştırılması için kurban talep edebilen, biçim değiştirme yeteneğine sahip ve kahkahalarla insanları yanıltan tehlikeli bir ruhtur. Ormana iyi davranmayanlara, gürültü yapanlara ve keyfini bozanlara zarar verirdi (Uslu, 2017, s. 189; Çolak, 2024, s. 153-154). *Sudaki Sır* adlı kitapta Nehir ve arkadaşlarının ormanda Dokuz Dallı ağacı arayış yolculuğunda onların aklını karıştırarak engel olmaya çalışan Arçura'dır. Kitapta yarım insan boyunda sivri kulaklı yeşil bir orman cücesi olarak tasvir edilen Arçura, Çay Nenesi tarafından şöyle anlatılır: "Arçura bu ormanın koruyucusudur. Onu asla göremezsiniz. Onun görevi ağaçları korumaktır. Arçura çok sinirli. İnsanları sevmez. Bu ormana girenlere hep oyun oynar. Yolunu kaybettirir." (Demirbilek, 2023, s. 113). *Sudaki Sır*'da, Türk mitolojisindeki doğanın kutsiyetini ve korunması gereken bir varlık olduğunu simgeleyen Arçura, mitolojik anlatılardaki gibi doğayı saygısızlıktan korumak adına insanları yanıltıcı yeteneklerini kullanır ve insan-doğa ilişkisine saygı duyulmasını sağlar. Arçura'nın uyarıları, doğanın korunması ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır: "Siz ağaçları keser ormanı dümdüz edersiniz. Hiçbir şeyi umursamaz, yakar geçersiniz. Oysa ağaçlar iyi. Ağaçlar güzel. Solunacak havayı nereden bulacaksınız hepsi ölünce?" (Demirbilek, 2023, s. 128). Yazar, Arçura karakteri aracılığıyla ormanların ve ağaçların ekosistem için hayati önemini dile getirirken ağaçların yok edilmesinin, solunacak hava gibi temel yaşam kaynaklarının tükenmesine yol açacağına dikkat çekmekte ve doğanın korunması ve sürdürülebilirliğinin insan yaşamının devamı için elzem olduğunu ifade etmektedir. *Yeryüzü Takımı*'nda Türk mitolojisinin zengin sembolizminde ormanların ve doğal dengelerin koruyucusu olarak öne çıkan Arçura gibi mitolojik bir figüre yer verilmesi, çocukların doğayı sadece bir kaynak olarak görmeyip ona saygı duymaları gerektiğini kavramalarını sağlarken çocuklara kendi kültürlerinin kökenindeki değerleri ve inançları tanıtarak kültürel bilinç kazandırır.

3.1.11.Bürküt:

Orta Asya Türk kültüründe "Bürküt" olarak adlandırılan kartal, özellikle Altay bölgesindeki Teleüt Türkleri tarafından kutsal bir göksel varlık olarak görülür. Kartal figürü, sol kanadında ayı, sağ kanadında ise güneşi sembolize ederek kozmik bir düzeni ve gece-gündüz döngüsünü temsil eder. Bu bağlamda, kartal doğuya bakan yönüyle koruyucu bir güç ve kozmik denge sağlayıcı bir figür olarak algılanır (Ögel, 1995, s. 180). *Sudaki Sır* adlı eserde *Yeryüzü Takımı*'ni Ak Ana'ya götürmekle görevli mitolojik bir figür olan Bürküt diğer adıyla "Kartalların Anası" okura kartal kanatlı, başında tüylerle kaplı bir başlık olan ve neredeyse üç insan boyutundaki dev, genç kadın" (Demirbilek, 2023, s. 133) olarak tanıtılır. Çevre mücadelesinde çocukların ulaşımını sağlama işleviyle kurguya dâhil olan Bürküt, dolaylı olarak doğanın korunmasına yardımcı olur.

3.1.12. Ak- Ana:

Türk mitolojisinde Ak Ene (Ak Ana), başlangıçta yaratıcıya ilham veren bir kuvvet olarak ardından su tanrıçası ve yaratıcı bir figür olarak sembolize edilen dişil bir varlıktır. Evrenin bilgisine sahip olan Ak Ene, yaratılış sürecinin başlatıcısı olarak sulardan yükselip Tanrı Ülgen'e yaratım ilhamı verir ve ardından suya geri döner. Işıktan oluşan cismiyle maddi

bir bedenden yoksun olan Ak Ene, her şeyin başlangıcında var olan suyla özdeşleşir ve yaratıcı niteliğini sudan alır; böylece suyun doğurganlık ve ana rahmi sembolizmi içinde yaratıcı gücüyle anne arketipinin mitolojik temsilcisi olur (Çoruhlu, 2002; Çolak, 2024, s. 26) *Sudaki Sır* adlı eserde Nehir ve Yeryüzü Takımı'nın diğer üyeleri sular başta olmak üzere tüm dünyayı zehirleyen Atık Adası'ndan kurtulmak için Ak Ana'dan yardım isterler. Nehir'in deniz kenarında karşı karşıya geldiği Ak-Ana denizinin içinden ahtapota benzer kollarıyla çocukların karşısına çıkar. Ak-Ana Yeryüzü Takımı'nın Ak Ana ile gerçekleştirdikleri ilk buluşmada Ak-Ana çevre sorunlarının kaynağının nedenini ve çözüm yolunu şu sözlerle açıklar:

"Onu zehirleyen insanlar. Doğada plastik diye bir madde yok; dolayısıyla suyun, toprağın, ateşin ve havanın koruyucusu gibi onun bir koruyucusu yok. Bu yüzden bu maddeyi Erlik sahiplenmiş. O ada artık canlı. Onu ancak Erlik Han durdurabilir. Eğer Erlik Han'ı durdurmak istiyorsanız önce onu güçlendiren şeyi yok etmelisiniz. Yani artık onu dinlemekten vazgeçmeli insanlar. Bencilliklerinin, tüketim çılgınlıklarının ve aç gözlülüklerinin farkına varmalılar." (Demirbilek, 2023, s. 146).

Mitolojide yaratıcı güç olarak ilham sunan ve doğurganlığın kaynağı olan Ak Ene, Demirbilek'in kurgusunda da doğanın dengesini yeniden sağlama amacıyla bir bilge rehber rolüyle işlevsellik kazanır. Bu bağlamda, Ak Ene hem mitolojik bir yaratıcı figür olarak hem de çevresel bilinç ve çözüm arayışı sunan bir anlatı unsuru olarak işlevsel bir ortaklık sergiler; doğayı koruma mücadelesinde ise insanın içsel dönüşümüne vurgu yaparak klasik arketipini yenilikçi bir rol ile günceller, denilebilir.

3.1.13.Od- Ana:

Türk kültüründe özellikle Etil boyu Türklerinde ve Sibiry'a'daki şamanist topluluklarda kutsal kabul edilen bu ruh, Od Anası ve Od Atası olarak bilinmektedir. Altay halkları, ateşi kutsal bir varlık olarak kabul etmiş ve Od Ana adıyla anne figürü olarak saygı göstermiştir. Şamanist Sibiry'a toplumlarında ateş ruhu, ocağın alevlerinde oturan yaşlı bir kadın olarak tasvir edilmiş, Gold halkında ise yeni gelinlerin huzurlu bir yaşam ve bereket için ateş ruhuna takdimde bulunması bu inancın somut bir yansımaları oluşturmuştur. Ateşe su veya çöp dökmek gibi yasaklar, ateşi hem fiziksel hem de manevi bir değer olarak gören bu inancın kutsallığını koruma çabasının ifadesidir (Çoruhlu, 2002, s. 51; Çolak, 2024, s. 67). *Yeryüzü Takımı* serisinde Umay ve doğayı korumaya çalışan çocukların en büyük yardımcılarından biri olarak kurguya dâhil edilen Od- Ana, çevre mücadelesinin önemli isimlerinden biridir. *Enerji Operasyonu* adlı eserde Tan'la birlikte Erlik'e karşı savaşan Od- Ana, güneşten kopardığı ışınla yeryüzü çekerdeğinin parçalanmasını sağlayarak Erlik'in oyununu alt üst eder. *Yeryüzü Takımı* serisinde hem mitolojik kökenindeki koruyucu rolünü sürdüren bir sembol hem de çevresel tehditlere karşı doğanın direncini temsil eden bir rehber olan Od Ana kurgusal dünyada yeniden şekillenir.

3.1.14. Kara- Umay:

Kara Umay, Türk mitolojisinde çocukların, annelerin ve aile ocağının koruyucusu olan Umay'ın, zaman içinde kötü nitelikler kazanmış kutupsal bir formudur. Kara Umay, çocukların ölümüne sebep olduğuna inanılan karanlık bir ruhtur ve sürekli çocuk kayıpları yaşayan aileler onun musallat olduğuna kanaat getirirler. Bu varlıktan kurtulmak için şaman önderliğinde düzenlenen gece ritüellerinde Kara Umay'ın ruhu davula hapsedilip ruhlar âlemine gönderilir (Köken, 2021, s. 68; Uslu, 2017, s. 329).

Sudaki Sır kitabında da Umay'ın tam tersi olarak anılan "Kara Umay", çevre mücadelesinde başarılı olunamazsa Umay'ın dönüşeceği karakterdir. Yeryüzü Takımı, Atık adasını yok edemeyip çevrenin kirlenmesini önleyemezlerse Umay'ın Kara Umay'a dönüşmesinden endişe duymaktadırlar: "Umay yaşamın koruyucusu ise Kara Umay da onun tam tersidir. Ölümün simgesi" (Demirbilek, 2023, s. 147). Kara Umay'ın geleneksel mitolojide üstlendiği olumsuz rol, eserde de doğanın dengesini bozacak bir felaket simgesine dönüşmüştür. Bu sembolizm, çevre krizlerinin yaşam üzerindeki tehdit edici boyutunu güçlendirmek amacıyla kullanılmıştır. Bu bağlamda doğanın zarar görmesi durumunda yaşamı destekleyen güçlerin yıkıcı bir niteliğe bürüneceği fikrini temsil eden Kara Umay, çevresel tehditlerin devam etmesi durumunda yaşamın koruyucusundan bir ölüm simgesine dönüşecek olan bir arketip hâlini alır.

3.1.15. Ötüken:

Yeryüzü tanrıçası Etügen toprağı, yeryüzünü ve bu bağlamda tarım, üretim ve hasat süreçlerini sembolize eden bir figürdür. Aynı zamanda devleti, egemenliği ve mecazi olarak emeği ve helal kazancı temsil eder. Toprağın ve onunla ilişkili tüm unsurların; bitkilerin, hayvanların ve doğal dengenin koruyucusu olarak tasvir edilir. Kahverengiye çalan kıvıll tonlarda saçlara sahip olduğu ifade edilen bu tanrıça, insanlardan uzak bir yerde topraktan (kerpiçten) yapılmış mütevazı bir evde yaşamını sürdürür. Alçakgönüllülüğü ve sadeliğiyle öne çıkan bu mitolojik figür, toprağına bağlı yaşamın hem maddi hem de manevi değerlerini yüceltir (Uslu, 2017, s. 238). *Zehirli Topraklar* kitabında da kimlik değiştirerek Hikmet Ana kimliğinde görünen Ötüken, Yeryüzü Takımı ile birlikte ormanın içine fabrika yapmak isteyen Erlik'in adamlarına karşı savaş açar. Dereyi kirleten, ağaçlara zarar veren "Hepbana Hepbana Gıda, Tarım, İlaç ve Kimya Sanayi A.Ş. Yöneticileri"nin çevre karşıtı eylemlerini durdurmak için mücadele eden Hikmet Ana kimliğindeki Ötüken'dir. *Zehirli Topraklar* kitabında elinde başak şeklinde bir asa tutan, krem rengi elbiseli, kıvıll kahverengi örgülü saçlarıyla genç ve güzel bir kadın olarak, toprağın ve yurdun kraliçesi kimliğiyle tasvir edilir (Demirbilek, 2024a, s. 144-145). Toprağın bereketini, bitki örtüsünün canlılığını ve hayvanların yaşamını güvence altına alan bu kadim tanrıça figürü; sadece ekolojik dengenin değil, aynı zamanda devletin ve egemenliğin de koruyucusu olarak kutsal bir anlam kazanır. *Zehirli Topraklar* eserinde ise Ötüken, güncel çevre krizlerine bir yanıt olarak Hikmet Ana suretinde yeniden hayat bularak toprağın, ormanın ve canlıların zarar görmesine yol açacak fabrikalara, zehirli atıklara ve doğa tahribatına karşı modern dünyanın ötesinde bir direniş sergiler ve amacını şöyle açıklar:

"Aslında gördüğünüz her şey birer mucize! Güneş, gökyüzü, dağlar, ovalar, ağaçlar... Yaşamın kendisi... Önemli olan bunların farkına varabilmek (...) [Toprak] Üzerinde yerleşip yaşadığımız, yuvamızdır, korunağımızdır. Her gittiğim yerde bir ömür sürdürdüm. O bir ömür boyunca herkese, toprağına, yurduna sahip çıkmanın, onu korumanın ve yaşatmanın ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalıştım" (Demirbilek, 2024a, s.145).

Söyleminin derinliklerinde doğanın dokunulmazlığını ve çevre bilincini inşa eden Ötüken, doğayı yıkıma sürükleyen modern tehditlerle savaşırken okuyucuya mitolojik bir rehberden çağdaş bir doğa koruyucusuna evrilen güçlü bir koruma çağrısı sunar. Ayrıca Ötüken'in insanlardan uzak kerpiç evi, onun doğanın özüne bağlılığını simgelerken *Zehirli Topraklar* kitabında yer alan küçük, sevimli kulübesi de bu kadim sadeliğin modern bir yansıması olarak karşımıza çıkar. Mitolojik ve kurgusal bu iki barınak arasında derin bir paralellik vardır. Hem kerpiç ev hem de kulübe, doğanın sadeliği içinde kutsal bir sığınak işlevi üstlenir; ikisi de Ötüken'in doğaya bağlı alçakgönüllü, kadim bilge kimliğini korur.

Böylece Ötüken, hem mitolojide hem de romanda, doğanın korunması gereken kutsallığını ve insan elinin değmemesi gereken o gizemli saflığı işaret eder.

3.1.16. Albıs:

Erlık'in kötülük yaratma gücünden doğmuş olan bu kızıl renkli varlık, Albastı'nın kaynağı olarak bilinir ve dağınık saçları, kanla dolmuş gözleri, uzun tırnaklarıyla dehşet verici bir figür olarak çıkar karşımıza. Kızıl elbiseleriyle, demirden ağır takılarla bezeli bu varlık, ıssız ırmak kenarlarında, boş ağaç kovuklarında veya bir küpün içinde saklanarak yalnızlığı mesken edinmiştir (Çolak, 2024, s.147; Uslu, 2017, s. 177). *Yeryüzü Takımı* serisinin ilk kitabı *Doğanın Uyanışı*'nda Albıs, çevreye zarar veren İşgüzar Holding'in yönetimini ele geçiren kötü niyetli yöneticilerinden biri olan Umur Samaz kimliğindedir. Yeryüzü Takımı ile karşı karşıya gelen Umur Samaz, oyunlarını bozmak isteyen çocuklarla karşı karşıya geldiğinde Albıs'a dönüşerek onlara saldırır: Umur Samaz'ın gerçek adı ise Albıs. Albıs, çocuklara düşman olan bir cadıdır" (Demirbilek, 2024, s. 142). Albıs'ın iğneden korktuğunu bilen çocuklar, Albıs'ın omzuna diken batırarak ondan kurtulur. *Doğanın Uyanışı* kitabında Albıs figürü, çevreye zarar veren Umur Samaz'ın kimliğinde somutlaşarak kötülüğün simgesi olur. Albıs'ın zayıflığını bilen Yeryüzü Takımı üyelerinin iğne kullanarak Albıs'ı etkisiz hâle getirmesi mitolojik anlatıdaki mücadeleyi çağdaş bir çevre mücadelesi bağlamında yeniden canlandırır. Mitolojide Albıs'ın iğneyle zapt edilmesi, kurguda çocukların çevreyi savunma azmi ve kötülük karşısındaki kararlı duruşlarıyla anlam bulurken Albıs, mitolojiden kurguya kötülüğe karşı direncin ve korunma gereksiniminin sembolik bir aracı olur.

3.1.17. Demirkıynak:

Demirkıynak dağlarda ve ormanlarda yaşayan, ürkütücü sesler çıkaran, her kılığa bürünebilen korkunç bir varlıktır. Demirden tırnakları ve demir burunlu yüzüyle tanınan bu canavar, sudan korktuğu için hiç yıkanmaz ve çevresine kötü bir koku yayar; bu yüzden onu görenlerin suya girerek kurtulabileceğine inanılır. Bu tırnaklı canavar; Asya varyantlarında Tepegöz'ün bazen kızı veya kız kardeşi olarak anılır. Kahverengi teni, bazen köpek başlı bir çirkinlikte, bazen de güzel bir kız suretinde ortaya çıkar ve çelik gibi pençeleriyle dehşet saçar. *Doğanın Uyanışı*'nda Demirkıynak, çevreye zarar veren İşgüzar Holding'in yönetimini ele geçiren bir diğer kötü niyetli yöneticilerinden olan Fikri Sinsi kimliğindedir: "Fikri denen o adamın gerçek adı Demirkıynak çıkardığı seslerle insanları delirten bir yaratıktır ve bunu sırf eğlence için yapar." (Demirbilek, 2024, s. 142). Eserde kocaman siyah ağzıyla korkunç bir varlık olarak betimlenen Demirkıynak, korkunç çığlıklarıyla çocukları korkutmak ister. Demirkıynak'ın sudan korktuğunu bilen çocuklar, ona suyla müdahale ederek onu siyah bir çamura çevirirler. Eserde Demirkıynak, çevreye zarar veren kötü niyetli yönetici Fikri Sinsi kimliğinde modern dünyadaki çevresel tehditleri temsil edecek şekilde yeniden yorumlanır. Çocukların Demirkıynak'ın su korkusunu kullanarak onu etkisiz hâle getirmesi, mitolojik savunma stratejisini çevre mücadelesine taşımalarının ve doğanın, kendisine yöneltilen kötülüğe kendinden bir güçle karşılık vermesinin yansımasıdır.

3.1.18. Kerey Han:

Yeryüzünün ara bozucu ilahı olarak bilinen bu ruh, nifak tohumları ekerek kaos yaratır ve özellikle Erlık'in savaşlarında ön planda yer alır. Bakır bilekli olarak nitelendirilen bu varlık, çatışma ve bölünme unsurlarını temsil eder (Köken, 2021, s. 77). *Enerji Operasyonu* adlı eserde Erlık'in yardımcılarında biri olarak görev alan Kerey Han, mitolojik anlamına paralel olarak insanlar arasında ikilik çıkartmakla görevlidir: "Kerey Han, insan silüetinde tüm ülke

yöneticilerinin katıldığı toplantıya gitti. Enerji ve ham madde krizi ülkeleri birbirine düşürdü malum. Ortalığı biraz daha alevlendirmek güzel olacak!" (Demirbilek, 2023a, s. 74).

3.1.19. Şingay Han:

Kerey Han gibi yeryüzünde çatışma, kaos ve bölünme yaratarak toplumsal düzeni bozma görevini üstlenir ve Erlik'in amaçları doğrultusunda nifak tohumları eker (Köken, 2021, s.77). *Enerji Operasyonu*'nda Erlik'in yeryüzündeki emriyle petrol damarlarını boşaltma görevini üstlenen Şingay Han, Erke Sultan'ın kardeşidir: "Ciddi bir hammadde sıkıntısı başlayacak. İnsanlığın çöküşüne hoş geldiniz!" (Demirbilek, 2023a, s. 73). diye seslenen Şingay Han; keskin dişleri, kocaman ağız ve sivri tırnaklarıyla korkunç görümlü bir varlık olarak tasvir edilir. Bu yıkıcı işlev, onun mitolojik ve de kurgusal düzlemde çevresel çöküş zemin hazırlayan bir figür olduğunun göstergesidir.

3.1.20. Erke Sultan:

Türk mitolojisinde Erke Sultan baştan çıkarıcı ve ayartıcı özellikleriyle bilinir. Sekiz göze sahip bu varlık, siyah bir tilkiye dönüşme yeteneğiyle öne çıkar ve insanların ahlaki sınırlarını zorlayarak, onları evlilik dışı ilişkilere yönlendirir (Uslu, 2017, s. 273). *Enerji Operasyonu* adlı eserde Erlik'in yeryüzünü mahvetmeye yönelik planlarının bir parçası olan Erke Sultan, insanlara eziyet eden bir varlık olarak tasvir edilir. Erke Sultan Erlik'in çocuklarıyla birlikte yeryüzündeki tüm plastik maddeleri siyah maddeye dönüştürerek çevreyi kirletip insanlara zarar vermeye çalışır. *Enerji Operasyonu*'nda insanoğlunun çaresizliğinden zevk alacak düşük bir ahlak sahip olan Erke, susuzluk içinde çırpınan bir gencin suya ulaşmasını engeller: "Gencin çaresizce susuzluktan çırpınışını zevkle izleyen Erke çirkin bir kahkaha attı: 'Hepiniz gününüzü göreceksiniz.'" (Demirbilek, 2023a, s. 137). Erke Sultan'ın mitolojik düzlemde kurgusal düzleme insanoğlunun güçsüzlüklerinden beslenen, karanlık ve yozlaştırıcı bir figür olarak taşınır; bu, onun iki anlatı düzleminde de insan doğasının sınırlarını sınama işlevini sürdürdüğünü gösterir.

3.1.21. Kıştey

Türk mitolojisinde Kıştey insanların ahlaki sınırlarını ve irade gücünü sınanan, cazibesıyla dikkat çeken, sekiz gözlü tilkiye dönüşebilen bir figürdür. *Enerji Operasyonu* adlı eserde Erke Sultan'ın kızkardeşi olan Kıştey, gökyüzündeki uçakları düşürmeye çalışır: "(...) Kıştey bu kez dev siyah pençeli kanatlarıyla uçağa vurmaya ve onun dengesini bozmaya çalıştı." (Demirbilek, 2023 a, s. 85). *Enerji Operasyonu* adlı eserde Kıştey'in dev siyah pençeli kanatlarıyla uçakları düşürmeye çalışması, onun mitolojik kökenindeki kaos yaratma ve düzen bozma işlevini modern bir bağlama taşımıştır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Mitolojik anlatılar, çoğunlukla tüm canlılar arasında bir eşitlik ve karşılıklı etkileşim fikrini ön plana çıkardığı için bireyin çevreyle olan ilişkisini etik ve duygusal bir bağlamda şekillendirebilir. Özellikle de çocuklara mitolojik hikâyeler aracılığıyla çevrenin bir bütün olarak algılanması öğretilirse onların çevreye yönelik sorumluluk bilinci geliştirmesi daha kolay hâle gelecektir. Bu pencereden bakıldığında Türk mitolojisinin ekolojik mesajları, çocukların doğayla uyum içinde bir yaşam anlayışı benimsemelerine ve gelecekte daha sürdürülebilir bir dünya için adım atmalarına katkı sağlayacak niteliktedir. Türk mitolojisi, insanlığın doğaya olan yaklaşımını yeniden gözden geçirmesine yardımcı olurken modern

dünyada çocuğun ruhsal ve ekolojik dengeyi kurmasında güçlü bir de rehber niteliği kazanabilir.

Esra İlter Demirbilek'in *Yeryüzü Takımı* serisi, Türk mitolojisindeki iyeler ve mitolojik varlıkları modern çevre sorunlarının çözümünde araçsallaştırmış ve mitlerin günümüzdeki işlevini yeniden yorumlamıştır. Eserdeki iyeler, mitolojik varlıklar ve figürler çevre bilinci oluşturmada insanın doğaya duyduğu sorumluluğu hatırlatmada önemli işlevlere sahiptir. *Yeryüzü Takımı* serisindeki karakterler, mitolojik kökenlerine dayanarak iki ana kategoriye ayrılmıştır: doğayı ve yaşamı koruma misyonuna sahip iyi figürler: (iyeler, Umay, Ak Ana, Ayızıt, Ötüken, Od Ana) ve kaos ile yıkımı temsil eden ve çevreye zarar veren kötücül varlıklar (Erlık, Kara Umay, Kerey Han, Şingay Han, Erke Sultan). Umay ve koruyucu iyeler başta olmak üzere çevre dostu mitolojik karakterler çevresel bilinç, doğanın kutsallığı ve sürdürülebilirliğin gerekliliği konularında çocuklara rehberlik ederek onlara ekolojik farkındalık kazandırmıştır. Kötücül karakterlerle ise doğaya zarar veren insan davranışlarının yaratabileceği olumsuz sonuçlara dikkat çekilmiştir. Demirbilek, mitolojik ve fantastik unsurlar aracılığıyla okuyucular için hem eğitici hem de düşündürücü bir bağlam oluşturmuş; mitik karakterler vasıtasıyla da onların ekolojik farkındalığını geliştirmiştir. Serinin başarısı, fantastik unsurlarla zenginleştirilmiş mitolojik öğelerin kültürel ve çevresel farkındalık kazandırmasına ve Türk mitolojisinin değerlerini içselleştiren bir kurgusal bağlama dayalıdır, denilebilir.

Mitik karakterler aracılığıyla çocuklara Türk mitolojisinin kadim geçmişini ve kültürel mirasını tanıtan Esra İlter Demirbilek, yaratılış mitinden alınan ilhamla açgözlülük ve bencilliğin ekolojik yıkıma neden olduğu gerçeğinin altını çizmiştir. Mitolojinin çağdaş sorunlara çözüm getirebilecek güçlü bir araç olduğunu gösteren yazar, iyeler ve mitolojik figürler aracılığıyla doğanın korunması gerektiğine dair evrensel bir çağrı yapmıştır. *Yeryüzü Takımı* serisi Türk mitolojisini fantastik bir çerçevede işleyerek bu yolda önemli bir adım atmıştır. Bu tür eserlerin yaygınlaşması, Türk mitolojisinin yeni nesillere aktarılması ve çocukları çevre sorunlarına duyarlı, aktif bireyler olarak yetiştirme amacına da hizmet etmektedir.

KAYNAKÇA

- Beydilli, C. (2003). *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Yayınları.
- Bulut, F. & Şimşek, Ş. (2022). Çocuk edebiyatı eserlerinde mitik görünüm: "Yeşim Taşı Efsanesi Gizemli Kitap" örneği. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 173-192.
- Bütüner, Ş. (2021). Çevre bilinci oluşturmada Türk Mitolojisinin rolü: Dede Korkut Hikâyelerine ekoeleştirel bir yaklaşım, *Türk Dünyası Araştırmaları*, 129, (255), 433-448.
- Çolak, S. (2024). *Türk mitolojisi* 101. Sel Yayınları.
- Çoruhlu, Y. (2002). *Türk mitolojisinin anahatları*. Kabalcı Yayınları.
- Demirbilek, İlter, E. (2024). *Yeryüzü takımı- Doğanın uyanışı*, (31. Baskı). Doğan Çocuk Yayınları.
- Demirbilek, İlter, E. (2024a). *Yeryüzü takımı- Zehirli topraklar*, (6. Baskı). Doğan Çocuk Yayınları.
- Demirbilek, İlter, E. (2023). *Yeryüzü takımı- Sudaki iz*, (3. Baskı). Doğan Çocuk Yayınları.

- Demirbilek, İlder, E. (2023a). *Yeryüzü takımı- Enerji operasyonu*, (2. Baskı). Doğan Çocuk Yayınları.
- Dindar, G. (2012). "Derin ekoloji hareketi ve ekoeleştiri: Bir garip şair Orhan Veli", Ekoeleştiri, Serpil Opperman(Ed.) *Çevre ve Edebiyat*, (59- 92)içinde Phoenix Yayınları.
- Eliade, M. (2003). *Dinler tarihine giriş*. Çev. Lale Aslan. Kabalcı Yayınları.
- Fiske, John. (2014). *Mitler ve mitleri yapanlar*. İlya Yayınları.
- Hüseynova Ş. (2018). "Türk halk edebiyatında yaşlı karı karakterinin tarihsel gelişimi"- mitlerden masallara, yayınlanmamış bildiri metni. 18. *Türk Tarih Kongresi*, 1-5 Ekim. Ankara.
- İnce, Yakar, H. G. (2019). "Mitolojik çağlardan Anthropocene: Doğa ve insan ilişkisi". *Journal of Human Sciences*, 16 (3),712-720.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınları.
- Kıbrıs, İ. (2000). *Uygulamalı çocuk edebiyatı*. Eylül Yayınları.
- Köken, M. (2021). *Türk mitolojisi*. Karakarga Yayınları.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2024). "Türk kültüründe ateş ve ocak iyeleri", *Karadeniz Araştırmaları*, (43), 175-190.
- Lvova, E. L. vd. (2013). *Güney Sibirya Türklerinin geleneksel dünya görüşleri kâinat ve zaman. nesnelere dünyası*. (Çeviren: Metin Ergun). Kömen Yayınları.
- Metzner, Ralph (1994). "Ekoloji çağı", *Derin ekoloji* (Der: Günseli Tamkoç), Ege Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi-II*, (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Roux, J.P. (2011). *Eski Türk mitolojisi*. Bilge-Su Yayınları.
- Seyidoğlu, B. (1995). *Mitoloji metinler tahliller*, Bizim Gençlik Yayınları.
- Türkyılmaz, A. (2013). "İslamiyet Öncesi Türklerde su kültü ve günümüze yansımaları". *Bilim ve Kültür Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (4), 83-100.
- Uçar, H. (2020). "Bir kültün özellikleri: Türklerde su kültü", *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (7), 24-47.
- Uslu, B. (2017). *Türk mitolojisi*, Kamer Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (8. baskı). Seçkin.
- Yolcu, M. A. (2017). Halk Bilimi araştırma kuram ve yöntemleri. *Halk Bilimi El Kitabı*. 2.Baskı, Motif Vakfı Yayınları.

Kazak Çocuk Dergileri Üzerine Bir İnceleme: “Balalar Älemi Jwrnalı” Örneği

Mehmet Kahraman *

Atıf / Citation: Kahraman, M. (2024). Kazak Çocuk Dergileri Üzerine Bir İnceleme: “Balalar Älemi Jwrnalı” Örneği. *YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 120-144. <http://dx.doi.org/10.29228/yenisey.79120>

Özet

Çocuk dergileri yazılı ve görsel içerikli süreli yayınlar olup çocukların gelişim aşamalarını destekleyecek şekilde tasarlanır. Bu dergilerde çocukların bilgi, beceri ve ihtiyaçlarına uygun yazılı ve görsel araçlar kullanılır. Dil ve üslup yönünden çocuklara hitap eden dergilerin içerik seçimi “çocuğa görelilik ilkesine” göre şekillenir. “Balalar Älemi/Балалар Әлемі” dergisinin iç ve dış yapı özellikleri ele alınmıştır. Bu çalışmada “Balalar Älemi” dergisi ele alınmış, tarama modeli kullanılmış, veriler nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmanın amacı, biçimsel dış yapı inceleme kriterlerini tespit etmek ve belirlenen bu kriterler çerçevesinde çevrimiçi Balalar Älemi” dergisinin iç ve dış yapı bileşenlerini incelemektir. Tarafımızca ilk kez belirlenen bu kriterler çerçevesinde çevrimiçi “Balalar Älemi” dergisinin internet sayfasında bulunan üç tür dış yapı bileşeni tespit edilmiştir. Bunlar genel olarak çizi-görseller; üzerine tıklanarak ulaşılan menüler, kaydırılarak ulaşılan içeriklerdir. İçeriksel bileşenler tek tek ele alınmış basılı dergi verileriyle karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır. Bu çalışmada çevrimiçi çocuk dergilerinin biçim ve içerik yönünden çocukların dünyasına hitap edebilmesi, gelişimine katkı sunabilmesi için çocuk dergilerinde bulunması gereken bazı temel kriterler ilk kez tarafımızca belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Çevrimiçi Çocuk Dergileri
Balalar Älemi Dergisi
İç yapı İncelemesi
Dış Yapı İncelemesi

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 05.11.2024
Kabul Tarihi: 20.12.2024

A Review On Kazakh Children's Magazines: “Balalar'Älemi Jwrnalı” Example

Abstract

Children's magazines offer written and visual content that is appropriate for children's knowledge, skills and needs, while their design and text selection are shaped according to the "child-appropriateness principle". This article examines the internal and external structural features of the "Balalar Älemi/Ballar Әлемі" magazine. The scanning model was used in the study, and the data were examined with the document analysis method, one of the qualitative research methods. The aim of the study is to determine the formal external structure examination criteria and to examine the internal and external structural components of the online Balalar Älemi" magazine within the framework of these determined criteria. Within the framework of these criteria determined by us for the first time, three types of external structural components were determined on the web page of the online "Balalar Älemi" magazine. These are generally drawn-visuals; menus accessed by clicking on them, and contents accessed by scrolling. The content components were examined one by one and compared with the printed magazine data.

Keywords

Online Children's Magazines
Balalar Älemi Magazine
Interior Structure Review
Exterior Structure Review

About Article

Received: 05.11.2024
Accepted: 20.12.2024

1. GİRİŞ

İnsan yaşamında önemli bir yere sahip olan edebiyat, ruhen ve manen insanı besleyen, geliştiren, bilgilendiren, hayal gücünü artıran bir sanat dalıdır. Tarih boyunca sürekli gelişen bu sanat dalı, başlangıçta çocuk, genç veya yetişkin ayrımı yapılmaksızın sadece yetişkinler için üretilen eserlerden oluşmaktaydı. 19. yy.'dan itibaren yetişkin kitaplarının çocuklar tarafından okunduğunun fark edilmesi üzerine yayıncılar çocuk ve genç okurlara hitap edecek kitap, dergi ve gazeteler yayınlamaya başladılar. Bu yayınlanan eserler, zaman içerisinde çocukların büyüme ve gelişme dönemlerini dikkate alan yaş gruplarına göre düzenlenmiş eserlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Kazakistan'da çocuk edebiyatı halk edebiyatı geleneği üzerine kurulmuş ve gelişimini de 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren Rus ve Batı çocuk edebiyatları etkisinde sürdürmüştür (Rüstemova, 2008:165-169). Ahmetov'a (2006) göre ise Bolşevik ihtilaliyle başlar ve şair ve yazarlar yeni ideolojiye uygun eserler üretme yarışına girer. 1927 yılında 'Yeni Okul/Jaňa Mektep' dergisinin özel sayısında Kazakistan Eğitim Komisyonunun "çocuk edebiyatının çocuğa görelilik, çocukların yaş gruplarını dikkate alma, hareketlilik, mizah, sosyal gerçeklik" gibi kendi hedefleri yanında "Ekim devrimi ve sosyalizmin fazilet ve erdeminin anlatılması" genel koşul olarak belirtilir. 22 Mart 1921'de yayın hayatına başlayan 'Genç Gayret/Jas Qayrat' ve 'Lenincil Genç/Leninşil Jas' gazeteleri çocuk edebiyatıyla ilgili ilk adımlar atılır. Ayrıca "Jas Qayret" gazetesi etrafında toplanan yetenekli genç yazarlar çocuklar için yazmaya teşvik edilirken onların kaleme aldıkları eserler de bu derginin sayfalarında görülmeye başlar. Kazakistan'ın Orınbor kentinde, 1925 yılı aralık ayında 'Pioner /Öncü' dergisinin ilk sayısı yayınlanır. Derginin yönetmeni Erğali Aldınğarov olur; Muhtar Evezov da bu dergiye önsöz yazar. Pioner Dergisinin'de, S.Maylin, S. İmanbaeva, S.Muqanov dil uzmanı olarak görev alır. Dergi, kurumsal olarak kendi alanında bozkır insanlarını bilim, sanat ve meslek öğrenmeye yönlendirme ve eğitim faaliyetlerine destek vermeyi yayın politikası olarak benimser.

1931'de 'Ekinçi Jas /Çiftçi Genç' adıyla ikinci bir dergi çıkarılır ve bu dergi 1937'de adını değiştirerek 'Vojatyga Kömekşi' adıyla yayın hayatını sürdürür. Dönemin çok okunan gazetelerinden biri olan "Leninşil Jas/Lenincil Genç" gazetesinin 1934 yılının 29 Mayıs sayısında yayınlanan açık mektupta: Önceki evliyalara ait mirasın okullarda okutulmasına karşı çıkılarak "bize iyi yazılmış, eğlenceli, oyunlara yer veren ilginç çocuk kitapları gerekir." denilmektedir (Erwbaev, 1994). 1939 yılı mayıs sayısında "Ekim Çocukları" dergisinde yayınlanır. Bu arada II. Dünya Savaşı başlar ve bütün gazete ve dergiler gibi çocuk dergileri yayın durdurma kararı alır (Bulqışev, 1984). 1945'te savaş biter ve 'Pioner Gazete ve Dergileri' yeniden yayına başlar. Qirabaev'e göre bu dönemde çocuk edebiyatı "eskisi gibi gelişme gösteremez" hatta geri kalmıştır (1954).

1958'de 'Baldırgan ve Ulan' dergileri ile 'Jalın/alev, Balavsas/Genç' dergileri tekrar yayına başlar ve "Jalın" yayınevi kurulur, yeni çocuk eserlerinin basımı kolaylaşır. Dergi sayfalarında çocuk edebiyatı konularında yazı yazan genç yazarlar görünmeye başlar. Baldırgan dergisi 90'lı yıllardan itibaren çocuk bahçelerinde eğitim için çok gerekli ders materyallerine dönüşür. Günümüzde ilkokul birinci basamak 'Ana Tili' adlı ders kitabında 'Baldırgan' dergisinden alınan çok sayıda şiir ve hikâye görülür (Kahraman, 2021). Serikqaliev'in 1967 yılında 'Yıldız' dergisinde yayınlanan 'Çocuk Şiirleri Hakkında' adlı makalesinde folklorik öğeler taşıyan eserlerin daha başarılı olduğunu, çocukların vezinli, kafiyeli sözleri söyleme özelliğinin çocukların doğasına daha uygun şartlar oluşturduğundan söz eder. Diğer taraftan şiir türü dışında bu şartları yerine getiren eserlerin çoğunun Rus

Çocuk Edebiyatı yazarlarının çocuklar için kaleme aldığı eserlerini örnek aldığını belirtir (Serikqaliev, 1972:127). Maylin Alimbaev, 'Aspandaki Ekpe' adlı destani tarzda kitabıyla 1985'te 'Kazakistan Memleketтик Sıylığı' ödülünü alır. Yine aynı yıl Muğabbet Kabanbaev'in 'Uluslararası Anderson' ödülünü kazanması, birçok Kazak çocuk yazarının eserinin de yabancı dillere çevrilmesi ülkede önemli bir olay olur. Özellikle Medel Sarsekaev'in eserlerinde, bilim kurgu ve teknoloji konularını iççice geçmiş hayatlar şeklinde işleme bir ilk olur. 1988-1989'da Alaş ziyalılarının suçsuz bulunup itibarlarını iade edilmesi, ülke çapında sevinçle karşılanır ve bu dönemde kaleme alınan eserlerin yeni ve en etkili konusu haline gelir, bu konu çocuk edebiyatı eserlerine de yansımıştır (Kahraman 2020).

Bağımsızlık sonrası ülkede çocuklara yönelik 30'dan fazla süreli yayın boy gösterir. Bu dergiler 2000'lerin başından itibaren yavaş yavaş elektronik ortama taşınmaya başlar. Elektronik dergi, internet dergisi, e-dergi ve çevrimiçi dergi kavramları basılı dergilerin yerini alan bir ağ üstünden ulaşılan bilgisayar ve cep telefonu gibi akıllı araçlarla ulaşılan dergileri ifade etmektedir. Bugün çocuk yayınlarının dağıtım ve abonelik sistemi, dijital çağın gerisinde kaldığı eleştirisi yayıncıları farklı arayışlara yönlendirmektedir. İşte bu noktada basılı dergilerin ya çevrimiçi versiyonu ya da doğrudan çevrimiçi dergiler piyasaya sürülmektedir. Günümüzde yayın hayatını sürdüren çocuk dergileri "*Baldyrğan/Bалдырған* (1958)", "*Aygölek/Айгөлек* (2000)", "*Balalar Şıgarmaşılığı* (2009)", "*Balabek* (2015)", "*Möldir bulaq* (2002)", "*Yılın On İki Ayı* (2001)", "*Bala Bi* (2005)", "*Prostokvashino* (1996)", "*Balalar Älemi*" (BÄ) (2013)" sayılabilir. Bu dergiler içinde en çok okunan ve hem basılı hem de çevrimiçi yayın yapan "*Balalar Älemi*" dergisi (Bundan sora derginin adı: BÄ olarak kullanılacak) 2015'ten sonra online yayına geçmiş olması nedeniyle araştırmaya değer niteliklere sahiptir.

Dünyada elektronik dergicilik 1980'li yıllarda görünür hale gelmiştir. Elektronik yayıncılık kavramı, belgelerin elektronik ortamlar ve ağlar aracılığıyla dağıtım, arşivlenmesi ve bu belgelere erişilmesi olarak tanımlanır. Önceleri sadece basılı sürümü yayımlanan dergilerin hem basılı hem elektronik sürümleri de yayınlanmaya başlanır. Dergilerin tam metinlerinin internet aracılığıyla hizmete sunulmasına ilk olarak 1983 yılında Amerikan Kimya Kurumu (ACS) tarafından başlanmıştır (Tonta, 1997). Elektronik dergiler başlangıçta basılı dergilerin ikinci kopyası olarak, basılı dergiden sonra piyasaya sürülmekteyken ilk kez 1992'de "elektronik dergi" yayımlanmaya başlanmış, Arms'ın ifadesine göre bu derginin basılı sürümü olmadığından, araştırmacılar tarafından fazla kabul görmemiştir (2000). Bu anlamda çocuk dergilerinin de ilkin basılı ve elektronik sürümleri birlikte yayınlanmaya başlanmıştır. Kazakistan'da ise durum biraz farklı; 1990'lar ülkenin bağımsızlık sonrası yapılanma ve kurumsallaşma süreci olarak geçer. 2000 sonrası iş alemleri ve ardından basın yayın hayatında elektronik gelişmeler yaşanır. Bu gelişmeler doğrultusunda önce gazeteler, ardından dergiler elektronik görünüm kazanırlar. Özellikle günümüzde çocuk dergileri ağırlıklı olarak hem basılı hem elektronik görünümlerini birlikte sunarken BÄ gibi dergiler okura basılı dergiyi edinmelerini sağlık verirken online dergiyi de internet sayfasından ulaşma imkânı sunmaktadır.

Çocuk dergileri genel olarak bilginin, kültürün, estetik zevk ve beğenin eğlenceli şekilde edinilmesini sağlayan kaynaklardır. Bu kaynaklar basılı ve elektronik olmak üzere ikiye ayrılır. Bu dergilerin sadece dil kullanımı ve edebî zevk alanında değil, görsel ve yazınsal tasarımlarının da "çocuğa görelilik" ve çocuğun dünyasına hitap etme, çocuğun bilişsel, duyuşsal yönlerine de hitap etmesi gerekir. Bu anlamda çocuk dergilerinin basılı

* Bundan sonra "Balalar Älemi" dergisinin adı BÄ olarak kullanılacaktır.

örneklerindeki yazı, resim, bilgi, deneyim ve etkinlik gibi pek çok şeyi bir arada sunma kısıtına karşın çevrimiçi çocuk dergilerinde kullanılan bu tür kısıtlar minimize edilmiş durumdadır. Özellikle teknolojik gelişmeler ışığında elektronik çocuk dergilerinin web tasarımları, internet sayfası tasarımıyla başlayan dış ve iç yapı bileşenlerinden; görünüm, renk seçimi, arka fon, yazı stili, sayfa tasarımı gibi dış yapı yanında bilgi, belge, deneyim, etkinlik paylaşımı ile iletişim ve etkileşimi de tasarlayan çok boyutlu işleve sahiptir. Bu işlevi sayesinde çevrimiçi dergiler bilgiyi belgeyi sıkıştırma veya özünden taviz verme gibi sorunlar ortadan kalkmaktadır. Araştırma konusu seçilen BÄ dergisi bizlere iç ve dış yapı anlamında sayfa tasarımı, internet sayfası bileşenleri ile iç yapıda da açılır ve kaydırılır menüler sunmaktadır.

Ayda bir yayınlanan BÄ dergisi 2013'ten beri hem basılı hem çevrimiçi yayınlanırken 2016'dan beri de sadece çevrimiçi yayınına devam eder. Dergisinin kendi reklam sayfasında şunlar yazılmaktadır: BÄ dergisi, ilginç makalelerle genç okuyucularımızın bilgi ve düşüncelerini geliştirmeye yardımcı olan eğitici bir dergidir. Dergiye balalaralemi.kz/ adresinden ulaşılabilir gibi tüm Kazposhta şubelerinden abone olabilirsiniz." Genel olarak herhangi bir e-derginin açılış sayfasında görülen im, işaret, metin, video, görsel ve yazınsal bilgi, grafik, reklam, ya da sesler internet sayfasının bileşenlerini oluşturur.

Görsel 1 İncelenecek derginin internet sayfası

İnternet açılış sayfası mavi zemin üstüne yerleştirilmiş yazılı ve görsel bileşenlerden oluşmaktadır. Yazılı bileşenler: derginin adı, dergi adının altında tıklayınca açılır menü/derginin içindekiler kısmı ve sağ üstte ise tıklayınca açılır menü/genel bilgiler ve altta beyaz şerit içinde reklamlar bölümü yer almaktadır. En sağda ise yukarıdan aşağı dikey sütun halinde medya araçları bulunmaktadır.

Çevrimiçi BÄ dergisi, Kazak dilinde ayda bir çıkarılan, 2002'de yayın hayatına başlayan ve 2013'ten beri hem basılı hem online yayınlanan bir çocuk dergisidir. Akıllı cihazlar aracılığıyla balalaralemi.kz/ internet adresinden derginin internet sayfasına erişilmekte ve bu sayfada üzerinde tıklanarak ulaşılan ve kaydırılarak ulaşılan bileşenler bulunmaktadır. Kaydırılan menüden 'Jurnal online'' açılır menüye tıklanınca basılı derginin 9. cilt, 36. sayısı açılmaktadır. Klavyenin sağ tuşuna tıklanınca son sayfaya doğru, sol tuşuna tıklanınca ilk sayfaya doğru sayfalar çevrilmektedir.

Alan yazında, çocuk kitaplarını iç ve dış yapı bakımından inceleyen pek çok çalışma mevcuttur. Bunlardan yetişkin dergilerini iç ve dış yapı yönünden inceleyenler Bishop ve Orden, (1998); Demircan, (2006); Yıldız, (2016); Çocuk dergilerini inceleyenler ise Dedeoğlu, Ertem, Şahin ve Ulusoy, (2011); Demiryürek, (2012); Gezmen, (2019); Henderson, (2006) ve Sarı ve Öztürk Samur (2018) sayılabilir. Bu araştırmacılar Geçgel ve Güleç Çakmak (2006) ise

basılı dergilerin incelenmesinde "biçimsel özellikleri: şekil, boyut, cilt, kapak, kâğıt, sayfa düzeni yazı karakter ve punto olarak belirlerken; İçeriksel özellikleri: konu, tema, karakterler, üslup ve dil, yer-zaman ve plan olarak belirlemiştir.

Bu çalışmada çevrimiçi çocuk dergilerinin biçim ve içerik yönünden çocukların dünyasına hitap edebilmesi, gelişimine katkı sunabilmesi için çocuk dergilerinde bulunması gereken bazı temel kriterler belirlenmiştir. Bu kriterler iki ana başlık altında toplanmıştır:

Çizelge 1. Çevrimiçi Dergilerde Bulunması Gereken Özellikler

Biçimsel dış yapı özellikler	İçeriksel özellikler
Derginin internet adresi, sayfası ve bileşenleri, veri türü açık/yarı açık erişim vb.	Derginin bölümleri
1. Tıklayarak ulaşılan açılır menü bileşenleri	1. Konu
a. Ana sayfalar: dergi adının tam altında	2. Tema
Açılır içerik/menüler	3. Karakterler
b. İkincil sayfalar: Dergi adının sağ üst köşesinde	4. Üslup ve Dil
Açılır içerik/menüler	5. Ortam (Yer ve Zaman)
2. Kaydırarak ulaşılan bileşenler	6. Plan
a. internet sayfası açılış sayfası	
b. reklam şeridi	
c. basılı dergiye yönlendirme aracı	
d. makale yükleyiniz	
e. ilginçlikler alemi	
f. son yüklenen makaleler	
g. a. son gelenler, b. çok okunanlar, c. takipçi sayısı	

Bu çalışmada incelenecek başlıklar şu şekildedir:

Çizelge 2. Balalar Älemi Dergisinin İncelenme Kriterleri

Biçimsel Özellikler	İçeriksel Özellikler
İnternet Sayfasının Bölümleri	1. Derginin Bölümleri
1. İnternet sayfası bileşenleri	2. Metin
a. kaydırarak erişilenler	3. Etkinlik
b. tıklayarak erişilenler	4. Tema
2. Sayfalar arası geçiş	5. Dil ve Üslup
3. Sayfa Düzeni (tek/çift sütun)	
4. Yazı Özellikleri	
5. Resimler ya da görseller	
6. Arka fon ve renk seçimi	

Yukarıda belirlenmiş olan kriterler çerçevesinde BÄ adlı derginin yapısal unsurları biçim ve içerik yönünden bütüncül olarak ele alınıp incelenmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Araştırma Verilerini Toplama ve Analiz

Kazakistan'da çocuk dergileri içinde en çok okunan ve hem basılı hem de çevrimiçi yayın yapan BÄ dergisi 2002'den beri yayınlanmakta olup 2015'ten sonra online yayına yönelmiştir. Bir elektronik dergi incelemesi söz konusu olduğunda zihnimizde sürekli basılı dergi formatının varlığı bizi ikisi arasında "onda/bunda ne var ne yok?" şeklinde bir karşılaştırmaya sevk etmektedir. Bu yüzden araştırma sırasında çevrimiçi dergi formatı ile basılı dergi formatının son sayısı olan 9. cilt 36. sayı incelemeye dahil edilmiştir. Çalışma sırasında incelemeye esas olan kriterlerin her biri için önce çevrimiçi, ardından basılı format verileri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Bu araştırmada tarama modeli kullanılmış, veriler nitel araştırma yöntemlerinden belge analizi yöntemiyle incelenmiştir. BÄ (2013)' dergisinin tarama çalışmalarının ardından biçim ve içerik özellikleriyle ilgili belirlenen kriterler doğrultusunda belge incelemesine geçilmiştir. Belge analizi, araştırılan olay veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Şimşek & Yıldırım, 2018). Çalışma boyunca elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırma belge analizi yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım ve Şimşek'e (2018) göre içerik analizi, bir mesajın belli özelliklerinin tarafsız ve düzenli bir şekilde tanınması ve analizine yönelik çıkarımların yapıldığı bir tekniktir.

Araştırmanın Örnekleme

Çalışmanın evrenini çocuklar için yayınlanan dergiler oluştururken örneklemini hem çevrimiçi hem de basılı versiyonu olan, yaş düzeyinin okul çağı, bağımsız yayıncıya ait bir dergi olan ve takipçi sayısının yüksekliği dikkate alınarak seçilen çevrimiçi "BÄ" dergisi oluşturmaktadır. Seçilen "BÄ" dergisinin hitap ettiği kitle 7 yaş ve üzeri okul çağı çocuklarıdır. Çalışma yapılırken çalışmanın bütüncül olmasını sağlamak adına iç ve dış yapı kriterlerinde sınırlamalar oluşturulmuştur. Dergide dış yapıda 1. İnternet sayfası bileşenleri: a. tıklayarak erişilenler, b. kaydırarak erişilenler; 2. Sayfalar arası geçiş; 3. Sayfa Düzeni (tek/çift sütun); 4. Yazı Özellikleri; 5. Resimler ya da görseller; 6. Arka fon ve renk seçimi ele alınırken; derginin içeriksel/içyapı bölümleri: 2. Metin, 3. Etkinlik, 4. Tema, 5. Dil ve Üslup açısından ele alınıp incelenmiştir.

Araştırmanın Soruları

Bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

1. İncelenen çevrimiçi Balalar Alemi dergisinin temel özellikleri neler?
2. İncelenen çevrimiçi derginin hedef kitleye göre belirlenen içerik özellikleri neler?
3. İncelenen çevrimiçi dergi, hedef kitleye göre belirlenen biçimsel özelliklere uygun mu?

Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Çalışmanın kapsamını Kazakistan'da yayınlanan çocuk dergileri oluşturmaktadır. Çalışmanın sınırlılıkları ise Kazakistan'da basılı veya çevrimiçi olmak üzere çok sayıda çocuk dergisi yayınlanmakta olup çalışma sadece "Balalar Alemi Dergisi/Balalar Älemi Jurnalı" ile sınırlandırılmıştır. Bu yüzden çalışmanın genellenebilme özelliği sınırlıdır. Ayrıca çalışmada veri toplama aracı olarak sadece belge analizi tekniği kullanılmış diğer veri toplama

araçlarından yararlanılmamış olması da diğer bir sınırlılık teşkil etmektedir. Ancak Kazakistan’da çıkan dergiler üzerine yapılacak yeni çalışmaların sonuçları ile bu çalışmanın sonuçları karşılaştırılması halinde Kazak çocuk dergileri hakkında daha kapsamlı sonuçlara ulaşmak mümkün olacaktır.

Bir sonraki paragrafın yazımında giriş bölümünde olduğu gibi paragraf başına herhangi bir boşluk atılmamalıdır. Yazım düzeni bir karakter aşağı indirilerek devam ettirilmelidir.

3. BULGULAR

1. “Balalar Älemi” Dergisinin Dış yapısı

Çizelge 3 Derginin internet sayfası Boyut, özellik, erişim görünümü

Sorular	Çevrimiçi	Basılı
Derginin ebadı var mı?	-	20x26
Derginin özelliği var mı?	+ Online	+ matbu
Dergiye erişim var mı?	+ Akıllı cihazlarla	+ Abonelik/satın alma
Dergi sayfa nu var mı?	-	+
Dergideki reklam var mı?	+	+
Önkoşul var mı?	+	-

Bir internet dergisi olarak hizmet veren BÄ dergisi internet sayfası görünümü şu şekildedir.

Görsel 2 Çevrimiçi BÄ İnternet Sayfası

Görsel 3 Basılı BÄ kapak sayfası

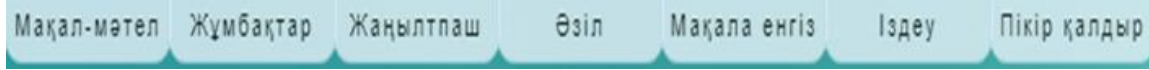
İncelemekte olduğumuz çevrimiçi derginin internet sayfasına ulaşmak için “<https://balalaralemi.kz/>” internet adresi kullanılarak derginin internet sayfasına ulaşıldığında:

A: Açılır menü üzerine tıklanarak ulaşılan bileşenler:

1. Alt bileşenler: Anasayfa, İçindekiler, Dergi, İletişim

2. Üst b.: Atasözleri, Bilmeceler, Yanıltmaçlar, Şaka, Yazı gönder, Öneri gönder

B: Aşağı doğru kaydırılarak ulaşılan bileşenler:

1. BÄ Dergisinin İnternet sayfası

2. Reklam şeridi bölümü

3. Derginin yazılı nüshasına ulaşmak için tıklayınız bölümü,

4. Makale yükleyin bölümü,

5. İlginçlikler alemi bölümü,

6. Son yüklenen makaleler bölümü,

7. (Üç sütun halinde) En son yüklenenler, çok okunanlar ve takipçi sayısı bölümlerinden oluşmaktadır.

Çevrimiçi bir dergiye ulaşmak için bir bilgisayar veya cep telefonu gibi akıllı cihazlar ile internet ağına bağlı olmak şartı var. (Önkoşul 1) Diğer taraftan akıllı cihazları kullanmak için dijital okuryazarlık da bir ön koşul olarak karşımıza çıkar. (Önkoşul 2) Ancak bu okuryazarlık türü iletişim çağının içine doğmuş çocuklar için hiç sorun teşkil etmediği anlaşılıyor veya en azından biz öyle düşünüyoruz. Bu konu yaş gruplarına göre sormaca yöntemiyle ayrıntılı biçimde araştırılması gerekiyor.

Basılı dergiye önkoşulsuz ulaşılabilir. Eğer bir ağ üzerinde kapak sayfasına ulaşılacak olursa basılı formun internete taşınmış örneği ile karşılaşılmış olur. Ekrandaki kapak resminde derginin adının hemen üstünde beyaz bir şerit içine yerleştirilmiş cilt, sayı ve yılı yer alır. Sayfanın diğer boş kalan kısmına çeşitli resim ve görseller ile resimli konusu eklenir. Buna karşın çevrimiçi dergilerin internet sayfası, bu sayfa aynı zamanda basılı bir derginin kapak sayfası, içindekiler, iç kapak özellikleri ile sayfa düzenini de kapsamaktadır. Bu yönüyle internet sayfası, basılı bir derginin ön ve iç kapak ile içindekiler kısımlarından oluşan üç farklı bölümü bünyesinde toplamış bir görünüme sahiptir. Dergi okuru sayfaya girdiğinde karşısına gök mavisi/turkuaz renkli bir zemin üstüne yerleştirilmiş sağında oldukça renkli “Çocuklar Alemi resmi sayfası/Balalar Älemi Resmi Saytı”, solunda gök kuşağı renginde balonlarla süslenmiş görsel çağrışımı çok yüksek bir sayfa çıkmaktadır.

Boyut kavramı, bir basılı dergilerdeki görünüşü aklımıza getirmekte ve tasarım ile en-boy ölçütlerini ifade etmektedir. Ancak internet dergilerinde fiziki boyut, ekran boyutuyla ifade edilebilir. Çünkü erişim sağlanan akıllı cihazların ekran boyutu aynı zamanda internet dergisinin de boyutunu temsil etmektedir. İnternet dergileri yapıları gereği değişken bir boyutlama ölçeğine sahip olup kullanılan cihazın ekran ölçülerine göre şekillenmektedir.

Basılı dergilerde taşınabilirlik, internet dergilerinde erişilebilirlik önemlidir. Basılı dergilerin hepsi elde taşınabilir, somut bir niteliğe sahipken e-dergiler somut bir niteliğe sahip değildir. Bu yüzden taşınabilirlik ölçütüne biraz farklı yönden bakmak gerekir. Bu dergiler bir

veri sağlayıcı merkezinde her an kullanıma hazır, internet adresi ile giriş yapılan bilgi kaynağı hüviyetindedir. Bu nedenle çevrimiçi dergilerde taşınabilirlik ölçütü yerine erişilebilirlik önemli hale gelmiştir. Erişim türü olarak en popüler olanı "Açık Erişim" olup makalelerin herkes tarafından ücretsiz erişilebildiği dergilerdir. Bugün çocuk dergilerinin büyük çoğunluğu açık erişimli dergilerden oluşmaktadır. Kazakistan'da yayınlanan çocuk dergilerinin ekseriyetinin internet sayfası olsa da açılan sayfalarda okurlar basılı dergiye yönlendirilmektedir.

Sayfa sayısı, genel olarak çocuk dergileri sayfa sayısı, yetişkin dergilerine göre daha az sayfaya sahiptir. Bu sayfalarda yazı ve resim ve diğer görseller hemen hemen eşit miktarda yer alırlar. Buna karşın internet dergilerinde internet sayfası içine yerleştirilmiş olan araçlar/açılır menüler vasıtasıyla ulaşılan altbileşenler "Negizgibet, mazmunı, jurnal, baylanıs" şeklinde bir içeriksel veri takdim edilir. Ayrıca "makal-metelder, jumbaktar, janılpaş, ezil, makala engiz, izdev, piki rkaldır" açılır menüleri aracılığıyla da genel veya kültürel bilgilere ulaşma yolları sunulmuştur.

Reklam sayfası, basılı dergilerde derginin çıkmasını destekleyenlerin reklam verdiği bir sisteme göre işler. Genellikle çocuk dergilerinde reklama az yer verilir. Kimi dergiler de reklam edilen ürün bilmece veya bulmaca içine yerleştirilirken bazan da boyama kitabı içinde bir etkinlik olarak karşımıza çıkabilmektedir. Çevrimiçi dergilerinde durum biraz farklı görünmektedir. Çünkü derginin sayfası birden çok işlevi birlikte yerine getirmesi gerektiği için mümkün olduğunca sınırlı alanda sınırlı görsel ve yazının yer aldığı bir planlama içinde reklamlar görülür. Bu reklamlar sayfanın üst, sağ üst veya derginin adı ile ana sayfa girişı arasında beyaz şerit içine yerleştirilmiş halde 30-40 saniyede bir değişen reklam akışı sağlanır.

Görsel 4 Reklam Akışı Şeridi

İncelediğimiz BÄ dergisinde de reklamın bulunduğu ama bu reklamın basılı dergilerdeki gibi değil, başlık ile ana sayfa arasına yerleştirilmiş olan beyaz şerit içinde 40 saniyede bir değişen bir reklam akışı şeklinde yerleştirildiği görülmektedir. Bir de her bir açılır menünün başında ve devamını oku sayfalarının başında da reklam bölümü yer almaktadır. Bu yönüyle çevrimiçi dergide reklamlar çok yer kaplamamakla beraber dergi içerisinde çok sayıda reklam yer almakta ve çocuklar da daha çok reklamlarla karşı karşıya gelmektedir. Basılı BÄ dergisinde (sadece üç reklam var) daha az reklama yer verilir. Oysa çocuklar çevrimiçi dergiye ne kadar bağlı kalırsa o kadar çok reklama da maruz kalmıs olur.

1.2. Dergide Kullanılan Materyal

Çizelge 4. Ekran kullanımı

Sorular	Ekran	Kağıt
Kullanılan Ekran nasıl?	Ekran	Kuşe
Ekranın parlaklığı nasıl?	Ayarlanabilir	Parlak
Sayfa ve yazı düzeni nasıl?	Yazılabilir (klavye ile)	Yazı yazılabilir
Yazıların düzeltilmesi nasıl?	Düzeltilbilir (klavye ile)	Düzeltilme var

Dergilerde kullanılan materyal kavramı; kâğıt, mürekkep veya boya gibi daha çok fiziki nesnelere ifade etmektedir. Fakat elektronik ortamda kullanılan web tasarımının görünen yüzü bilgisayar ekranı olurken, dergi sayfasının kolay görülmesi için ekran ayarları kullanılır. Tıklanınca açılan menü veya sayfalarda ise parlaklık okumayı güçleştirirken mat ekranlar okumayı kolaylaştırabilir. Çevrimiçi dergilerde kâğıt yerine ekran ve ekranın rengi öne çıkmaktadır. Bir ekranda, yazının kâğıtta olduğu gibi sergilenmesi için fiziki bir harf dizilimi değil, arka planda yazılımın işlediği karmaşık bir işleme süreci vardır. Ekran basılı dergideki kuşe kâğıt gibi parlak görünebilir ama istenirse kişiselleştirilmiş ekran ayarından koyu, açık veya matlaştırma yanında değişken renk seçimi işlemi tercihe bağlı olarak yapılabilmektedir. Çevrimiçi dergide yazı yazma işlemi ekranda da klavye aracılığıyla yapılabildiği gibi silme ve düzeltme işlemi de ekranda daha kolay ve daha temiz yapılabilmektedir.

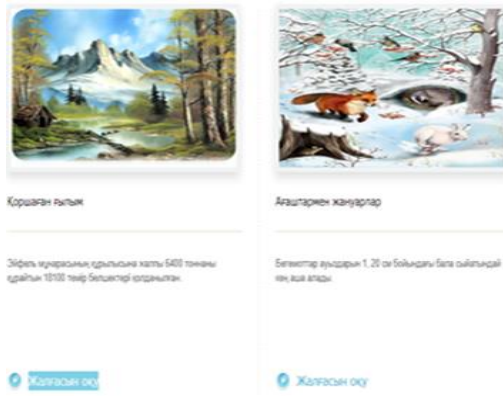
1.3. Sayfa Düzeni

Çizelge 5 Derginin Sayfa Düzeni

Sorular	Çevrimiçi	Basılı
Kenar boşluklar var mı?	+	+
Satır aralığı var mı?	+	+
Yazıda sütun var mı?	+ (tekli/ikili /çoklu sütun var)	+
Yazı hizalama var mı?	+	+
Yazıda girinti var mı?	+	+
Sayfa zemini rengi var mı?	+ Parlaklık değişken	+
Yazıda renk tercihi var mı?	+ konuya göre değişken	+

İncelemekte olduğumuz BÄ dergisinde, yazıların yer aldığı kısımlarda sayfa kenarlarında yeterli ve uygun boşluklar bırakılmıştır. Bazı sayfalarda yazılar tek sütun olmakla beraber dergide genelde ikili sütun kullanılmış, az sayıda üçlü sütun tercih edilmiştir. Örneğin, dergide açılır menü kısmında yer alan 'İlginç bilgi/Qızıqtı mälimet' başlığı altında ilk açılış sayfası iki sütunlu iken "Devamını oku/Jalğasın oqw" tıkladığında yazının devamı tek sütunlu bir sayfa ve geniş satır aralığıyla devam etmektedir. Aşağıda çevrimiçi BÄ dergisinin sayfa düzeni özelliklerini gösteren biri tek, diğeri iki sütunlu sayfa örneği yer almaktadır.

Görsel 5 Çift Sütunlu Sayfa Örneği

Görsel 6 Tek Sütunlu Sayfa Örneği

Genel olarak dergilerde yazılar kolay okunabilsin diye sayfa düzenini tutturmak için başlıklar ve paragraflar sola, sağa hizalanma ve ortalama yapılmakta ve paragraf girintileri verilmektedir. Çevrimiçi BÄ dergisinde iki tarafa yaslı hizalama tekniği kullanılmıştır. Metinlerde yer alan paragraflar genelde 3, 5 cümleden oluşurken metinler daha kısa tutulmuştur. Bu dergide çocuk okurlar dikkate alınarak paragrafların kısa tutulmasına özen gösterildiği söylenebilir. Bu derginin basılı nüshalarında paragraflar 6, 10 cümle, metinler de daha uzun olduğu düşünülünce çevrimiçi dergilerin içeriği görsellerle zenginleştirilirken yazılı metinler kısılır; paragraflar da yer alan cümle sayıları da azalır diyebiliriz.

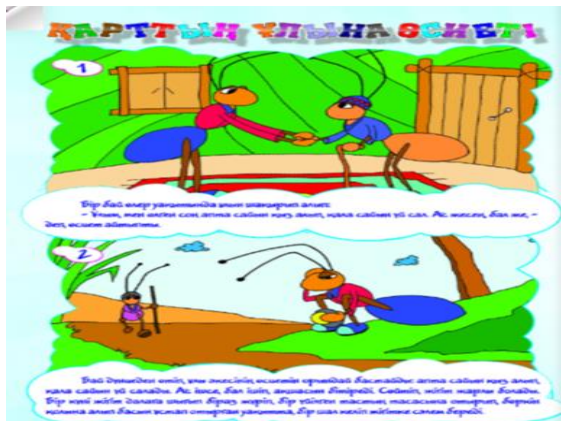
1.4. Yazı Özellikleri

Çizelge 6 Dergideki Yazı Özellikleri

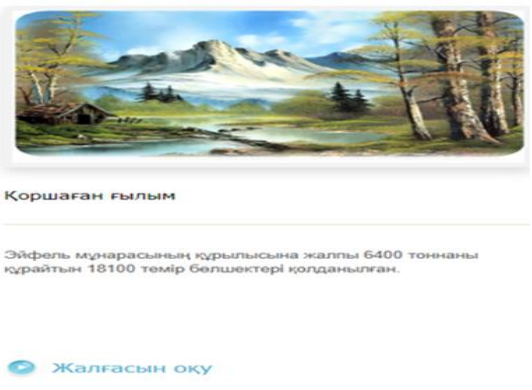
Sorular	Elektronik	Basılı
Yazı puntosu çocuklara uygun mu?	+	+
Yazılar okunaklı mı?	+	+
Yazıda yazım kurallarına uyulmuş mu?	+	+
Noktalama işaretleri kullanımı uygun mu?	+	+
Büyük ve küçük harf kullanımı uygun mu?	+	+

Basılı dergide sabit bir yazı puntosu yoktur. Ancak başlıklar ile dikkat çekmek istenilen yerlerde daha büyük punto, okuma metinleri normal 12 punto, kimi çizi ve resimlerin altında italik küçük punto kullanılmıştır. Bunların dışında bazı şiir, masal ve etkinliklerde italik yazı tercih edilmiştir. Özellikle açılır menülerde yer alan “devamını oku” kısımlarında daha geniş satır aralığı ile yerleştirilmiş, resimlerin ebadı büyütölmüş, yazılı metinler kısalmıştır.

Görsel 7 Açılır Menü Satır Aralığı Dar

Görsel 8 Açılır Menü Resim Büyük, Yazı Az

Sitili eğik veya taraklı olmasına göre zorluk veya kolaylıktan söz edilebilir. Dergide önemli bilgilerin unutulmaması için kalın, italik, tırnak içinde veya farklı punto ve yazı stiline etki ederken yazılarda renk seçimi dikkat çekmek için tercih edilir. Bu farklı sitil ve yazı puntoları önemlidir.

İncelediğimiz BA dergisinde imla ve noktalama işaretleri kullanımına dair hiçbir hataya rastlanmamış olması dergi çalışanlarının yazım ve noktalamaya çok dikkat ettiğini göstermektedir. Büyük yazılar sadece başlıklarda kullanılmış ancak bitişik güzel yazıyla yazılan örneklere de yer verildiği görülmüştür.

1.5. Dergideki Resimler

Çizelge 7 Dergideki Resimlerin İncelemesi

Sorular	Çevrimiçi	Basılı
Dergide ağırlıklı resim mi, yazı mı var?	Ağırlıklı resim	Yazı
Fotoğraf mı çizim mi çok kullanılır?	Ağırlıklı çizim	Çizim/resim(az)
Resimler ile içerik arasında uyum var mı?	Uyumlu	Uyumlu

Resim ve yazıların çocuk dergilerinde belli oranlarda yer alması önemlidir. Genel olarak çocuk dergilerinin hitap ettiği yaş grubu seviyesi yükseldikçe resim oranı azalırken yazı oranı artar; yaş grubu seviyesi düştükçe resim oranı artarken yazı oranı düşer. Ancak bizim incelemekte olduğumuz çevrimiçi dergide resim oranı fazlayken basılı dergide resim oranı düşüktür. Bu durum baskı tekniğinde resim yerleştirmenin güçlüğü ve dijital ortamda kolaylığı ile açıklanabilir. Dergide kullanılan resimler çizim ve fotoğraf olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkar. Basılı dergide tarihi mekanlar, tanınmış kişiler ve çocuk konulu yazılarda yazı çok, fotoğraflar az tercih edilmektedir. Çevrimiçi dergide resimlere daha çok yer verilirken yazılara daha az yer verilmektedir. Çevrimiçi dergide resimler içerikle de uyumlu biçimde kullanılmıştır.

Görsel 9 Çevrimiçi Resim-İçerik Uyumu Görsel 10 Basılı Resim İçerik Uyumu

Қоршаған қызыл

Экірлер мұңарының сұрылына халы 6400 тоннағы құрайтын 10100 теңір белештері қолданылған.

Жалғасын оқу

Ағаштармен жануарлар

Белештер ауыздарын 1, 20 см бойындағы бала ойындайды кеш аша алады.

Жалғасын оқу

1.6. İnternet Sayfası (Kapak)

Çizelge 8 İnternet sayfası veya Kapak İncelemesi

Sorular	Çevrimiçi	Basılı
Kapakla içerik uyumu var mı?	-+	-+
Kapakta yayın tarih ve sayısı var mı?	-	+
Derginin fiyatı kapakta mı	- ücretsiz	- arkada
Hitap ettiği grup belli mi	+	+
Dergi iç kapağı var mı	-	+
Derginin arka fonu var mı	+	+

Çevrimiçi dergilerin bedelsiz olması, internet sayfasının güçlü tasarımı ve çok renkli görünüşü sayesinde bir kere erişim sağlayan çocuk tekrar tekrar girmeyi isteyecektir. Ancak burada çocukların dijital okuryazar olma durumu ön koşul olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bir dezavantaj mı, yoksa avantaj mı sorusunu sormak gerekiyor? Fakat bu dergiye çevrimiçi giriş yapanların sayısının günlük iki binin üstünde olması, toplamda 24 milyonu aşmış olması bize gösteriyor ki dijital okur yazarlık çocukların çevrimiçi dergiye ulaşımına engel teşkil etmemiştir. Buna karşın Kazakistan'da basılı dergilerin tirajının her geçen gün azalıyor olması online dergiciliğın çocuk okurlar için oldukça kullanışlı olduğunu göstermektedir. Basılı dergilerin pazarlanmasında kapak tasarımı önemlidir. Çünkü alıcı dergi kapağını gördüğünde albenisi, içeriğın cazibesi onu dergiyi almaya güdüleyecek kadar etkileyici görünmesi gerekir. Bu anlamda hem basılı hem çevrimiçi dergilerin kapağı/internet sayfası sağlam bir alt yapısı, güçlü bir albenisi ve çocukları kendine bağlayacak sağlam bir görünüşe sahip olması gerekir.

2. Derginin İç Yapısı

2.1. Derginin Bölümleri

Çizelge 9 Derginin Bölümleri

Görünüm	Çevrimiçi	Basılı
İçindekiler	++ açılır menü	+
Metin	+	+
Kültür ve sanat	+	+
Belli gün ve haftalar	+	+
Tavsiye ve öneriler	+	-
Etkinlik	+	+
Çizgi karakterler	+	+
Sizden gelenler	+	+
Poster	+	+
Cevap anahtarı	+(açılır menü)	+

İncelemiş olduğumuz basılı derginin ön kapağı arka yüzü iki sütuna bölünmüş, ilk sütunda dergi sahibi, baş redaktörü: Abay Davlenov, redaktör yardımcısı: Aygül Abdixalıqova, teknik redaktör: Nurbol Eljanov, tasarımcı: Säken Eljanov, suretçi: İslamjan Tanatov ve redaksiyon grubunda bulunan kişilerin adlarına yer verilmektedir. İkinci sütunda derginin yayın hayatına Eylül/Qırküyek, 2013 başladığı ve elektronik varyantının olduğu yer almakta, Bilim Jene Gılım Ministrlik izni ile çıktığı ve Almatı şehrinde çıkmakta olduğu belirtilmektedir. Derginin adresi ve Europrint tarafından basıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bir yazar ve çizer listesi verilmediği görülür. Bir derginin bölümlerinin hazırlanmasında görev alan yazar ve çizerler sadece içindekiler kısmında yer verilmekte olup ayrıca bunlar hakkında bilgi verilmemektedir.

Dergilerin tüm bölümlerine kolayca ulaşmayı sağlayan “içindekiler bölümü” hem basılı hem de elektronik varyantında bulunurken basılı nüshada sayfa numarası var; elektronik nüshada yoktur. Basılı nüshada son sayfada yer alırken elektronik derginin internet sayfasının ilk bölümünde “Mazmunı” açılır menü kutucuğunda yer almaktadır. Bu menüye tıklanıldığında 12 ayrı bölüme ulaşılmakta ve sayfa numaraları bulunmamaktadır. Bu dergide sayfa numarası yerine bölüm adı tıklanarak gidilen sayfada iki sütunda kısa yazı, yazının üstünde büyük bir resim ve onun da altında “Jalgasın okw/Devamını okuyunuz” tıklanıldığında açılan sayfanın en altında 1-8 sayfa arasında devam eden bilgiye ulaşılmaktadır. “Tarih ve Makaleler” bölümünde bu sayı 12’ye ulaşmaktadır. Bu ulaşılan sayfaların numarası olarak düşünülebilir; fakat basılı dergideki gibi her sayfanın alt kısmında sayfa numarası yer almaz. Bu durum bilindiği gibi basılı dergiler için kullanılan sayfa numaralama sistemine uymazken her bölüm için kendi içinde farklı sayıda sayfaya yer verildiği anlamına gelmektedir.

Bir çevrimiçi derginin internet sayfasında, yani “Balalar Ālemi Jurnalının Resmi Saytı” yazısının hemen altında ve üstünde dergi içeriği hakkında içindekiler benzeri iki yönlendirme mevcuttur.

Birincisi dergi adının hemen altında yer alan açılır menü tıklanarak ulaşılan:

İçerik; burada ‘Negizgi bet’ ana sayfa olarak çevrilebilir ki ‘Mazmunı’/içindekilerin her bir bölümü örneğindeki gibi “Negizgi bet Erteğiler”in ana sayfası açılmakta, “Jalgası okw” tıklanıldığında o yazının devamına ulaşılmaktadır. Bu basılı dergide sayfa çevirerek diğer sayfalara ulaşmak gibi bir işlev görmektedir. “Jurnal/Dergi” bölümünde “Jurnalga Suret Jüktev, Jurnaldı Onlain Körw, Galeriya, Mugalimder parakşası” alt bölümleri bulunmaktadır. “Baylanıs/bağlantı” bölümünde ise iletişim için telefon numarası ve e-posta gönderim adresi bulunmaktadır.

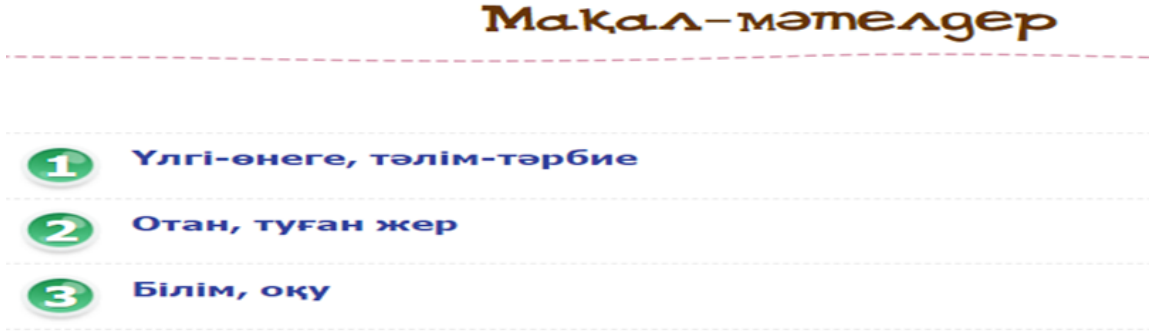
İkicisi “Balalar Ālemi Resmi Saytı” yazısının hemen sağ üstünde yer alan açılır menü:

kısımlı e-derginin en belirgin farkını oluşturmaktadır. Burada bulunan okuyucu yönlendirme butonları ya da açılır menüde “Makal-metelder/Atasözleri, Jumbaktar/Bilmeceler, Janıltpaş / Aldatma, Āzil/Şaka, Makala Engizw/Makale gönder, İzdev,/Arama yap, Pikir Kaldır/Fikir gönder bölümleri yer almaktadır. Şimdi derginin adının sağ üst köşesinde ikinci açılır menü içeriklerini sırasıyla görelim:

1- “Atasözleri /Makal-metelder açılır menü tıklandığı zaman karşımıza şöyle bir görsel çıkıyor.

Görsel 11 İkinci Açılır menü Atasözleri

Bu görsel aslında tematik olarak sıralanmış 17 adet alt girişten 3 ünü göstermektedir. Örneğin “Söz qadirin bilmegen - öz qadirin bilmeydi/Sözünün kıymetini bilmeyen, kendi kıymetini de bilmez” gibi üç sayfada toplam 45 adet atasözü görülmektedir. Şimdi bu üç alt başlığı sırasıyla görelim:

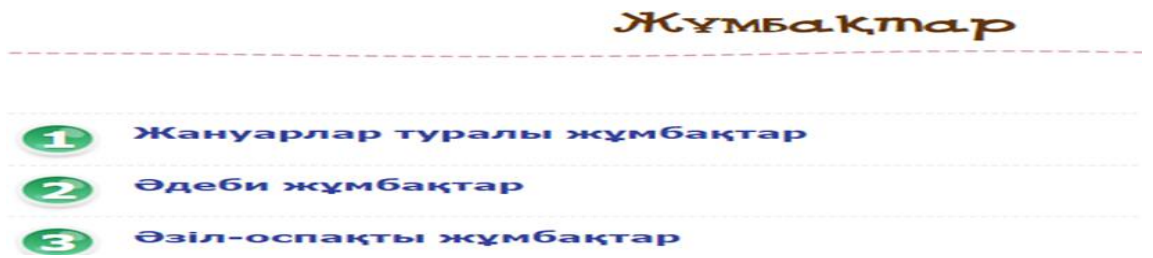
a. ‘Örnek, ahlak, eğitim/Ülgi-önege, tәlim-tәрбие’ tıklandığında: “Sw işken qudığıña tükirme!/ Su içtiğiniz kutuya tükürmeyin!; Әзілің жарасса; атаңмен ойна/ Eğer şaka yapıyorsan, deden ile oyna” gibi iki sayfada toplam 30 örnek vardır.

b. Vatan, memleket/Otan twğan jer” tıklandığında: “Otanı birdiñ jüregi bir, Jüregi birdiñ tilegi bir./ Vatanı bir olanın yüreği bir; yüreği bir olanın da arzusu birdir.” şeklinde 3 sayfada toplam 45 atasözü verilmektedir.

c. “Eğitim ve çalışma/Bilim oqw” tıkladığında: ‘Bilmeseñ ündeme, Bilgendi күndeme. /Bilmiyorsan sesini çıkarma; biliyorsan sonraya bırakma.’ şeklinde 4 sayfada toplam 60 tane atasözü verilmektedir.

2. “Bilmeceler/Jumbaktar” açılır menüsüne tıkladığı zaman karşımıza şöyle bir görsel çıkıyor:

Görsel 12 İkinci Açılırmenü Bilmeceler

Bu görsel aslında tematik olarak çocuklara uygun seçilip sıralanmış 13 adet bilmece alt girişini ifade etmektedir.

a. “Hayvanlarla ilgili bilmeceler/Janwarlar twralı jumbaqtar” tıklandığında: “Bası — taraq, artı — oraq/ Başı tarak sırtı oraktır” şeklinde iki sayfada toplam 30 kadar hayvanla ilgili bilmeceye ulaşılmaktadır. Bilmecenin Cevabı **Жауабы** (horoz).

b. “Edebi bilmeceler/Әдеби jumbaqtar” tıklandığında. “Alıstan qarasam appaq, Tatıp qarasam tätti-aq./Uzaktan baksan akpak, tadıp baksan taptatlı-ak”(cevabı şeker) şeklinde iki

satırda yazılıp söylenen vezinli kafiyeli şiirsel bilmeceler yer alır ve 10 sayfada toplam 150 bilmeceye yer verilmiştir.

c. “Şakalı bilmeceler/Äzil-ospaqtı jumbaqtar” tıkladığında: “Tört qızmetşi, Bir patşa/ Dört hizmetçi bir kral” cevabı (masa) şeklinde 4 sayfada toplam 60 adet şakalı bilmece yer almaktadır.

3. “Yanıltmaçlar/ Janıltpaş” açılırmenüye tıkladığımız zaman karşımıza şöyle bir görsel çıkıyor:

Görsel 13 İkinci Açılırmenü Yanıltmaçlar

Жаңылтпацтар

Хакім хат ашып отыр.

Хат ашып, шатасып отыр.

Bu görselde diğerlerinden farklı bir diziliş mevcuttur. Temalara ayrılıp sıralanmış örnekler yerine doğrudan örneklere geçilmiş ve 5 sayfada toplam 75 adet aldatmaca örneği verilmiştir. Şimdi bunlardan sadece bir tane örnek verelim. “Şabıstı at, Şalış şappas, Şalış şapsa, Alıs şappas.// İyi bir at, Acele etme, Eğer acele edersen, Uzaklara gitmeye acele etme” Türkçedeki ‘kartal kalkar, dal sarkar, dal kalkar, kartal sarkar’ örneğindeki gibi çocukların konuşma ve telaffuz becerilerini geliştirmek için kullanılır.

4. Äzil/şaka” butonuna tıkladığımız zaman karşımıza görsel çıkmıyor, doğrudan açılan 6 sayfada toplam 60 adet şaka örneği ile karşılaşırız.

Örnek 1. Joğalğan kilt:

Qojanasır bir küni kiltin joğaltıp aladı. Baqşada izdep jürgeninde äyeli: – Kiltti qay jerge tüsirip alğan ediñiz?-dep suraydı. Qoja: – Qay jerge tüsirgenimdi bilsem izdep jürermedim?-depti -:))

Kayıp Anahtar:

Kojanasır bir gün anahtarını kaybetti. Bahçede arama yaparken eşi:

- Anahtarını nerede düşürdün? diye soruyor. Kojanasır:

- Nerede kaybettiğimi bilseydim arar mıydım? - dedi -:))

Örnek 2. Muğalim oqwşıdan

- Şıñğıs xannıñ alğaşqı jeñiske jetken jeri qayda ? - "Tarix" oqwlıgınıñ 92-betinde ustaz.

Öğretmen öğrenciye sorar:

- Cengiz Han'ın ilk zaferi neredeydi?

- "Tarih" ders kitabının 92. sayfasında hocam.

5. Maqala engiz!(Ertegi, öleñ, äñgime t.b/ Masal, şiir, hikaye vb) butonuna tıkladığımız zaman karşımıza görsel çıkmıyor:

Görsel 14 İkinci Açılırmenü Masal, Şiir, Hikâye

- Төмендегі ұяшықтарды толық толтыруыңызды өтінеміз!

Аты-жөніңіз
Жасыңыз
Қалаңыз
Email адресіңіз
Тақырып
Мақала(Ертегі, өлең, әңгіме т.б):

Сұрақ: 1+?=13

Жібер

Yukarıdaki görselde dergi okurlarının veya yazarlarının yazılarını yüklemesi için hem çağrı hem de giriş yolunu sunmaktadır. Bu aynı zaman da derginin okurları ve yazarları arasında iletişim ve etkileşimi de göstermesi bakımından önemlidir. Bu çevrimiçi dergiler okurla yazarı aynı platformda buluşturma yönüyle anlık kesintisiz bilgi alışverişini düzenliyor olması da yenilikçi bir adım sayılabilir.

5. "Ara/İzdev, /Fikir gönder/Fikir gönder" açılır menüye tıkladığımızda karşımıza derginin okur ve yazarların iletişim kurma ve yazı gönderme işlemlerini gerçekleştirecekleri adımlar yer almaktadır.

2.2. Dergide Yer Alan Metin Türü: Bilgilendirici Metin

Çizelge 10 Dergide Yer Alan Metin Türleri

Metin türleri	Çevrimiçi	Basılı
Bilgilendirici metin	162	17
Olaya dayalı metin	72	5
Şiir	232	4
Kültür-tarih	114	6
Sanat ve zanaat	24	4

İncelediğimiz dergideki metinler beş ana başlıkta toplanmıştır. Basılı dergide 38 adet metin yer alırken, çevrimiçi dergide 586 adet metin yer almaktadır. Bilgilendirici metin basılı dergide sayıca daha çok yer alırken çevrimiçi dergide bilgilendirici metin daha az yer almaktadır. Diğer taraftan olaya dayalı metin basılı dergide 5, çevrimiçi dergide 72 olup basılı dergiye göre daha çok örneğe yer verilmiştir. Basılı dergide sanatın ve sanatçının dünyası hakkında bilgi verilirken bir sanatçı ile yapılan röportaja yer verilmiştir. Aynı şekilde çevrimiçi dergide de bir benzer bir röportaja yer verilmiş, bir de el becerisiyle yapılan zanaatlara da yer özel bölüm ayrılmıştır. Ayrıca dergiye yeni metinler gönderildikçe çevrimiçi dergide metinler türlere bağlı olarak her geçen gün artmaya devam edecektir. Bu durum

(büyü veri durum) basılı dergiler bir sayısını için hayal bile edilemeyecek bir içerik anlamına gelmektedir.

2.3. Dergide Etkinlik Türleri

Çizelge 11 Dergideki Etkinlik Bölümleri

Etkinlik	Çevrimiçi	Basılı
Etkinlik bölümü	86	8
Metin sonu etkinlik	+	+
Bölüm sonu etkinlik	-	+
Dergi eki etkinlik	-	-
Reklam etkinliği	-	-

BA dergisinde etkinliklere baktığımızda basılı dergide üç sayfada bölüm sonu etkinliği var. Ama 6, 51, 52, 53 sayfalarda bağımsız sekiz etkinlik daha yer almaktadır. Bunlardan ilki kelime bulmacası, kare bulmaca, sayı ve hesap bulmacası, tarih, kültür kelime vb. içine alan genel bulmaca, boyama türü bulmacası ve çizili alanda "kapıdan girip aslana ulaş" gibi bulmacalar yer almaktadır. Çevrimiçi dergide ise "Ana sayfa-Oyun parkı/Negizgi bet-"Oyun parkı" adı altında 5 ana bölümde, toplam 86 adet etkinlik bulunmaktadır. Bu etkinlikler: 1. bölüm, "Suret boya" açılır menü tıkladığında toplam yirmi dört boyama etkinliğine ulaşılmaktadır. 2. bölüm "Ayrımaştığı tap/Farkı bul" açılır menü tıkladığında toplam on iki bulmaca etkinliğine ulaşılmaktadır. 3. bölüm, "Pazıl" açılır menüye tıkladığında toplam on iki yap boz etkinliğine ulaşılmaktadır. 4. bölüm, "Flaş oyunder" açılır menüye tıkladığında on sekiz adet flaş oyuna ulaşılmaktadır. 5. bölüm, "Sözjumbak" açılır menüye tıkladığında 12 ayrı sayfa açılmakta ve resimli bulmaca, artık veya eksik harfi bul, sandık gibi toplam yirmi dört bulmacaya ulaşılmaktadır.

Aşağıda BA dergisinin basılı ve çevrimiçi nüshalarındaki etkinlik örnekleri verilmiştir:

Görsel 15 Hem Basılı Hem Çevrimiçi Dergiden Etkinlik Fotoğrafları

Görsel 16 Çevrimiçi Dergiden Etkinlik Fotoğrafları

Көліктер

Жануарлар

Велосипедші

2.4. Dergide Yer Alan Metinlerin Temaları

Çizelge 12 Metinlerin Temaları

Temalar	Çevrimiçi	Basılı
Doğa, çevre	28	4
Resim ve sanat	3	2
Hayvanlar alemi	5	3
Sağlık	18	6
Bilim, teknoloji	55	7
Din	4	3
Spor	9	1
Oyun, eğlence	7	8
Dans	1	1
Tarih	12	8
Kültür	16	9
Virüs bakteri	2	1
Hak, hukuk	6	1
Sabır	2	1
İyilik	7	2
Ülke	6	2
Meslek	4	1
Özel gün ve haftalar	9	6

İncelemiş olduğumuz BA dergisinde en fazla “Bilim ve Teknoloji”, “Doğa ve çevre” ile “Sağlık” temaları kullanılmıştır. Dergide özellikle tek tema değil kültür, tarih, spor, özel gün ve haftalar, gibi konulara da yer verilmiştir. Bu yönüyle dergi çok farklı konuları sayfalarına başarılı biçimde taşımıştır. BA’da bilgilendirici metinler daha çok iken olaya dayalı metinler daha sınırlı yer almaktadır. Dil ve üslup yönünden seçilen metinlerden “Makal-metelder”, ‘Jumbak’, ‘Janılpaş’ şiirsel bir üslup kullanılırken “Ölender/şiirler” kısmında ise her sayfada 4 şiir yer almakta ve 58 sayfada toplam 232 şiir vardır.

Görsel 17 Çevrimiçi Dergide Bilim-Teknoloji, Uzay Teması

Görsel 18 Basılı ve Çevrimiçi Derginin Sağlık, Kültür Teması

2.5. Hedef Kitleye Yönelik Dil ve Üslup

İncelemekte olduğumuz derginin hitap ettiği yaş grubu seviyesine uygun bir dil ve anlatım kullanılmıştır. BA dergisinde yer alan yazılarda noktalama ve imla kurallarına dikkat edilmiş, bu hassasiyet dergi boyunca korunmuştur. Metinlerde kullanılan cümleler genel olarak kısa ve kurallıdır. BA dergisinde birçok metin türüne yer verilmiş olup bu metin türlerine özgü üslup özelliklerine riayet edilmiştir. Özellikle dergide farklı anlatım türlerinden yeterince yararlanıldığı söylenebilir. Dergide yer alan metinlerin açıklaması ve içinde geçen terimlerin açıklaması yapılmış ve cümle içinde de kullanımına özen gösterilmiştir. BA'da en çok yer alan metin türlerinden "tarih ve kültür" temaları genellikle ülkenin tarihi şehir ve yapıları ile ilgilidir; kültür temasında yaşam, yemekleri, sofrada adabı ve aile terbiyesi konularına yer verilmiştir. Tüm metinlerde tema geçişlerinde yaş grubuna uygun üslup özelliği korunmuştur. Özellikle tarih temalı metinlerin yaş grubuna uygunluğu gözden kaçırılma ihtimali yüksektir. Ancak bu dergide tercih edilen dil ve üslupta sözcük seçimi, söylem düzeni ve cümlelerin kuruluşu oldukça başarılı görünmektedir.

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu makalede, "Balalar Âlemi" adlı çevrimiçi Kazak çocuk dergisi dış yapı ve içerik yönünden incelenmiştir. "Dış Yapı" çerçevesinde derginin boyutları, çevrimiçi sunumda kullanılan ekran, sayfa düzeni, yazı özellikleri, dergide kullanılan resimler, dergi formatı/internet dergi sayfası; "İç Yapı" başlığı altında derginin bölümleri, dergideki metin türleri, dergideki etkinlik bölümleri, metinlerde kullanılan temalar ve dil ve üslup incelenmiştir. İnceleme sonucunda çevrimiçi BÄ dergisinin genel olarak hedef kitleye uygun hazırlanıp yayınlandığı kanısına varılmıştır.

İncelemiş olduğumuz çevrimiçi dergisinde ebat, biçim, içerik dizilimi, çocuk edebiyatı ürünlerinin taktim şekli ve de klasik basılı çocuk dergisi formatının dışında, yepyeni bir iç tasarım mimarisi geliştirilmiştir. Bu geliştirilen iç tasarım mimarisi, klasik dergi formatlarının sayfa düzeni ve yazı sitili gibi kimi özelliklerini taşıyor olsa da kimi özellikleri de okuyucunun lehine göz ardı edilmiştir. BÄ internet sayfası, yeni bir tasarım mimarisine göre şekillenmiş olup dış kapak, iç kapak ve içindekileri kapsayacak biçimde tek sayfaya dönüşmüş

durumdadır. Çevrimiçi derginin ana sayfası "BÄ Jwrnalının Resmi Saytı" yazısı açılan internet sayfasının (ekranın) sağına, turuncu renkli balonlar soluna yerleştirilmiş, altında da "Negizgi bet, Mazmunı, Jurnal, Baylanıs" şeklinde sıralanan yuvalar derginin içindekiler kısmını temsil etmektedir (Bkz. görsel 9; çevrimiçi derginin internet sayfası). Bu sayfanın en üst sağ tarafında "Makal-metel, Jumbaktar, Janıltpaş, Äzil, Makala Engiz, İzdew, Pikir kaldır" açılır menü yuvaları yerleştirilmiş olup bu yuvalar tıklandığında ek bilgilere ve okuyucu takip ve geri bildirim yapılmasını sağlamaktadır. Meseleye çocuğa görelilik ilkesinden bakan Demiryürek (2012), "TRT Çocuk" adlı çalışmasında, 'dergileri boyut ve taşınabilirlik' noktasında sayfa sayısını fazla bulsa da içeriğinin hafif ve çocuğa uygun olduğunu bildirir.

Aynı şekilde çevrimiçi dergilerde öncelikli meselenin "erişilebilirlik" olduğu açık, ancak basılı dergilere göre çevrimiçi dergiler hem sayfa sayısı hem de içeriğin sayıca artması çocuğa görelilik ilkesini ihlal ettiği anlamına gelmez.

"BÄ" dergisi, basılı dergilere göre sayfa sayısı artmıştır. Bu artan sayfaların her birinin açılışında reklam bölümünün yer alması çocukların basılı dergiye göre daha fazla sayıda reklama maruz kalacağı anlamına gelmektedir. Lindquist'in (1979) "çocuk dergileri reklam aracı olarak görülmektedir" ifadesini destekler nitelikte, sadece internet ana sayfasında değil, tüm dergi boyunca açılır menüler tıklandıkça yeni reklamlarla karşılaşılması önemli bir sorun teşkil etmektedir. Ama dergiyi tasarlayanlar reklam spotlarını minimize edip çok az yer kaplayacak şekilde yerleştirmiş olması onların gözümüze batmasını engellemiş görünmektedir.

Çocuk dergileri söz konusu olduğunda kullanılan materyallerden kâğıt veya ekranın niteliği öne çıkar. Aytaş ve Yalçın'ın (2016) ifade ettiği basılı "dergilerde kullanılan kâğıdın mat, birinci hamur olması" çevrimiçi dergilerde ekran parlaklığı ve renk seçimine dönuşmüştür. İncelenen BÄ dergisinin ekran parlaklığı yarı mat olup gökkuşağı rengine bulunan tüm renklerin kullanılmış olması internet sayfasını cazip ve çocuklara uygun hale getirmiştir.

Çocuk dergilerinin sayfa düzeni/tasarımında kenar boşlukları ve yazı karakterinin seçimi önemlidir. Bu konuda Geçgel vd. (2008) "sayfa kenarlarında boşluklar bırakılmalı, yazı iç içe geçmemeli, satır araları normalden daha geniş bırakılmalı" önerisinde bulunur. Bu bağlamda çevrimiçi BÄ dergisinin sayfa tasarımı oldukça başarılı sayılabilir. Çünkü tüm dergi boyunca sayfa kenar boşlukları ve yazı karakterleri standart bir görünüme sahiptir. Özellikle çevrimiçi BÄ dergisinde sayfaları tasarlanırken iki sütuna bölünmesi, her sayfaya iki tema/konuda metin seçilerek baş tarafa büyük bir resim, altında 2, 3 satırlık bilgi verilmesi ve 'devamını oku' açılır menü yerleştirilmiş olması (çocuk isterse metne geçsin diye), Geçgel vd' (2008)in ifade ettiği 'satır araları normal veya normalden daha geniş bırakılmalı' önerisine uygun bir işleyiş olduğunu göstermektedir.

Çocuk dergilerinin sayfa düzeninde resim ve yazıların belli oranları vardır. Bu oran hitap edilen grubun yaş seviyesi yükseldikçe sayfalardaki resim oranı azalır; yazı oranı artar. BÄ dergisinde çocuk okurlara büyük ve ilgi çekici görsel ve sınırlandırılmış yazılı bilgi sunumu, seçimlik açılır menü ile isterlerse yazının devamını sunması çocuğa görelilik ve çocukların yaş düzeylerine göre dergide bilgiyle karşı karşıya gelme durumunu düzenlemiştir. Çocuk okuru gözetme, çocuğa görelilik ilkesi doğrultusunda (basılı dergilere göre) seyreltilmiş sayfa tasarımı, isteğe bağlı metin okuma tercihi, çevrimiçi BÄ dergisinin en başarılı yönü olarak kabul edilebilir. Sever'in (1995) çocuk kitaplarında sayfaların 'tek

sütunlu' olması önerisine karşın çevrimiçi BA dergisinin 'İçindekiler/Mazmunu' bölümünde genellikle ikili sütun kullanılırken, "bilmece ve yanıltmaçlar" bölümlerinde tekli sütun tercih edildiği ve aşırı seyreltilmiş sayfa tasarımı kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Çocuk dergilerinde resimler çizim ve fotoğraf olmak üzere iki şekilde bulunur. BÄ dergisinde sınırlı sayıda resim kullanılırken ağırlıklı olarak çizim kullanılmıştır. Ulusoy'un (2011) 'fotoğraf yerine çizim kullanılmasının eksiklik' olarak görülmesi fikrinin tam tersine BA'da yaygın olarak çizim kullanılmıştır. BÄ'da Özellikle tarihi olaylar ile bilim ve teknoloji gibi somut konularda (sınırlı da olsa) resim kullanmak, fiziki ilişki ve doğal çağrışım için daha faydalı olmuş, içerikle resim uyumu da gözetilmiştir.

Evans'a (2006) göre dergiler 'eğlendiren, faydalı bilgiler sunan, ürün tanıtımı yapan yayınlardır. Carus'a (1996) göre ise dergiler "eğlenceye yönelik bölümler yanında çocukların edebî zevk ve beğenisini geliştiren bölümlerden oluşmalıdır." Bu bağlamda BÄ dergisi, Evans ve Carus'un işaret ettiği hem eğlendiren hem bilgilendiren bölümlere sahip olması hem de ürün tanıtımına yer verebilmesiyle başarılı bir örnek sayılır. İncelediğimiz BÄ dergisi 'İçindekiler, Metin, Kültür ve Sanat, Doğa ve çevre, Bilim ve Teknoloji, Belirli Gün ve Haftalar, Tavsiye ve Öneri, Etkinlik, Sizden Gelenler, Poster bölümlerinden oluşmaktadır.

Çevrimiçi dergilerinin "internet sayfaları" çocuklara neler görüp okuyacağına ilişkin bilgileri ilk bakışta sunar. Çocuk dergilerinde 'içindekiler' bölümleri çocuklara bilgiye kolay ulaşmanın yollarını gösterir. BÄ'da 'içindekiler üzerine tıklanınca açılan "Açılırmenü" araçları ile sağlanmaktadır. Bu özelliği ile basılı bir derginin dış ve iç kapak ile içindekiler bölümlerini içeren internet sayfası sayesinde güçlü bir taktim özelliğine sahiptir. İçindekiler anlamında da çevrimiçi "ertegiler ve makal-meteller" bölümlerinde hem metin türleri hem de konu bakımından büyük bir artışı ifade etmektedir.

İncelediğimiz BÄ dergisinde, derginin sahibi, yazarları, 'Oyun parkı' bölümündeki etkinlikleri bölümünü hazırlayanların hiçbirinin ismi yer almamaktadır. Çocuk dergilerinde yazar ve çizerlerin adlarının yer alması önemlidir. Çünkü çocuklar, dergilerde beğendikleri yazar veya çizerleri takip ederek kendi kişisel gelişimleri için rol-model oluşturabilirler. BÄ'nın etkinlik bölümünü oluşturan "Oyun parkı ve bilmeceler/Jumbaktar" etkinliklerinden sonra hemen dönüt alabilmek çocuklar için çok önemlidir. BÄ dergisinde dönütler açılır menü tıklandığında anında karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda basılı dergilerdeki gibi bir cevap anahtarı bölümü bulunmamaktadır. BÄ dergisinin metin bölümü sonlarında ayrıca bir etkinlik yer almamaktadır. Bu yönüyle basılı dergilerden ayrılır. Yıldız ve Karaca'nın (2020), basılı dergilerde cevapların diğer sayıya bırakılması çocuğun merakının kaybolmasına, yanlış bilgi edinmesine yol açabileceği" eleştirisine karşılık çevrimiçi dergilerde "anında dönüt" ilkesi uygulandığı görülür.

Çocuk edebiyatı ürünlerinde hedef kitlenin dil özellikleri, okuma becerileri, sözcükleri, kavrayış güçleri göz önünde bulundurulmalı, kavram ve terimler kullanıldıkları yerlerde anlaşılır biçimde açıklanmalıdır. İncelediğimiz BÄ'da kullanılan dil ve üslup derginin hitap ettiği yaş grubuna uygun düzenlenmiştir. Bütün yazılarda noktalama işaretleri ile imla kurallarına dikkat edilmiş olup kısa ve kurallı cümleler kullanılmıştır. Dergideki metinler, türüne uygun üslup ile yazılmış ve bilinmeyen kelimelerden kaçınılmıştır. Ancak BÄ dergisinin içinde bilinmeyen kelimelerin açıklaması verilmemiştir. Günümüzde de basılı dergilerde olduğu gibi çevrimiçi dergilerde de 'Dil ve Üslup' dikkat edilmesi gereken en önemli kriterlerden biridir.

İncelediğimiz BÄ dergisinin iç ve dış yapısı hedef kitlenin yaşa bağlı gelişim özelliklerini dikkate alarak oluşturulduğu söylenebilir. Fakat basılı bir dergiye göre hayli farklı tasarlanan ve farklı bir içerik sunumu sağlayan çevrimiçi dergiler, internet sayfasında birden çok iç ve dış yapı bileşenini bir araya getirmekte ve kaydırarak ulaşılan bölümler ile üzerine tıklanan semboller aracılığıyla ulaşılan bölümlerden oluşmaktadır. BÄ dergisinin internet sayfasının görünümü, ekran görüntüsüyle eşleştirilip renk seçimi ve ekranın parlaklık veya matlığıyla şekillenen güçlü bir tasarım mimarisine sahiptir. Bu yönüyle basılı dergilerin kapak tasarımı, içindekiler, sayfa düzeni ve görsellerin yerleştirilmesi gibi güç işler, yazılım tabanlı hızlı, dinamik albenisi yüksek çözümleriyle çocuk okurları daha çok kendine bağlayacak görünmektedir. Bu bağlamda BÄ dergisinin günlük okur sayısının 2 binlerin üstüne çıkması, toplam okur sayısının 24 milyonun üzerinde olması da bunu kanıtlar niteliktedir.

Yukarıda belirlenmiş olan çevrimiçi dergileri inceleme kriterleri esas alınarak BÄ dergisi üzerine yapılan çalışmada ulaşılan sonuçlar şunlardır:

* Bugün basılı çocuk dergileri ile çevrimiçi çocuk dergilerinin entegre olduğu ortamda çocuk dergilerinin ideal formu olarak tanımlanan web tasarımlı çocuk dergileri yayınlanmaktadır.

* BÄ dergisinde internet sayfası biçimsel tasarımlarıyla, yazılı metin ve görsellerden oluşan internet sayfası bileşenlerini tıklayarak açılan açılır içerikler/menüler ile kaydırılarak ulaşılan içeriklerden/menülerden oluşmaktadır.

* Web tasarımıyla içerikleri bol resim ve görsellerle zenginleştirilmiş, metin kısımları kısılmış ilk görünüm mevcuttur. İlk açılışa ait dergi ilkökul çocukları için hazırlanmış bir niteliktedir. Diğer taraftan bu görünümün içine yerleştirilen açılır menüler aracılığıyla daha uzun metinler ve daha az görsellerin bulunduğu ikinci bir görünümde söz edilebilir. Bu ileri yaş çocukları için tasarlanmış çocuk dergisi içeriğini ifade etmektedir.

* Genel olarak çevrimiçi çocuk dergileri yeni dönemde ilk açılır ve kaydırılır menüler aracılığıyla ulaşılan içeriğin ilkökul seviyesi çocuklara hitap ettiğini, ilk ve ikinci açılır menülerle yani "Negizgi bet-"Oyin parkı" gibi ulaşılan içeriğin ileri yaş çocuklarını hedeflediğini söyleyebiliriz. Çocuk dergilerinin bu formu basılı dergilerin formunu geliştirerek zengin içerik sunumu yanında okur kitlesinin yaş gruplarını dikkate alarak iki aşamalı bir seviye kurgulanmış olabilir ya da teknolojinin sunduğu iki aşamalı sunum tekniği yaş azaldıkça bol resim, az metin; yaş ilerledikçe az resim bol metin ilkesine hizmet ettiği düşünülebilir. Her iki halde de çocuğa görelilik ilkesi ve yaş gruplarına uygun seviyede kurgulanmasına olanak tanıyor olması olarak da yorumlanabilir. Nitekim çevrimiçi BÄ dergisinin internet sayfası açıldığında çok renkli, çok canlı, hareketli, pırıl pırıl bir içerikle karşılaşılır ki bu içeriklerin de içerikler kısmının tercihli olarak açılıyor olması, derginin bütünlüğu anlamında çevrimiçi dergi içeriğinin basılı bir derginin birkaç sayısının içeriğini kapsayacak kadar büyük olması, belki de bu çevrimiçi dergilerin en özel tarafını ifade etmektedir. Çevrimiçi BÄ dergisinin basılı dergiye göre artan metinsel içeriği, metin türlerinin de çeşitlenmesini sağlamıştır. Özellikle basılı dergide "doğa ve çevreyle" ilgili sadece 4 metin varken çevrimiçi dergide 86 metnin yer alması çocuk okurlara metin ve tür seçmede büyük bir imkân sağlanmaktadır. Dil ve üslup yönünden basılı dergideki başarılı anlatım çevrimiçinde de sürdürüldüğu görülmektedir. Diğer taraftan çevrimiçi dergilerde okurdan gelen (online gönderimlerde) metinlerin özenle seçilmesi, yazı, üslup ve anlatım yönünden iyi denetlenmemesi durumunda derginin bugünkü niteliğini koruyamama tehlikesi de vardır.

KAYNAKÇA

- Äbdirahmanulı, Ö. (2002). XX. Ğasırdıñ bas kezindegi qazaq ädebieti. Almatı: Qazaq Üniversitesi.
- Ahmetov, Ş, (1976). *Qazaq sovet balalar ädebieti*, Almatı: Mektep.
- Arms, W. (2000). *Digital libraries*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Aytaş, G. & Yalçın, A. (2016). *Çocuk edebiyatı* (8. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bishop, K. & Orden, P. V. (1998). Reviewing children's books: A content analysis. *The Library Quarterly* 68(2), 145-182.
- Bulkişev, B. (1984). *Zaman bizdiki*. Almatı: Jalın.
- Carus, M. (1996). Children's magazines. P. Hunt (Ed.) içinde, *International companion encyclopedia of children's literature* (ss. 438-452). London: Routhedge
- Dedeoğlu, H., Ertem, İ. S., Şahin, A. E. & Ulusoy, M. (2011). Çocuk dergileri üzerine bir içerik analizi: Bilim Çocuk ve National Kids. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*. (9), 27-38.
- Demircan, C. (2006). TÜBİTAK Çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 12-27.
- Demiryürek, G. (2012). TRT Çocuk Dergisi'nin yapısal özellikler bakımından değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (3), 1017-1034.
- Dilidüzgün, S. (2006). *Çocuk kitaplarının çocuğun sanat eğitimine katkısı, 2. ulusal çocuk ve gençlik edebiyatı sempozyumu kitabı*. Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erubayev, S. (1994). Mäñgilik ömir [mätin]: äñgimeler, romandar, xalıq änderi men jırları, satıralıq beyneler men lirikalılar, sın maqalalar, estelikter /qurastırwşı: T. Käkışev (ed. A.Estenov), Almatı: Jazwşı.
- Evans, P. (2016). *Exploring publication desing*. USA: Thomson Delmar Learning.
- Geçgel, H. ve Güleç Çakmak, H. (2006). *Çocuk edebiyatı* (2. baskı). Kök Yayıncılık.
- Gezmen, B. (2019). Bir eğitim aracı olarak çocuk dergileri: Mavi Kırlangıç Çocuk Dergisi. *Erciyes İletişim Dergisi*, 6(1), 59-80.
- Henderson, L. (2006). Ebony Jr.: the rise and demise of an African American children's magazine. *Journal of Negro Education*, 75 (4), 649-660.
- Kahraman, M. (2020). *Kazak çocuk edebiyatı ürünlerinin içerik özellikleri. Filoloji alanında teori ve araştırmalar*. (Ed. Gülnaz Kurt). Gece kitaplığı.
- Kuyucu, M. (2016). *Çocuk dergilerinde içerik çeşitliliği: TRT çocuk dergisi örneği*. Proceedings of ADVED 2016 2nd International Conference on Advances in Education and Social Sciences 10-12 october 2016- İstanbul-Turkey.
- Lindquist, J. D. (1979). *Childres's attitudes toward advertising on television and radio and magazines and comic books*. In NA- Advances in Consumer Research. 06, eds. 407-421.
- Qırabaev, S. (1971). *Öner örisi. maqalalar men zerttewler*. Almatı: Jazwşı.
- Qırabaev, S. (1998). Kenes devirindeki Kazak ädebieti, *Almatı: Bilim*. Quarterly 68(2), 145-182.

Rustemova, J.A. (2009). *Qazaq balalar ädebiyeti: Oqwlıq. Qarağandı:QarMW Baspas.*

Sarı, T. ve Öztürk Samur, A. (2018). *Türkiye'de yayınlanan çocuk dergilerinin incelenmesi.* Z. Karacağil & E. Anaz (Ed.) içinde, *Current debates on social sciences* ss. 72-78. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Serikqaliev, Z. (1972). *Bärin bilsem. Suretti kitapşa.* Almatı: Jazıwşı.

Şimşek, H. ve Yıldırım, A. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

Şimşek, T. (2011). *Kuramdan uygulamaya çocuk edebiyatı el kitabı.* Kriter Yayınları.

Tonta, Y. (2000). *Elektronik yayıncılıkta son gelişmeler.* *Bilgi Dünyası*, 1 (89), 126-132.

Yalçın, A. (2012). *Türkçe öğretim yöntemleri yeni yaklaşımlar.* Akçağ Yayınları.

Bulgaristan Şumnu (Şumen)'daki Bazı Türk Yer Adları Üzerine Diyalektik ve Tarihsel Bir Değerlendirme

Ali Selami BAŞOĞLU* & Hasan Hüseyin YILMAZ**

Atf / Citation: Başoğlu, A. S. ve Yılmaz, H. H. (2024). Bulgaristan Şumnu (Şumen)'daki Bazı Türk Yer Adları Üzerine Diyalektik ve Tarihsel Bir Değerlendirme. *YENİSEY Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5 (2), 145-157. <http://dx.doi.org/10.29228/yenisey.79536>

Özet

Tarihi Traklara hatta daha eskilere kadar götürülen Bulgaristan Şumnu (Şumen), çeşitli Oğuz boylarının, Tatarlar'ın, Kıpçaklar'ın, Peçenekler'in yurdu olmuştur. Bu yurt edinme sürecinde insanlar; yeni çevrelere kendilerinden, sevilen şahsiyetlerden, boylarından, meslek isimlerinden ve yerlerin özelliklerinden isimlendirmelerde bulunmuşlardır. Osmanlı'nın nüfus ve vergi kayıtlarını ihtiva eden tapu tahrir defterleri yerleşim yerlerinin isimleri, nüfus, hayvan, meslek, inanış, etnik köken hakkında bize önemli bilgiler sunarken birtakım değerlendirmeler yapma imkânı da vermektedir. Bu çalışmada günümüz Şumnu İli (Oblastı) idari sınırları dahilinde yalnızca Türklerin yaşadığı veya çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu yirmi yerleşme adı üzerinde bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada, esas veri kaynaklarını, Osmanlı arşivlerinde bulunan 1479, 1483, 1512, 1516, 1538, 1557, 1579, 1586, 1591, 1601, 1642 tarihli ve sırasıyla 4529, 129, 167, 370, 217- 8, 382, 58- 42- 559, 625, 1774, 1558- 25939 ve 771 numaralı tapu-tahrir defterlerine dayalı hazırlanan çalışmalarla sahadaki ağız çalışmalarının verileri oluşturmaktadır. Şumnu yer adlandırmalarında yerin özellikleri, jeomorfolojik yapı, lakap, aile ismi, mesleki isimler, oymak, cemaat, boy isimleri etkili olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Bulgaristan
Şumnu
Tahrir Defteri
Yer Adları

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 27.11.2024
Kabul Tarihi: 22.12.2024

A Dialectical and Historical Evaluation on Turkish Place Names in Shumen, Bulgaria

Abstract

Bulgarian Shumen, whose history goes back to the Thracians and even earlier, was the homeland of various Oghuz tribes, Tatars, Kipchaks, and Pechenegs. In this process of acquiring a homeland, people gave new names to new environments related to beloved personalities, characteristics of their tribes, professions and characteristics of places. The land registry books containing the population and tax records of the Ottomans provide us with important information about the names of settlements, population, animals, professions, beliefs, and ethnic origins, while also allowing us to make some evaluations. In this study, a research was conducted on the names of twenty settlements within the administrative borders of today's Shumen Province (Oblast) where only or mostly Turks have lived. In the research, the main data sources consist of studies prepared based on the land registry books dated 1479, 1483, 1512, 1516, 1538, 1557, 1579, 1586, 1591, 1601, 1642 and numbered 4529, 129, 167, 370, 217-8, 382, 58-42-559, 625, 1774, 1558- 25939 and 771 in the Ottoman Archives and the data of the Shumen Province dialect study in the field. The place names of Shumen were influenced by the characteristics of the place, geomorphological structure, nicknames, family names, professional names, tribe, community and clan names.

Keywords

Bulgaria
Shumen
Tahrir Book
Place Names

About Article

Received: 27.11.2024
Accepted: 22.12.2024

* Öğretim Görevlisi Dr., İnönü Üniversitesi, selami.basoglu@inonu.edu.tr, ORCID ID:0000-0002-6246-8827

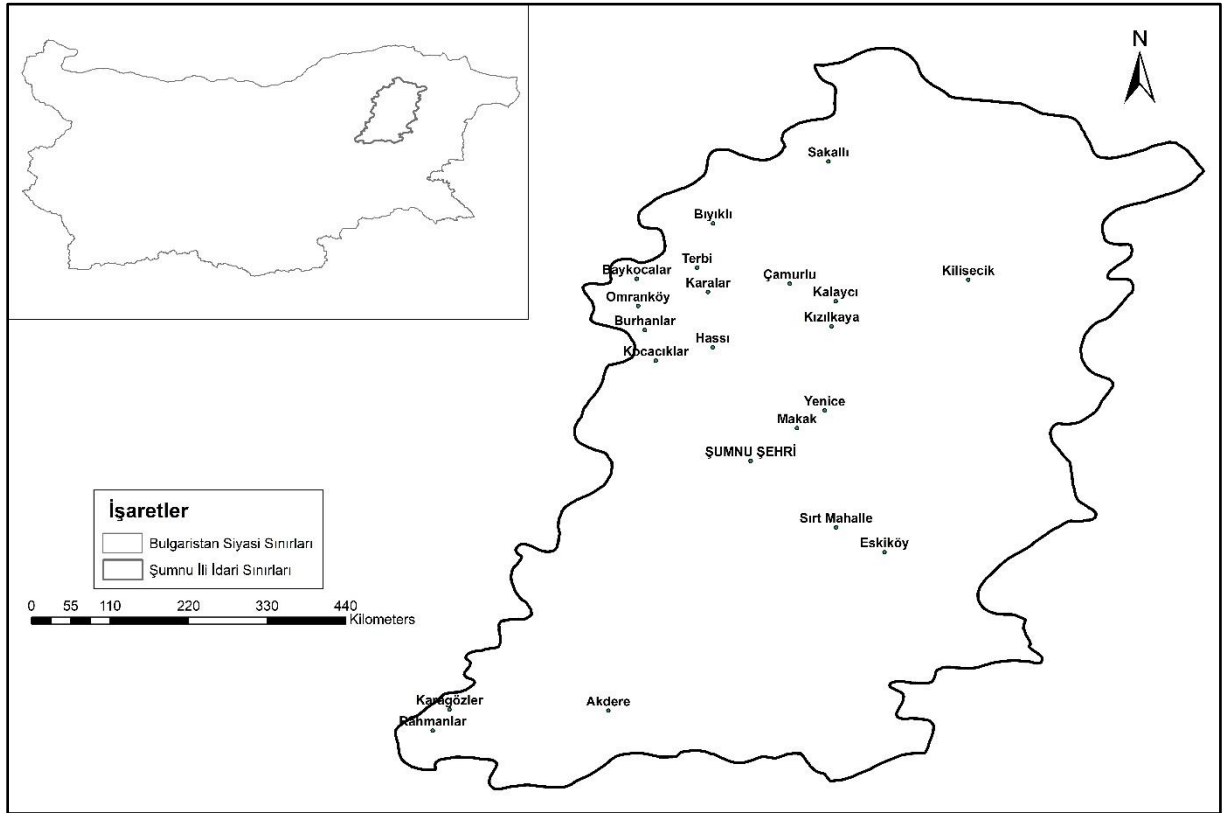
** Araştırma Görevlisi Dr., Uşak Üniversitesi, hasan.yilmaz@usak.edu.tr, ORCID ID:0000-0003-1543-1404

1. GİRİŞ

Şumnu'nun Genel Coğrafi Özellikleri

Balkan dağları Bulgaristan'ı genel olarak ikiye ayırmakta olup bu dağların kuzeyinde kalan Bulgaristan topraklarına Kuzey Bulgaristan; güneyinde kalanlar ise Güney Bulgaristan olarak adlandırılmaktadır. Kuzey Bulgaristan arazisi üzerinde yer yer plato karakteri gösteren Tuna Ovası yayılış göstermekte, bu ova Bulgaristan topraklarının 1/3 ünü kapsamaktadır. Misya platformu olarak da adlandırılan bu arazi Neojen ve Kuvaterner jeolojik döneminde meydana gelen tektonik aktiviteler sonucu son şeklini almıştır. Şumnu idari alanı, Kuzeydoğu Bulgaristan'da bahsedilen Misya platformu ile Kamçı Ovası sınırlarında yer almakta ve her iki jeomorfolojik birimde de arazileri bulunmaktadır. Şumnu idari alanının güneyinde yer alan Eski İstanbulluk (Preslav) Dağları ve Vırbitsa dağı ise, bu sahada bulunan bir diğer jeomorfolojik birimi oluşturmaktadır. Bahsedilen dağlık sahanın en yüksek noktası Kale Tepesi 899m (Vırbitsa Dağı), Derviş Tepesinin 700m (Eski İstanbulluk Dağı), civarındadır (İsmail, 2014, s.16). Bahsedilen dağlık alanlar Şumnu'nun güneyinde zaman zaman doğal geçitler vermiştir. Bunlar, Eski İstanbulluk (Preslav) - Huyvan arasında kalıp yerel dilde "boğaz" olarak adlandırılan ve bir yarma vadi olma özelliği gösteren Kamçı Vadisi ile Vırbitsa Vadisi geçitlerdir. Bu geçitler sayesinde Tuna Ovaları ve Trakya ovaları arasında bağlantı sağlanmıştır. Şumnu idari alanında Karadeniz'e akışlı bazı akarsuların kaynağını oluşturan yukarı havzaları bulunmaktadır. Bunlar Büyük Kamçı ve Vrana Nehri'yle, Prevadı Nehri'nin kollarıdır (Konteva vd., 2013, s.11)

Harita 1. Şumnu İli Konum Haritası

Kaynak: Hasan Hüseyin Yılmaz Harita Arşivi

Şumnu; Balkan Dağları ile Tuna Nehri arasında, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda yer alan Şumnu platosunun doğu kısmında, deniz seviyesinden 220 metre yükseklikte ve Poroyna Deresi vadisinin iki yamacında kurulmuştur. Şumnu şehrinin Bulgarca ismi Şumen'dir. Kendi adıyla anılan ilçenin ve ilin merkezi durumundadır. Şumnu şehri, batıdan ve güneybatıdan, en yüksek noktası 502 metre olan plato sahası tarafından kuşatılmıştır (Ertürk, 2013: 282). Şumnu ili, idari olarak kuzeyde Silistre, güneyde Burgaz, doğuda Varna ve batıda Targovişte illeri ile çevrili 630 kilometre karelik bir alanda yer almaktadır (www.shumen.bg).

Şumnu Tarihi

Şumnu şehrinin kuruluşu çok eski dönemlere kadar dayanmaktadır. Şehrin ilk kuruluş yeri platonun yüksek kısımlarında bir kaledir. Kalenin tarihi Traklara hatta onun öncesine uzanmaktadır. Şumnu, kale şehir olma özelliğini Roma, Bizans ve Bulgar Devleti dönemlerinde de devam ettirmiştir. Bahsedilen yerleşkenin Traklar zamanındaki kalesi, MS I. yy. da Romalılar tarafından işgal edilerek isminin *Missionis* olarak değiştirildiği söylenmektedir (Yılmaz, 2021:140).

Traklar, M. Ö. 281 yılında Büyük İskender ve akabinde Kelt hâkimiyetine girmişler, MÖ 188 yılında ise, Romalılar tarafından ilhak edilmişlerdir (Yılmaz, 2021: 73).

VI. yüzyılda Doğu Roma İmparatoru Justinianos tarafından yenilenen kale I. Bulgar İmparatorluğu zamanında (681-970) genişletilmiştir. XI ve XII. yüzyıl Bizans otoriteleri şehri Simeonis ismiyle adlandırmıştır. XII. yüzyılın ortalarında Şerif el-İdrîsî burayı "Misionis" in bozulmuş biçimi olarak anar, eski ve meşhur bir şehir olduğunu söylemiştir (Kiel,2010:227)

Hunlar MS 375'te, MS 518-27 yılları arasında görülen bir diğer kavim ise Avarlar olup bunlar MS 559 yılında İstanbul'a kadar ulaşarak burayı kuşatmışlardır. Yarımada'da Bulgarların görülmesi ise M.S.7. yy. a rastlamaktadır (Yılmaz, 2021: 75).

Türklerin On-Ogur olarak isimlendirilen kolundan olan Bulgarlar, Hun imparatorluğunda önemli görevlerde bulunmuşlardır. Avarlar döneminde onlarla beraber Avrupa'ya akınlar yapmışlar, Avar devleti yıkılınca, 583 yılında Karadeniz'in kuzeyinde Kubrat idaresinde bir hanlık kurmuşlardır. Tarihe *Büyük Bulgar Devleti* olarak geçen bu siyasi birlik Han Kubrat zamanında en parlak dönemini yaşamıştır. Büyük Bulgar devleti, Hazar saldırıları sonucunda yıkılmış Bulgarların bir kısmı İtalya, Makedonya, Kafkasya, Volga nehri civarına, diğer bir kısmı da kral Asparuh idaresinde Bizans imparatorunun müsaadesiyle 660 yılında Tuna'yı geçerek günümüz Dobruca topraklarına yerleşmiştir. Tuna deltasına yerleşenler Bulgaristan Bulgarlarının ataları olup günümüze kadar değişik tarihlerde üç farklı devlet kurmuşlardır (Yılmaz, 2021:75).

VII. yüzyılın son çeyreğinde Asparuh (679-702) önderliğinde Karadeniz kuzeyindeki Büyük Bulgarya'dan kopan Türk Bulgar kitesinin Tuna'yı geçip Bizans savunmasını etkisiz hale getirerek Dobruca ve güneyinde siyasi bir teşkilat kurmaları, bölge tarihi açısından da yeni bir başlangıç olmuştur (Köksal, 2006: 19).

XI. yy. ortalarından itibaren bazı Türk kavimlerinin Karadeniz'in kuzeyinden gelip Tuna'yı geçerek Balkanlara ulaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki 1040'ta gelen Peçeneklerdir. Bunlar VIII. yy.'dan itibaren sürekli olarak batıya göç ederek yer değiştirmişler, 860-880 yılları arasında Volga Nehri batısında görülmüşlerdir. Bu yıllarda Volga'yı geçerek Don Nehri civarına gelmişler, 943-972 yılları arasında Macaristan topraklarına yerleşerek buradan güneye doğru yayılmışlardır (Yılmaz, 2021:76).

Balkanlara 1065 yılında 24'lü Oğuz boy sistemine tabi olmayan Uzlar'ın geldiği bilinmektedir. Bunlar Oğuz boylarının batı kolunu oluşturmakta, Bizans kaynaklarında *Uz* olarak adlandırılmaktadırlar. Uzlar 860-870 yıllarında Volga'nın batısındaki Peçenekleri kovarak onların yerlerine yerleşmişler, 1060 yılında Orta Dinyeper boyunda gruplar halinde yaşamışlardır (Yılmaz, 2021:77).

Kumanların Balkanlar'a göçü iki aşamada gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi 1185 yılından itibaren gruplar halinde gelenlerin özellikle 1223 yılında Bulgar ve Bizans topraklarına yerleşmeleriyle sonuçlanmıştır İkinci ve büyük Kuman göç dalgası ise 1236 yılında Volga Bulgar devletinin yıkılıp Tatarların Kıpçak steplerinde Kuman prensliklerine saldırısıyla meydana gelmiştir. Kıpçaklar buldukları yerden sürülüp kuzeyden Tuna'yı geçerek Güney Bulgaristan'a doğru hareket etmiş, Edirne'ye kadar ilerlemişlerdir (Yılmaz, 2021:77-78).

Kumanların ardından Nogay Tatarları 1291-1292 yılları arasında, Reisleri Nogay liderliğinde Balkanlar'a, Trakya'ya, Makedonya'ya akınlar düzenlemişlerdir. Nitekim 1292 yılında II. Tuna Bulgar Devleti kralı Terter'in Tatar tehdidinden kaçması ile Bulgar hanedanlığı boş kalmış, 1299 yılında bunlar, Bulgaristan topraklarını yağmalamışlardır. Konar-göçer olarak yaşayan Tatar grupları 1322'den sonra Dobruca ve Bucak'a yerleşmişler, bunlara Bucak ya da Nogay tatarı denmiştir (Yılmaz, 2021:78).

Türklerin büyük bir kısmı XI. yy.dan itibaren Karadeniz'in kuzeyinden gelmiştir ki, bunlar daha önce bahsedilen Peçenek, Kuman-Kıpçak ve Uzlardır. Diğer kısmını ise XIII. yy. Selçuklu Anadolu'sundan II. İzzeddin Keykavus önderliğinde gelip önderlerini kaybettikten sonra baskılara maruz kalarak Hristiyanlaşan Gagavuzlar oluşturur (Yılmaz, 2021:80).

Bölgeye Slav akınlarıyla önce Bulgarlar hâkim olmuş ardından Bizans idaresine geçen kale yenilenmiştir. Kale daha sonraları Slav akınlarıyla tekrar Bulgar idaresine geçmiş ve 1388'e kadar böyle devam etmiştir. I. Murat döneminde Çandarlı Ali Paşa komutasındaki ordu 1388'da Şumnu'yu kuşatmış, bu kuşatmada şehir alınmıştır (Yılmaz, 2021:128-129).

Bulgaristan topraklarına ilk Osmanlı fetih harekâtı I. Murat devrinde başlamış. Önce Çirmen fethedilmiş. Buna müteakiben Yanbolu, Zağra ve çevresi fethedilip fethedilen bu yerlere Anadolu'dan Türk göçmenler getirilerek buradaki Türk nüfusu arttırılmıştır (Yalcınkaya, 2006:321).

Osmanlı'nın Rumeli'nin fethiyle başlayan bir iskân politikası çerçevesinde Anadolu'dan getirilen nüfus buraya yerleştirilmiştir. Yıldırım Bayezid'in kendi döneminde yoğun Türkmen-Yörük nüfusu barındıran Saruhan bölgesinden muhtelif grupları "sürgün" ederek Bulgaristan'ın değişik yerlerine iskân ettirildiği tahrir kayıtlarından takip edilebilmektedir (Köksal, 2006: 44).

XV. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Niğbolu sancağına ait 1479 tarihli icmal defterleri ile 1485 tarihli tımar defteri verilerine göre Yörük taifesinden oluşan grupların Şumnu'ya yerleştirilmesiyle yerleşim birimlerinden yarıdan fazlası Türkleşmiş ve Şumnu'ya bağlı 78 köyden 48'i Türk ismi taşımaktaydı (Köksal, 2006: 45-46).

Osmanlı döneminde Bulgaristan'daki şehir, kasaba ve köylerde yaşayan Türk nüfusun büyük bölümü "yörük" olarak bilinmekteydi. Bulgaristan'daki Tanrıdağı (Karagöz) Yörükleri 1543'ten 1642 yılına kadar Naldöken Yörükleri 1609'a kadar Kocacık Yörükleri 1584 yılına kadar Şumnu ve çevresine yerleştirilmiştir (Yalcınkaya, 2006:323)

XVI. yüzyılda Niğbolu Sancağına bağlı kazaların en küçüğü olan Şumnu 1771 tarihinden itibaren Osmanlı Balkanlardan çekilinceye kadar yüzyıldan fazla bir süre Tuna (Balkan) ordusunun karargâh merkezi ve harekât üssü oldu (Köksal, 2006: 58).

Berlin antlaşmasıyla Tuna ve Balkanlar arasındaki Sofya, Niğbolu, Zıştovi, Rusçuk, Silistre, Varna, Şumnu gibi şehirleri kapsayan Osmanlılara bağlı bir Bulgaristan Prensiği kurulmuştur (Yalcınkaya, 2006:328).

2. BULGULAR

Akdere

Şumnu ilinin Preslav ilçesinde, kentin güneyinde Koca Balkan Dağı eteklerinde Akdere çayı kıyısında bulunur (Acaroğlu,2006, s.16).

“Sahada hâriç raiyyet tarafından işletilen mezraların önemli bir kısmı XV. yy’a ait olup bunların XVI. yy’da üzerinde köy kurulduğu anlaşılmıştır. Mezra-i Akdere Yakası tâbî-i Kirilova, hariçten Yörükler ekerler örneğinde olduğu gibi bunların genelinde nüfusun olmadığı, burayı işletenlerden 600 akçeye kadar vergi alındığı görülmektedir. Bu tür mezralarda nüfusun kaydedilmemiş olması hariç raiyyet, yani mezra dışından insanların gelip işletmesinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır” (Yılmaz, 2021, s.216).

Ak ve dere kelimeleri birleşerek bu birleşik ismi oluşturmuştur. Bu ismin oluşmasında coğrafi özelliklerin etkisi vardır. Yapılan topoğrafya haritası çalışmasında bu köyün Vırbitsa dağının kuzeydoğu yamaçlarından kaynağını alarak aynı yönde akan Akdere (Elesnitsa) akarsuyu ve kollarının eğimin azaldığı sahada oluşturmuş olduğu birikinti konisinin kuzeydoğuya eğimli olan yamacı üzerinde yer aldığı anlaşılmıştır. Tahrir defterlerinde bu köye “Yaka” isminin ekli olması da bahsedilen jeomorfolojik birimde yani yamaç üzerinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Sonuç olarak adı geçen yerleşmenin ismini bahsedilen akarsu ve üzerinde bulunduğu jeomorfolojik birimden aldığı anlaşılmaktadır.

Baykocalar

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Tümüyle Türk'tür. Şumnu'nun 28 kilometre kuzeyine düşer. Halk çiftçidir. (Acaroğlu,2006, s.115).

Bu köy tahrir defterlerindeki ilk kaydı olan 1516 icmaline göre hazırlanan 1530 yılına ait icmal muhasebe defterinde “Karye-i Hasanca maa Mezraa-i Beyli Hacı”; 1538 yılı mufassal defterinde “Karye-i Beyli Hacı nam-ı diğer Hasan Kulu” ismi ile kayıtlı iken diğer defterlerde ise “Karye-i Beyli Hacı” yani şahıs ismi olup, bu da “Beyli Hacı Köyü” anlamına gelmektedir. Yapılan lokalizasyon çalışmasında bahsedilen köyün günümüzde Baykocalar ismi ile kayıtlı olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2021, s.661).

“Bir oca gelmiş bayılmış da diyiler ondan kalmış bu ad diyiler sözde bilmiyiz de bunu yeliler söyli bir oca gelmiş buraya burda te bayılmış buda adı ne olur baykoca demek kocamış demek baykocalar demek ondan kalmış bilmiyiz de öle” (Başıoğlu, 2022, s.210).

Halk ağzında ve kayıtlarda kullanımıyla bir kişinin varlığı ve o kişinin bu mekâna yerleşimi ile buranın adlandırılması hadisesi söz konusudur. Ağızlardaki kullanımıyla bu kişinin yaşlı ve hatırı sayılır bir aileye mensup olduğu sonucu çıkarılmaktadır.

Bıyıklı

Şumnu iline bağlı bu köye Bulgarlar Pıyıklı da derler. Yerli Türk halkı ise Büyüklü de demektedir (Acaroğlu,2006, s.135).

Bu köyün ilk kaydı 1538 yılına ait mufassal tahrir defterinde bulunmakta olup “Karye-i Çoban Mustafa, nâm-ı diğer Bıyıklı” ismi ile mevcuttur (Yılmaz, 2021, s.586). Bundan da Bıyıklı isminin Çoban Mustafa isimli şahsın lakâbı olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Defterlerdeki bu köy ile ilgili kayıtlar kronolojik olarak takip edildiğinde 1586 yılından itibaren “Karye-i Bıyıklı” yani “Bıyıklı köyü” ismini aldığı, günümüzde de halk arasında aynı isimle bilindiği tespit edilmiştir. Bahsedilen bilgilerden köye isim olan bu şahsın köyün kuruluşundan etkili olan bir şahsiyet olması gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır

“Köyün adı Bıyıklı köyü sonra isimler değişik ya köylerin isimleri otuz ikide denişiyori Boritz köyü deniyori Boritz köyü denincesine kadar da Pelivan köyü işittiyeniz büyük filis pelivan burdan doğmu da ölümü de buda ev yeride burda onun ismini alıy bittayı köümüz köyümüzde oldukça yaşlılardan dinledimize göne bin üç yüz yıllık kö” (Başoğlu,2022, s.400).

Tahrir defterlerinden yola çıkıldığında zamanında Çoban Mustafa adında bıyıklı namlı bir kişiden ismin geldiği söylenebilir. +lı eki adlardan yer adı türetme görevinde de kullanılır. Eski Türkçede +lıg, +lig, +lug, +lüg şeklinde olan ek “g” sesinin düşmesinden sonra Eski Anadolu Türkçesinde +lu, +lü şeklinde sadece yuvarlak ünlülü şekliyle kullanılmıştır.

Burhanlar

Şumnu (Şumen) iline bağlı Türk köyüdür. Tümüyle Türk'tür. Eskiden bu köyde Gagavuzlar da vardı (Acaroğlu,2006, s.158).

Arşiv defterlerinde ilk kaydına 1516 yılına ait mufassal tahrir defterinde rastlanan bu yerleşmenin “Karye-i Burhanoğulları” ismi taşıdığı görülmektedir. Defterlerdeki bu köy ile ilgili kayıtlar kronolojik olarak takip edildiğinde 1586 yılından itibaren “Karye-i Burhanlar” yani “Burhanlar köyü” ismini aldığı, günümüzde de halk arasında aynı ismin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bahsedilen bilgilerden bu ismin köyün kuruluşunda etkili olan nüfuzlu bir ailenin ismi olabileceği sonucuna ulaşılmaktadır (Yılmaz, 2021, s.582).

Halk ağzında Buranlar şeklinde kullanılmaktadır. Bölge ağızlarında kelime başında ve ortasında “h” ünsüzünün düşmesi karakteristik bir görünüme sahiptir. Bundan dolayıdır ki Burhanlar, “h” ünsüzünün düşmesi neticesinde halk ağzında Buranlar şeklinde seslendirilmektedir.

Çamurlu

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür çoğunluğunu Türkler oluşturur köyün adı 1752 tarihli Tahrir defterinde Kara Lütfi olarak kayıtlıdır (Acaroğlu,2006, s.192).

Tahrir defterlerindeki ilk kaydına 1516 yılına ait mufassal tahrir defterine göre hazırlanan 1530 yılı icmal muhasebe defterinde rastlanan bu köy “Karye-i Çamurlu” ismi ile kayıtlı olup kronolojik olarak takip edildiğinde günümüze kadar ismini muhafaza ettiği anlaşılmıştır. Bahsedilen bilgilerden köyün isimlendirilmesinde etkili olan faktörün toprağın kimyasal yapısından dolayı çok çabuk çamur haline gelmesinden kaynaklanmış olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Çevredeki köylerde bulunan yakın geçmişe kadar işletilen bir maden olan Kaolin Kili ise bunu destekler mahiyettedir (Yılmaz, 2021, s.584).

Bu yer isminde tespit edildiği şekliyle yerin özelliğinden bu şekilde adlandırıldığı söylenebilir. Bu tür yer adlarında genellikle +II eki adlardan yer adı türetme görevinde kullanılmıştır.

Eski Köy

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Çoğunluğunu Türkler oluşturur. Osmanlı Türklerince kurulmuştur (Acaroğlu,2006, s.334).

“Tahrir defterlerindeki ilk kaydına 1579 yılına ait mufassal tahrir defterinde rastlanan bu köyün “Karye-i Karbunpınarı ve Kurt Alanı ve Kalaycı Derbendi” ismi ile yani üç farklı isimle kayıtlı olup, bir sonraki kaydının bulunduğu 1642 tarihli avarız defterinde “Karye-i Karbunpınarı” olarak görülmektedir” (Yılmaz, 2021, s.614).

Tahrir defterlerindeki timar sırasına göre yapılan harita ve saha çalışmasında adı geçen yerleşmenin günümüzde Eski köy olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Hassı

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Çoğunluğu Türk'tür 1878 yılında Ruslar ve Bulgarlarca işgal edildi Osmanlı dönemindeki adı Has ya da Hası (Acaroğlu,2006, s.411).

En eski arşiv kaydı olan 1516 yılı defterinde “Karye-i Kadı”; ismi ile kayıtlı iken 1557 yılı defterinde “Karye-i Hassı, defter-i atikte Kadıköy dahi derler” bilgisinden bu köyün eski defterdeki diğer isminin Kadı olduğu açık olup sonraki defterlerde de benzer şekilde kayıtlıdır (Yılmaz, 2021, s.608).

Defterlerdeki timar sırasına göre yapılan harita ve saha çalışmasında bu yerleşmenin günümüzdeki Hassı köy olduğu anlaşılmıştır. Bahsedilen köyün isminde “Kadı” isminin kullanılması, Osmanlı kaza idaresiyle ilgili bir isimlendirme iken, “Hassı” isminin kullanılması ise Osmanlı timar sistemiyle ilgili bir isimlendirme durumudur. Bu terimleri birlikte değerlendirmek gerektiğinde bahsedilen yerleşme gelirin tamamının ya da bir kısmının kazadaki kadıya gelir olarak tahsis edilmesinden mütevellit bir adlandırma yapılmış olması mümkündür.

“Osmannymış ondan sora Bulgala alıyr Bulgaristan oliyir Ası kō şindi onna pek cevap veremeycem duyduklarım sade Ası kölü biliyiz Aso başka Aso deler o Bulgar Aso eski yeri önce buraya kuruluyur” (Başıoğlu,2022, s.207).

Halk ağzında karakteristik ünsüz düşmesi ve en az çaba yasasından bu “Ası” haline gelmesi olası görünmektedir. Alıntı kelimelerde kelime kökündeki çift ünsüz yerli halkın dilinde tek ünsüzlü hale gelmiştir.

Kalaycı

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Tümüyle Türk'tür Osmanlı dönemindeki bir başka adı Kalaycı- doğan (Acaroğlu,2006, s.481).

“Tahrir defterlerindeki ilk kaydına 1516 yılına ait mufassal tahrir defterine göre hazırlanan 1530 tarihli icmal muhasebe defterinde “Karye-i Kalkancı Doğan” ismi ile rastlanan bu köy sonraki defterlerde “Karye-i Kalaycı Doğan” olarak kaydedildiği görülmüştür” (Yılmaz, 2021, s.608). Bu yerleşmenin günümüzde Türkler arasındaki ismi ise “Kalaycı köyü” dür

Bunlardan ise zaman içinde Kalkancı sıfatının Kalaycı sıfatına dönüştüğü ve son dönemde de Doğanca ismi kalkarken Kalaycı sıfatının ise bu köyün kullanılan tek ismi haline geldiğini anlamak mümkündür. İlk defterde ismi geçen Kalkancı Doğan'ın bu yerleşmenin kuruluşunda rol oynayan nüfuzlu bir şahıs olması muhtemeldir.

Karagözler

“Şumnu (Şumen) ilinin Vırbice (Vırbitsa) bağlı Türk köyüdür. Hepsi Türk'tür Sakar- Balkan eteklerinde 1700'lerde Osmanlılarca kuruldu. İlçeye uzaklığı 17 kilometre adının Sakar-Balkan'da iki “canlı” göz gibi görünen iki büyük kaya parçasından geldiği söylenir. Başka bir söylentiye göre ise buraya ilk gelen Anadolu göçmenleri kara gözlüymüş. 1877- 78 Türk- Rus savaşında işgale uğradı 1934'te adı aynen Bulgarcaya çevrildi. Köyde hiçbir zaman Bulgar bulunmadı” (Acaroğlu, 2006, s.513).

Bu yerleşmenin ilk kaydı 1538 yılı mufassal defterinde mevcuttur. Bahsedilen kayıta Ballı Balaban köyünün bir mahallesi olarak “Mahalle-i Karagözoğulları” ismi ile kayıtlı olduğu görülmektedir. Aynı durum 1557 ve 1579 yılı defterlerinde de mevcut iken 1591 yılı defterlerinden itibaren “Karye-i Karagözler” ismi ile kayıtlı olduğu görülmektedir (Yılmaz, 2021, s.613).

Günümüzde de halk arasında aynı isimle adlandırılmaya devam etmektedir Bu bilgilerden de yerleşkenin bu ismi almasında oymak/cemaat mensubiyetinin etkili olduğu düşünülmektedir.

Karalar

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Tümüyle Türk'tür. Adı Kara-Aliler'den gelir. (Acaroğlu,2006, s.520).

Karalar karalar denen adam Karalar karalar demişle kızları vamiş yolda geçeke marebelik zamanında buralardamış (Başoğlu,2022, s.28).

“1557 yılı mufassal tahrir defterinde Köse Bazergan köyüne bağlı olarak görülen “Mahalle-i Ahmed Hâce”; 1579 yılı defterinde de aynı isim ve statüsünü devam ettirdiği görülmektedir. 1642 tarihli avarız defterinde ise “Hasancalar” köyüne bağlı Hüsrev Hâce* isminde bir mahallenin kayıtlı olduğu görülmüştür” (Yılmaz, 2021, s.569).

Yapılan defter incelemesinde XVI. yy. ortalarında Ahmed Hâce ismiyle Köse Bazergan'ın mahallesine kayıtlı olan bu yerleşmenin son defterde Hüsrev Hâce ismiyle Hasancalar köyünün mahallesi olarak kaydedildiği anlaşılmıştır. Yani bu süreçte mahalle isminin Ahmed Hâce'den Hüsrev Hâce'ye; bağlı olduğu köyün de Köse Bazergan'dan o civarda bulunan ve yakın bir yerleşme olan Hasanca'ya tevdi edildiği anlaşılmaktadır. Bu yerleşmenin 1833 tarihli Şumnu nüfus defterinde ise “Karye-i Hüsrev Hâce, nâm-ı diğer Karalar” ismiyle kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu bilgilere göre bahsedilen yerleşmenin kuruluş dönemindeki ismi “Ahmed Hâce” iken sonraki dönemde “Hüsrev Hâce”; son dönemde ise “Karalar” ismini aldığı anlaşılmaktadır. Hüsrev Hâce, muhtemelen yerleşmenin kurulmasında etkili olan şahıs iken, Ahmed Hâce ise onun soyundan gelen bir şahıs olmalıdır.

Kızılkaya

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. İl merkezinin kuzeydoğusunda Türklerce kurulmuştur. Halkı tarımla uğraşır (Acaroğlu,2006, s.594).

“Kızılkaya köyü ilk olarak 1516 tarihli mufassal defterine göre hazırlanan 1530 tarihli muhasebe defterinde “Karye-i Kızılkaya” ismiyle görülmekte olup 1642 yılına ait avarız defterine kadar da aynı isimle kaydedildiği görülmüştür. 1642 tarihli avarızda ise “Karye-i Kızıl Veli, nâm-ı diğer Kızılkaya” ismiyle kayıtlı olduğu tespit edilmiştir” (Yılmaz, 2021, s.619).

“hep Kızılkaya yok öle bi şe yok köv aşadaymış kayanın alt yanında sora çekilmiş bura mezâlîkla falan vadı orda Tübe to bûda bayıda vamuş ama vamuş bi tübe ama biz emedik o túbeye bilmiyim şindi bi karı acık bozdu kafayı başka yere yaptı túbesi demek túbem oldu yerde dil eskinin yanında” (Başoğlu,2022 s.66).

Bu köy Türkler arasında günümüzde de bahsedilen ilk ismini devam ettirmektedir. Yerleşmeye bu ismin verilmesinde ise yerleşme yakınlarında bulunan kaya kütesinin etkili olduğu gayet açıktır (Bkz. Foto1). Kısacası bu yerleşmenin isimlendirilmesinde doğal çevrenin jeolojik elamanlarından biri olan litolojik unsurların etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Foto 1. Kızılkaya Köyü Yakınlarında Eski Aşınım Yüzeylerinden Kalan ve Bu Köye İsim Olan Şahit Kaya Kütesi

Kaynak: Hasan Hüseyin Yılmaz- Fotoğraf Arşivi

Kilisecik

Şumnu (Şumen) ilinin Yeni-pazar (Novi-Pazar) ilçesine bağlı köy. Çoğunluğu Türk'tür. 1752 tarihli tahrir defterinde Silistre sancağı Yeni Pazar kazasına bağlı boş ve harap bir köy olarak kayıtlıdır (Acaroğlu,2006, s.597).

Yerli halk ağzında “neblem kilise vamuş küçük” (Başoğlu,2022 s.227) böyle bir rivayet bulunmaktadır.

Arşiv kaynaklarına göre en eski kayıt olan 1479 yılı defterinden itibaren Kilisecik ismiyle kayıtlı olan bu köyün süreç içerisinde isminde herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir (Yılmaz, 2021, s.619).

İsminden de anlaşıldığı üzere bu köyün ismi kültürel bir öge olan mabetlerden kaynaklanmaktadır. Sahaya Türk iskânı yapıldığı dönemde burada eskiden kalan bir kilisenin olması, süreç içinde ortadan kalkmış olması muhtemeldir. Zira günümüzde köy ve yakın çevresinde herhangi bir kilise bulunmamaktadır.

Kocacıklar

Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Tümüyle Türk'tür. 1934 yılında adı değiştirildi; oysa Tervel adı da Türkçe olup ilk Türk- Bulgar hanlarından birisinin adıdır (Acaroğlu,2006, s.605).

Arşiv defterlerine göre 1516 yılından itibaren tüm defterlerde bu köyün ismi Kocacıklar olarak kayıtlıdır. Bu ismin menşeinin ise Rumeli'de bulunan "Yörük Teşkilatı" gruplarından olan Kocacık Yörük Grubuyla bağlantısı olmasından kaynaklandığını düşünmek mümkündür (Yılmaz, 2021, s.508, 620).

Makak

"Şumnu iline bağlı Türk Köyü. Derleme Sözlüğüne göre Makak sözü Manisa'da tavşan yavrusu, Ankara ve Çankırı'da insanın diz kapağı, Tekirdağ'da cambazların kullandığı ayakçak Balıkesir Bursa'daki Deliorman göçmenleri arasında Çanakkale İstanbul Hezar-grad göçmenleri arasında, Kırklareli ve Tekirdağ'da koltuk değneği anlamlarına gelir" (Acaroğlu,2006, s.703).

Arşiv defterlerine göre 1516 yılından itibaren tüm defterlerde bu köyün ismi "Makaklar" olarak kayıtlıdır (Yılmaz, 2021, s.628). Aynı isimle başka yerlerde de yerleşmelerin bulunması bu ismin bir oymak/cemaat ismi olduğunu düşündürmektedir.

Omran

Mir-hanlı madde başlığı altında şu veriler geçmektedir. Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Halkının tümü Türk'tür, tarım işleriyle uğraşır yerli Türk halk ağzında köyün öteki adları Omran köy Umran-köy Orman-köy il merkezinin 30 kilometre kuzeyinde bulunur. (Acaroğlu,2006, s.736).

Bu köyün arşivlerdeki en eski kayıtları 1557 ve 1579 yılına ait tahrir defterinde "Karye-i Hasanca, Umurhan dahi derler" olarak görülmektedir. 1591 tarihli defterde ise "Karye-i Beyli Hacı maa Umurhanlar" olarak kayıtlıdır (Yılmaz, 2021, s.651). Bu bilgilerden ise günümüzde Omran köy olarak kullanılan köyün arşiv kayıtlarında kendine yakın başka köylerle beraber yazıldığı, isim menşeinin bir şahıs ismi olan Umurhan dan neş'et etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu kişinin ise adı geçen yerleşmenin kuruluşunda etkili olan nüfuzlu bir şahsiyet olduğunu düşünmek mümkündür.

"...kuluşundan ta ileden omur kö bu köv kurulduktan te buda Çatma dere diyeriz ordâmiş oda mezarlıkları falan var ordan buraya gelile buraya geldikten sora bi çoban Omur çoban deler ona Omur çobanın isminden anile bu kövün adını" (Başoğlu,2022 s.324).

Yerli halk ağzında Omur çobandan bahsedilmesi bu yerlerde geçimin tarım ve hayvancılık üzerine kurulu olmasındandır. Buralara yerleşenler hayatlarını idame edebilmek için bu uğraşların içine girmişlerdir. Daha sonraları zamanla burada iskân edenler tarafından ağızdan ağıza aktarılan hikâyeye değişime uğramıştır.

Rahmanlar

"Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu'nda Abdurrahmanlar ya da Rahmanlar olarak geçer. Şumnu iline bağlı Türk köyüdür. Hepsi Türk'tür Osmanlı Türklerince kuruldu. Sakar-dağ eteklerinde gizlenmiş bir köydür. Vırbice belediyesine 12 kilometre uzaktadır" (Acaroğlu,2006, s.2).

Bu yerleşmenin ilk kaydı 1538 yılı mufassal defterinde mevcuttur. Bahsedilen kayıтта Ballı Balaban köyünün bir mahallesi olarak "Mahalle-i Rahmanoğulları" ismi ile görülmektedir. Aynı durum 1557 ve 1579 yılı defterlerinde de mevcut iken 1591 yılı defterinden itibaren ise "Karye-i Rahmanlar" ismi ile kayıtlı olduğu görülmektedir. Günümüzde bu civarda yaşayan Türkler arasında aynı isimle adlandırılmaya devam etmektedir. Bu bilgilerden de yerleşmenin bahsedilen ismi almasında oymak/cemaat mensubiyetinin etkili olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2021, s.638).

Sakallı

Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu'nda Enbiya- sakallı madde başlığı altında bilgiler verilmektedir. Şumnu iline bağlı Türk Köyü. Tümüyle Türk'tür. Enberler'in bir mahallesi olduğu gibi ayrı bir köy de sayılır. Başka bir adı da Haslar'dır. Şumnu'nun 42 kilometre kuzeyine düşer (Acaroğlu,2006, s.323).

Bu yerleşmenin tahrir defterlerindeki tek kaydına 1557 yılına ait mufassal tahrir defterinde Köse Musa (Enbiyalar) köyüne ait mahalleler arasında Sakallı Mustafa ismiyle rastlanmıştır (Yılmaz, 2021, s.640). Bu bilgilerden ise bahsedilen köyün isminin muhtemelen bu köyün kurulmasında etkili şahsiyetlerden olan Sakallı Mustafa'dan geldiği yorumunu yapmak mümkündür. Sonraki dönemlerde ise Mustafa isminin unutulmuş Sakallı sıfatının isimleşmiş olduğu anlaşılmaktadır.

Sırt Mahalle

Şumnu iline bağlı Türk Köyü. Tümüyle Türk'tür (Acaroğlu,2006, s.881). Halk arasında Sıtmale şeklinde söylenmektedir. Şumnu ve çevresinde kelime içinde "r" ünsüz düşmesi hadisesi yaygındır. Hatta o kadar yaygındır ki bu ses düşmesi karakteristik bir yapıya bürünmektedir. Sırt kelimesindeki "r" ve mahalle kelimesindeki "h" düşmesi neticesinde dildeki en az çaba yasasıyla birleşince karşımıza halk ağzında "sıtmale" şeklinde bir kelime çıkıyor.

"İlk kaydı olan 1538 tarihli mufassal tahrir defterinde "Karye-i Yörük Kasım" ismi ile görülmektedir. Bahsedilen kayıta köyde yaşayan haneler arasında bu ismin yani Yörük Kasım'ın sahadaki yörük teşkilatına eşkinci olarak kayıtlı olduğu görülmektedir. Sonraki defterlerde de aynı isimle kaydedilen bu yerleşme, yapılan harita çalışmasında günümüzde "Sırt Mahalle" olarak mevcut olduğu anlaşılmıştır" (Yılmaz, 2021, s.656).

Bu yerleşmenin sonraki dönemde "Sırt Mahalle" ismini almasının nedeni ise jeomorfolojik olarak güneybatısında bulunan platonun kuzeybatı yönünde uzanan yamacı üzerinde bulunmasından kaynaklandığı yorumunu yapmak mümkündür.

Terbi

Şumnu iline bağlı Türk Köyü. Tümüyle Türk'tür. Osmanlı dönemindeki adı Torbi (Acaroğlu,2006, s.948). Terbi kö ep Tēbi ta Tūkiye zamanında Tēbi şindi Kapitanpetko başka bulmamij kö eski adları bırda köle var orta mālē va to orda onun ad" (Başoğlu,2022 s.329).

"Terbi köyün en eski kaydına 1557 yılı defterinde "Karye-i Terbi Fakih, Kuyucak Pınarı dahi derler" ismi ve bilgisiyle rastlanmıştır. Bu kayıta nüfus hanelerinin başında *Küreci* teşkilatına mensup *Terbi Fakih, veledi Sinan Fakih*, yani Sinan Fakih oğlu Terbi Fakih kaydının yer aldığı, bundan sonra ise yine aynı teşkilatın mensubu olan Terbi Fakih in Veli, Pir Ahmed, Abdullah ve Bazarlı isimli çocuklarının sıralandığı görülmektedir" (Yılmaz, 2021, s.648).

Kayıtlarda fakih sıfatı bulunan şahısların fıkıh âlimi olduğunu anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde ise halk arasında Fakih sıfatı kullanımdan kalkarak şahıs ismi olan Terbi nin yer adı olarak kullanılmaya devam ettiği görülmektedir.

Yenice

"Şumnu (Şumen) iline bağlı Türk Köyü. Çoğunluğu Türk'tür. Halkı çiftçilikle geçinir. İlçe merkezinin kuzeydoğusunda Osmanlı Türklerince kurulmuştur. Bulgarca Ence yazıldığı için köy adının Yenice olması olasıdır. Osmanlı dönemindeki adı: Yeni – derbent (Acaroğlu,2006, s.1044)."

“1516 yılı mufassal tahrir defterine göre hazırlanan 1530 tarihli icmal muhasebe defterinde bu yerleşmeye “Karye-i Yenice-i Müslim” ismi ile rastlanmıştır. 1538 yılı mufassal tahrir defterinde “Karye-i Yenice-i Müslim, nâm-ı diğer Sersemli”; 1557 ve 1579 yılı mufassal tahrir defterlerinde ise yine “Karye-i Yenice-i Müslim” ismi ile görülmektedir. 1586 tarihli akıncı defterinde “Karye-i Yenice Köy”; 1591 tarihli celebkeşan, 1601 tarihli ağnam defteri ve son defter olan 1642 yılına ait avarız defterinde’de “Karye-i Yenice-i Müslim” ismiyle kaydedilmiş olduğu görülmektedir” (Yılmaz, 2021, s.655).

Yence kû Encek kû mü Yencek kü mü Ence ama öbü tülü aynen öle o Yenice kû ama Yencek kû Yencek kû ordan dōru ordan Şumene çıkılıyı bitta” (Başoğlu,2022 s.243).

Tarihi süreç içinde bu ismin halk arasında Yenice’den “Ence” ye dönüştüğü ve günümüzde ağızda hem y’li hem y’siz şekliyle kullanılmaktadır. Her iki durumda da vurgusuz orta hecedeki dar ünlü dürmüştür. Her iki şekilde de halk ağzında dolaşmaktadır.

3. SONUÇ

Yer adları sayesinde o yerlerin tarihi, coğrafyası ve kültürel değerleri ile ilgili ipuçları elde edilebilmektedir. Tarihi Traklara hatta daha eskilere kadar götürülen Bulgaristan Şumnu (Şumen), çeşitli Türk kavimlerinin yurdu olmuş ve bu yurt edinme sürecinde insanlar; benimsedikleri yeni çevrelere kendilerinden, aşiretlerinden, boylarından, sevilen şahsiyetlerinden, ailelerinden, mesleklerinden ve o yerlerin özelliklerinden yola çıkarak adlandırmalarda bulunmuşlardır. Bölgenin coğrafi yapısı, kültürel unsurları, yerleşimcilerin mesleki ve fiziksel özellikleri buradaki yer adlarının oluşmasında etkili olmuştur. Bu yer adları; bir yerde o yerin tarihi, coğrafyası ve kültürel değerleri bakımından kaynaklılardır. Osmanlı arşivlerindeki tapu tahrir defterleri Balkan coğrafyasındaki yer adları hususunda bizler için önemli başvuru kaynaklarından biridir. Bu Tahrir defterleri yerleşim yerlerinin isimleri, nüfus, hayvan, meslek, inanış, etnik köken hakkında istatistiki bilgiler vermesi bakımından önemlidir.

Dilin yaşayan bir dalı olarak ağızlar bizlere artzamanlı ve eşzamanlı önemli ipuçları ve bilgiler sunmaktadır. Ağızlar, dilin barındırdığı kültürel ve tarihi izlerle geçmişimize dair bizlere ışık tutmaktadır. Ağız çalışmalarındaki veriler, bir milletin hafızası, bilinci, arşivi olduğundan ağız çalışmalarında tarih, halk edebiyatı, sosyoloji, toponomi gibi farklı sosyal disiplinlere kaynaklık edecek unsurlar bulunmaktadır.

Tapu- tahrir defterleri ve ağız çalışmalarındaki veriler ışığında yapılan bu çalışmada şu sonuçlar tespit edilmiştir. Saha çalışması yapılan yirmi yer üzerinde durulmuş, tapu- tahrir defterlerinin verileri halk ağzıyla karşılaştırılarak günümüzde nasıl bir adlandırma yapılmış, bu artzamanlı ve eşzamanlı bir bakış açısıyla sağlıklı bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Yer adlandırmalarında Eski-köy, Kilisecik, Yenice köyleri o yerin özellikleri; Akdere, Çamurlu, Kızılkaya, Sırt Mahalle köyleri jeomorfolojik yapı; Bıyıklı, Sakallı köyleri lakap; Baykoca, Burhanlar, Karalar, köyleri aile ismi; Hassı, Kalaycı köylerinde mesleki isimler; Karagözler, Kocacıklar, Makak, Rahmanlar oymak, cemaat, boy isimleri; Omran ve Terbi köyleri ise kişi adı dikkate alınarak yapılmış olabilir. Burhanlar, Hassı, Sırt Mahalle, Terbi yer adları yerli halk ağzında; bu bölgenin karakteristik ses hadiseleri neticesinde zamanla ses değişikliğine uğrayarak günümüzde Buranlar, Ası, Sıtmale, Tebi şeklinde kullanılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acaroğlu, T. (2006). *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Başoğlu, A. S. (2023). *Bulgaristan Şumnu (Shumen) İli Türk Ağzı*. Sonçağ Yayınevi.
- Kiel M. (2010). Şumnu Kuzey Bulgaristan'da Tarihi Bir Şehir, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, Türk Diyanet Vakfı Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Konteva, M., Petur S., Georgi U., Geogri K. (2013). *Geografski Atlas Na Bulgaruya*, 10. Klas
- Köksal, O. (2006). *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Ordugâh Kasabası Şumnu*. Araştırma Yayınları.
- Landscape, Vegetation and Habitats in Northern Bulgaria*, Organized by Department of Phytocoenology & Ecology at the Institute of Botany, Sofia, 24 June – 1 July 2010
- Mimoza Konteva vd., (2013). *Geografski Atlas Na Bulgaruya* 10. Klas,
- Osman İsmail, (2014). *Şumnu ve Tarihte Bıraktığı İzler*
- Ertürk, S. A. (2013). "Şumnu Şehri", İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Süha Göney'e Armağan), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Yalçınkaya, M. A. (2006). Osmanlılar Döneminde Bulgaristan. *Balkanlar El Kitabı*, 1, 320-330.
- Yılmaz, H. H. (2021). *XVI. YY Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Yusuf H. vd. (2009). *Anadolu'da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar* (Türkiye'nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi) (1453-1650), I-V. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Arşiv Kaynakları

A- Kâmil Kepeci Tasnifi (KK. d)

No: 6328

İnternet Kaynakları

<https://www.shumen.bg/za-obshtinata/istoriyateritoriyanaselenie> (23.01.2022)